

श्रीमरितोण्टदार्यविरचितः

कैवल्यसारः

टिप्पणीसमलङ्कृतः

KAIVALYASĀRA
OF
ŚRĪ MARITOṆṬADĀRYA
WITH
ṬIPPAṆĪ

Editor :
Vidvan Dr. H. P. Malledevaru, M.A., Ph.D.

प्राच्यविद्यासंशोधनालयः, मैसूरु
ORIENTAL RESEARCH INSTITUTE, MYSORE
1988

Price : **Rs. 16–50**

UNIVERSITY OF MYSORE
Oriental Research Institute Series No. 169

मैसूरु विश्वविद्यानिलयः
प्राच्यविद्यासंशोधनालयग्रन्थमाला-१६९

KAIVALYASĀRA

with
COMMENTARY

कैवल्यसारः

टिप्पण्यादिसमलंकृतः

ORIENTAL RESEARCH INSTITUTE, MYSORE
प्राच्यविद्यासंशोधनालयः, मैसूरु

1988

First Edition : 1988
प्रथमं मुद्रणम्–१९८८

Published by :
The Oriental Research Institute,
University of Mysore, Mysore

मैसूरु विश्वविद्यानिलयप्राच्यविद्यासंशोधनालयद्वारा प्रकाशितम्

Printed by :
S. Chandrashekar
for Chaaritra Printers, Ramanuja Road,
8th Cross, Mysore-570 004

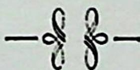
मैसूरु रामानुजवीथीस्थ चारित्रमुद्रणालयद्वारा
एस्. चन्द्रशेखरेण मुद्रितम्

1988

UNIVERSITY OF MYSORE
Oriental Research Institute Series No.-169

KAIVALYASĀRA
WITH
COMMENTARY

Edited by
Vidwan Dr. H. P. MALLEDEVARU,
M.A., Ph.D. Dip-in-Ind,
DIRECTOR,
Oriental Research Institute
and Professor, Department of Post-Graduate Studies
and Research in Sanskrit, Manasagangotri,
University of Mysore, Mysore

ORIENTAL RESEARCH INSTITUTE, MYSORE

1988

मैसूरु विश्वविद्यानिलयः

प्राच्यविद्यासंशोधनालयग्रन्थमालाङ्कः–१६९

श्रीमरितोण्टदार्यविरचितः

कैवल्यसारः

सम्पादकः

विद्वान् हेच्. पि. मल्लदेवरु, एम्.ए., पिहेच्.डि.

प्राच्यविद्यासंशोधनालयाध्यक्षः,

मैसूरु विश्वविद्यानिलय–स्नातकोत्तर–संस्कृताध्ययन–संशोधन-

विभागप्राध्यापकः, मानसगङ्गोत्री

मैसूरु विश्वविद्यानिलयः, मैसूरु

प्राच्यविद्यासंशोधनालयः, मैसूरु

१९८८

INTRODUCTION

Kaivalyasara of Sri Maritontadarya is one of the standard works of Virasaivism. It deals with the philosophical and practical aspects of the Virasaiva religion in a very lucid manner. Even though this work was printed earlier with Marathi translation, a critical edition of this work was not available any where. The undersigned took this responsibility on himself and prepared the critical edition.

Critical Apparatus :

Four manuscripts and one printed edition of the Kaivalyasara have been utilized in preparing the present critical edition. The details of them are given below :

I The edition of Kaivalyasara printed in Devanagari characters was published from Sholapur. This is complete and also contains Marathi translation. This is indicated in the footnotes as "क". The variant readings printed in this edition have been indicated as "ख" in the foot notes of the present edition.

II A paper manuscript in Kannada script, in which variant readings have also been given and also a Kannada translation is found. This

is indicated as "ग" and its footnotes are shown as "घ"

III One paper manuscript in Devanagari script which contains only the original Kaivalyasara. This is indicated as "च".

IV One paper manuscript in Kannada script containing only the original Kaivalyasara. This was obtained from Vidvan Sri M. S. Basavarajaiah, Tiptur, (Retired Research Assistant Class-I of Oriental Research Institute). This is indicated as "छ"

V One Palmleaf manuscript in Kannada characters which is preserved at the Oriental Research Institute, Mysore, Its number is P. 10703. This is indicated as "ज".

The Author :

Sri Maritontadarya wrote the present work besides Virasaivananda Chandrika and a commentary on the well known work Siddhanta Sikhamani.

Our author belongs to the middle of the 18th Century A.D. He was patronised by the ruler of Keladi, Sri Basavappa Nayaka II, who ruled the Kingdom from 1739 to 1757 A.D. The rulers of Keladi were great patrons of literature and arts. Sri Maritontadarya was a noted scholar of that age and it is but natural that his literary activities flourished in the court of Basavappanayaka. Even though the eighteenth century was a turbulent one

as far as the Kingdom of Bednur was considered, the literary activities were probably uninterrupted. The religious ceremonies and philosophical studies also were encouraged by the rulers. Mutts were established and enlightened seers were made to preside over such mutts to guide the people in spiritual matters.

Sri Maritontadaraya himself describes all these facts in the introductory portions of his another work "Virasaivanandacandrika". He also gives the complete geneology of the Kings of Ikkeri starting from Candappanayaka upto his (the author's) patron. Basavappanayaka II. Thus the author has thrown light also on the history of the Ikkeri Kingdom, which is sometimes called Keladi Kingdom and also Bednur Kingdom.

Works of Sri Maritontadarya

Three Sanskrit works of our author have come to light. They are:

1) Kaivalyasara.
2) Virasaivanandacandrika and
3) A commentary called tattvadipika on the famous "Siddhantasikhamani"

From the above works, Sri Maritontadarya's erudition, proficiency in Virasaiva Philosophy and mastery on Sanskrit language become evident.

Kaivalyasara : The present work has been aptly named Kaivalyasara i.e., the essence of oneness

(with the God). Virasaivism propounds the path of Satsthala for attaining emancipation. The soul is technically called the Anga and the Lord is called the Linga. From the standpoint of the Anga, the Satsthalas (or the six pilgrims stages) are Bhakha, Mahesa, Prasadi, Pranalinga. Sarana and Aikya. From the standpoint of Linga, the six stages are called Acara linga, Gurulinga, Sivalinga, Jangamalinga, Prasadalinga and Mahalinga. These states are elaborated to 101 states (Ekottarasatasthala) in the further development of the philosophy. The Angasthala has 55 steps while the lingasthala possesses 46. The main aim of Sri Maritontadarya, in the present work is to explicate in detail the various aspects of the 101 sthalas. He has successfully shown that the Satsthala Siddhanta is supported by the Vedas and Upanisads.

The Kaivalyasara may be divided into two parts. The Angasthala nirupana and the Lingasthala nirupana.

At the beginning of the work the four necessary elements (called Anubandhacatustaya) are elucidated. One who follows the Virasaiva religion and is a true devotee (Bhakta) and also possesses a fervent desire for liberation is the Adhikari (eligible candidate) for the study of this treatise. Emancipation, which is attained through devotion is the phala (fruit) of the study.

The subject dealt with in the work, technically

called Visaya, is the satsthala. The relation (Sambandha) between the work and the subject is that of the illuminator and the illuminated (Prakasyaprakasakabhava). All the above factors are clearly elucidated by the author. The meaning of the word Virasaiva, importance of devotion, the meaning of sthala and the nature of the state of mukti are also elucidated in the introductory stanzas.

In the first chapter which is named Bhaktasthala, it is shown that the soul (Atman or Anga) should become pure. He should then approach a worthy and enlightened Guru and obtain initiation (diksa). Such a devotee, worshipping the Istalinga and changing the Pancaksari mantra, should proceed in the path of mukti.

In the second chapter called Mahesvarasthala, it is stated that the devotee should never separate himself from the Linga. He should renounce all the rites or rituals which may be against Virasaiva religion. He should visualise the oneness of Siva and his creation. The devotee should always feel and experience the presence of Lord Siva in his own heart. In the third chapter called Prasadisthala, the greatness of Prasada is described. The spiritual power of Guru, Linga and Jangama is also stated here. In the fourth chapter, which is named Pranalingisthala, the procedure of worshipping the Pranalinga is described. In the fifth chapter called Saranasthala, the duties of a Sarana are

elucidated. It is stated that a Sarana should be fully unwavering in his faith, like a devoted wife to her husband.

The sixth chapter is called the Aikyasthala. In it the devotee virtually attains oneness with Siva (linga). Such a fulfilled soul experiences the highest bliss of emanicipation. Here ends the first part.

The six chapters of the second part deal with Lingasthala.

The first chapter is called Diksagurusthala. Here the three aspects of the relation of the Anga and the Linga are dealt with. The nature of the Diksaguru Siksaguru and Jnanaguru are also described.

The second chapter called Gurulinga sthala describes the spiritual aspects of a Sivayogi's behaviour. It is stated that the Sivayogi possesses actual form of the Parabrahma.

In the third chapter called Kayanugrahasthala, which is the counterpart of the prasadisthala, the process of Anugraha of the preceptor to his disciple is described.

In the fourth chapter called Jangamalinga-sthala, which is the counterpart of Pranalingi-sthala, the author describes how the soul rises in spiritual stature. The disciple understands that Atman becomes Antaratman and finally Paramat-man by the 'Guru's grace.

In the fifth chapter called Prasadalingisthala, which is the counterpart of Saranasthala, the devotee attains a higher spiritual plane and experiences the oneness of the soul and the Lord.

The last chapter is called Mahalingasthala and it is the counterpart of the Aikyasthala. In this chapter, the final state of the devotee, in which he becomes fully pure and also free from Karma, a is depicted. His ego is totally dissolved by the grace of Guru and he becomes one with the Lord Mahalinga.

Thus, this work explains the Satsthalas which are elaborated into 101 sthalas. Every point is established with the statements from Sruti and also other pramanas. It is shown that the Jnana (knowledge), Karma (action) and Bhakti (devotion) mingle together to assist the devotee in attaining emancipation. In sum, the Kaivalyasara is a compendium of Virasaiva Philosophy, from which one can get an insight into the transcendental experiences of the Saranas.

I am extremely happy to express my gratitude to all who have helped in bringing out this volume. The Vice-chancellor, Registrar, Syndicate Members and other authorities of our University have given their valuable suggestions and I thank them. Sri N. S. Venkatanathachar, Retired Senior Research Assistant, has assisted in the preparation of the press copy ; The Director, Mysore University

Printing Press has extended co-operation. M/s. Chaaritra Printers, Mysore, have printed the volume with a nice get-up. I express my gratitude to all of them.

I hope that this book will be received warmly by the scholars.

H. P. Malledevaru

अनुक्रमणिका

—o—

॥ श्री: ॥

कैवल्यसारे परिकल्पितानां एकोत्तरशतस्थलानां क्रमप्रकाशिका

– o –

1) पूर्वार्धम्—अङ्गस्थलम् ।

2) उत्तरार्धम्—लिङ्गस्थलम् ।

3) अङ्गस्थले षट्प्रकरणानि—भक्त-माहेश्वर-प्रसादि-प्राणलिङ्गि-शरण-ऐक्यस्थलानीति ।

4) लिङ्गस्थले षट् प्रकरणानि—आचारलिङ्ग-गुरुलिङ्ग-कायानुग्रह-जङ्गमलिङ्ग-प्रसादलिङ्ग-महालिङ्ग स्थलानीति ।

5)	तत्र–भक्तस्थले	१५	स्थलानि ।
6)	माहेश्वरस्थले	९	,,
7)	प्रसादिस्थले	७	,,
8)	प्राणलिङ्गस्थले	५	,,
9)	शरणस्थले	४	,,
10)	ऐक्यस्थले	४	,,
11)	आचारलिङ्गस्थले	९	,,
12)	गुरुलिङ्गस्थले	९	,,
13)	कायानुग्रहस्थले	९	,,
14)	जङ्गमलिङ्गस्थले	१२	,,
15)	प्रसादलिङ्गस्थले	९	,,
16)	महालिङ्गस्थले	९	,,
	आहत्य	१०१	स्थलानि

कैवल्यसारस्य विषयानुक्रमणिका

– o –

कैवल्यसारस्य विषयानुक्रमणिका

– o –

स्थलानुक्रमः	प्रतिपाद्यविषयाः	ग्रन्थभागसंख्या

अङ्गस्थलनिरूपणं पूर्वार्धम्

तत्र भक्तस्थलं प्रथमं प्रकरणम्

माहेश्वरस्थलम्—द्वितीयं प्रकरणम्

प्रसादिस्थलम्—तृतीयं प्रकरणम्

प्राणलिङ्गस्थलम्—चतुर्थं प्रकरणम्

शरणस्थलम्—पञ्चमं प्रकरणम्

ऐक्यस्थलम्—षष्ठं प्रकरणम्

अथ लिङ्गस्थलनिरूपणं उत्तरार्धम्
तत्र आचारलिङ्गस्थलं—प्रथमं प्रकरणम्

गुरुलिङ्गस्थलम्—द्वितीयं प्रकरणम्

कायानुग्रहस्थलम्—तृतीयं प्रकरणम्

जङ्गमलिङ्गस्थलम्—चतुर्थं प्रकरणम्

प्रसादलिङ्गस्थलम्—पञ्चमं प्रकरणम्

महालिङ्गस्थलम्—षष्ठं प्रकरणम्

॥ विषयानुक्रमणिका समाप्ता ॥

माहेश्वरस्थलम्—द्वितीयं प्रकरणम्

प्रसादिस्थलम्—तृतीयं प्रकरणम्

प्राणलिङ्गस्थलम्—चतुर्थं प्रकरणम्

शरणस्थलम्—पञ्चमं प्रकरणम्

ऐक्यस्थलम्—षष्ठं प्रकरणम्

अथ लिङ्गस्थलनिरूपणं उत्तरार्धम्
तत्र आचारलिङ्गस्थलं—प्रथमं प्रकरणम्

गुरुलिङ्गस्थलम्—द्वितीयं प्रकरणम्

कायानुग्रहस्थलम्—तृतीयं प्रकरणम्

जङ्गमलिङ्गस्थलम्—चतुर्थं प्रकरणम्

प्रसादलिङ्गस्थलम्—पञ्चमं प्रकरणम्

महालिङ्गस्थलम्—षष्ठं प्रकरणम्

॥ विषयानुक्रमणिका समाप्ता ॥

कैवल्यसारः

टिप्पण्यादिसमलङ्कृतः

॥ ॐ ॥

॥ श्री शिवाय नमः ॥

॥ श्री साम्बसदाशिवाय नमः ॥

श्री मरितोण्टदार्यविरचितः

॥ कैवल्यसारः ॥

पूर्वार्धम्--अङ्गस्थलनिरूपणम्

तत्र भक्तस्थलं-प्रथमं प्रकरणम्

निरञ्जनलिङ्गवन्दनरूपं मङ्गलम् —

1 यदेकमव्यक्तमनन्तमीड्यं विभुं स्वयं निष्कलमद्वितीयम् ।
गुरुस्वरूपेण सुखप्रदं तत् निरञ्जनं लिङ्गमहं नमामि ॥

गुरुसन्निधौ स्वस्वकृत्योः रक्षणप्रार्थना —

2 स्वाधिष्ठितमखिलमिदं जगदेकीकृत्य मां कृतिं चैताम् ।
ब्रह्मप्रापकगुरुराट् पायात् चिद्रूपबोळबसवार्यः ॥

* कठिनपदटिप्पणी *

[1] ईड्यं–स्तुतिपात्रम् । विभुं–सर्वव्यापकम् । निष्कलं–कलातीतम् । अद्वितीयं–समाभ्यधिकरहितम् । निरञ्जनाभिधं लिङ्गम् । [2] स्वाधिष्ठितं–स्वस्मिन् प्रतिष्ठितम् । एकीकृत्य–एकरूपतामापाद्य । चिद्रूपः–ज्ञानस्वरूपः । पायात्–रक्षतु ।

प्रभुं स्वयं (ग) । इत आरभ्य (२५) 'एकमेव परं ब्रह्म' इति श्लोकपर्यन्तो भागः 'छ' पुस्तके न दृश्यते ।

ग्रन्थकरणप्रतिज्ञा —

3 श्रीमद्वेदान्तमूलोत्थितविमलशतैकस्थलोत्कृष्टमेतं
वीराख्यं शैवतन्त्रं प्रतिभटहृदयान्तस्तमश्चण्डभानुम् ।
ध्यात्वा चिन्मात्ररूपं गुरुवरमनिशं सिद्धवीराख्यदेवं
नीत्वा शान्तिं प्रपञ्चं जगदुपकृतये निर्ममोऽहं च कुर्याम् ॥

ग्रन्थप्रतिपाद्यार्थसारः, कर्तृनाम च —

4 एकोत्तरस्थलशतं विमलाङ्गलिङ्ग-
सम्बन्धरूपमधिगम्य गुरोः प्रसादात् ।
कैवल्यसारमखिलात्मसुखावबोध-
सिद्ध्यर्थमाह भुवि तोण्टददेशिकेन्द्रः ॥

ग्रन्थारम्भः —

5 अथ वीरतन्त्रोदिताचारसम्पन्नसर्वोपनिषत्प्रतिपाद्यज्ञानगोचर-
कैवल्यसारं आरभ्यते —

---

[3] श्रीमत्–ज्ञानसम्पद्धरितं यत् वेदान्तमूलं–उपनिषद्रूपं मूलं तस्मादुत्थितं निर्मलैकोत्तरशतस्थलनिरूपणेन सर्वोत्कृष्टं च । प्रतिभटाः मतान्तरीयाः । चण्डभानुः–सूर्यः । जगतः शान्तिं आपाद्य उपकारकरणायेत्यर्थः । एतं ग्रन्थं कुर्यामित्यन्वयः । [4] सम्बन्धः–सामरस्यम् । अधिगम्य–ज्ञात्वा । आह–रचयामास । [5] वीरतन्त्रं–वीरागमः । आचारसम्पन्नं–आचरणप्रक्रिया-प्रतिपादकम् । कैवल्यसारं–कैवल्यसाराख्योऽयं ग्रन्थः ।

---

[4] एतच्छ्लोकानन्तरं आग्रन्थसमाप्ति 'च' 'छ' पुस्तकयोः कैवलं प्रमाणाकराः एव वर्तन्ते, न तु कैवल्यसारमूलग्रन्थः वाक्यरूपः । [5] मन्त्रं वीरतन्त्रो (ग)

अधिकारी —

6 अत्र वीरशैवव्रतनिष्ठः मुमुक्षुः भक्त एव अधिकारी ।

प्रयोजनम् —

7 शिवभक्तिसमासादिताङ्गलिङ्गसायुज्यरूपमुक्तिरेव प्रयोजनम् ।

विषयः —

8 एकोत्तरशतस्थलप्रतिपादकसकलोपनिषत्प्रतिपाद्यज्ञानमेव विषयः ।

सम्बन्धः —

9 अस्य विषयस्य कैवल्यसाराख्यशास्त्रेण सह विषयविषयिभावः सम्बन्धः ।

तत्र अधिकारिवीरशैवस्वरूपम् —

10 नन्वत्र वीरशैवव्रतनिष्ठः मुमुक्षुः भक्त एवाधिकारीत्युक्तम् । वीरशैवस्वरूपज्ञानाभावे तद्व्रतनिष्ठत्वादिस्वरूपं सुतरां दुर्ज्ञेयमिति चेत्—न ।

11 सकलोपनिषत्प्रतिपाद्यशिवजीवैक्यबोधकशिवज्ञानविचारतानामेव वीरशैवाभिधानत्वमिति उत्तरकामिकादिषु —

---

[6] मुमुक्षुः–मुक्तिमपेक्षमाणः । [7] सायुज्यं–सामरस्यम् । [8] एकोत्तरशतस्थलानां सकलोपनिषत्प्रतिपाद्यताज्ञानमेव विषयः इत्यर्थः । [9] तथा च कैवल्यसाराख्यमिदं शास्त्रं विषयि, उक्तं ज्ञानमेव विषयः इत्यर्थः । [10] अत्र –वीरशैवशास्त्रे । तद्व्रतानि–वीरशैवविहिताचाराः । निष्ठत्वं–निष्ठावत्त्वम् । उत्तरकामिकादिषु । आगमेष्विति शेषः ।

---

[6] अथ वीरशैव(घ) [9] विषयविषयीभावः (क,ग) [10-11] मिति चेत्–सकलो (क,ग)

वीरशैवशब्दार्थः —

12 विशब्देनोच्यते विद्या शिवजीवैक्यबोधिका ।
तस्यां रमन्ते ये शैवाः वीरशैवास्तु ते मताः ।। इत्युक्तत्वात् ।

भक्तेः मुक्तिहेतुत्वे ज्ञानस्य तद्धेतुत्वविरोधाशङ्का —

13 ननु शिवभक्तिसमासादिताङ्गलिङ्गसायुज्यरूपमुक्तिरेव प्रयोजनमित्युक्तम्, तदयुक्तम् ।

14 तथाहि–मुक्तेः शिवभक्तिसमासादितत्वे —

ज्ञानादेव तु कैवल्यम्

इति श्रुतिप्रतिपाद्यज्ञानस्य कारणत्वं न स्यात् ।

15 किञ्च—मुक्तेः स्वरूपत्वं वा ? अतिरिक्तत्वं वा ? नाद्यः । भक्तेः कारणत्वाभावप्रसङ्गात् । न द्वितीयः । अद्वैतभङ्गापुरुषार्थत्वादिदोषप्रसङ्गात् । इति चेत्—न ।

भक्तेरेव मुक्तिहेतुत्वे औचित्योपपादनम् —

16 ज्ञानकारणकवैदिककर्मनिवृत्तिरूपमोक्षानन्तरभाविस्वतन्त्रनिजलीलापन्नभक्तेरेव मुक्त्यव्यवहितकारणत्वस्य वातुलादितन्त्रेषु—

17 ज्ञानादेव तु मोक्षः स्यात् मोक्षादुपरि शाम्भवी ।
भक्तिः परतरा भाति स्वतन्त्रा निजलीलया ।। इत्युक्तत्वात् ।

---

[13] सायुज्यं -सामरस्यम् । [15] स्वरूपत्वं–जीवस्वरूपात्मकत्वम् । अतिरिक्तत्वं–जीवस्वरूपातिरिक्तकिञ्चिद्रूपत्वम् । प्रसङ्गात्–जीवस्वरूपस्य स्वतः नित्यसिद्धत्वात् । अद्वैतं शिवजीवयोरैक्यम् । [16] ज्ञानकारणानि यानि वैदिककर्माणि, तेषां निवृत्तिरूपः यः मोक्षः इत्यर्थः ।

18 अन्यथा परम्परासाधनीभूतज्ञानस्यापि मुक्तिकारणत्वे अक्षराभ्यासादेरपि कारणत्वं स्यात् ॥

लिङ्गाङ्गसामरस्यस्यैव मुक्तिपदार्थत्वम् —

19 ननु मुक्तेः स्वरूपातिरिक्तत्वचोद्ये किमुत्तरम् ? इति चेत्— श्रूयतामवधानेन ।

20 अङ्गलिङ्गसामरस्यस्य मुक्तेः सदसद्विलक्षणरूपत्वं वातुलादिसर्वागमसिद्धम् ।

तत्प्रमाणोपपादनम् —

21 तत् कथम् ? इति चेत् —

शिव एव स्वयं लिङ्गं आत्मैवाङ्गं भवेत् खलु ।
तयोः शिवात्मनोः सम्यग्योगः संयोग एव हि ॥

22 सम्यग्योगो हि संयोगः भवेल्लिङ्गाङ्गयोः सदा ।
संयोग एव सायुज्यरूपा मुक्तिर्न संशयः ॥ इति हि उच्यते ।

शिवतत्त्वव्याख्यानप्रतिज्ञा —

23 अथ स्थलशब्देनोच्यमानं शिवतत्त्वं सकलागमसारसङ्ग्रहशिवाद्वैतपरतत्त्वप्रतिपादकवचनमुखेन व्याख्यायते ॥

स्थलशब्दस्य ब्रह्मपरत्वनिरूपणारम्भः —

24 तत्रादौ स्थलशब्दः ब्रह्मणि कथं निष्पन्नः ? इत्याशङ्कां निवार्यमाणः सर्वागमेष्वपि तत्र तत्र स्थलत्वेन प्रतिपादकाधिष्ठानपरवचनानि संगृह्य व्याख्यायन्ते ॥

---

[18] परम्परेति । वैदिककर्मनिवृत्तिरूपमोक्षकारणीभूतज्ञानस्यापीत्यर्थः । [19] चोद्ये–शङ्कायाम् । [20] अङ्गलिङ्गयोः–जीवेश्वरयोः । [21] सम्यग्योगः–सामरस्यम् । [24] निष्पन्नः-निर्व्यूढः । निवार्यमाणः-निवारयतेति यावत् ।

ब्रह्मरूपशिवतत्त्वस्यैव स्थलत्वम् —

25 एकमेव परं ब्रह्म सच्चिदानन्दलक्षणम् ।
शिवतत्त्वं शिवाचार्याः स्थलमित्याहुरादरात् ॥

26 लोके स्थलशब्दस्य प्रदेशान्तरवाचकत्वात् कथं ब्रह्मणि प्रयोगः ? इत्याशङ्कायामाह —

सर्वस्थानलयभूतं स्थलम् —

27 सर्वेषां स्थानभूतत्वात् लयभूतत्वतस्तथा ।
तत्त्वानां महदादीनां स्थलमित्यभिधीयते ॥

स्थलव्यवहारोपपत्तिः —

28 एवं च अधिष्ठानव्यतिरेकेण वस्त्वन्तराभावात् व्यवहारः कथमुपपद्यते ? इत्याशङ्कायामाह —

29 स्वशक्तिक्षोभमात्रेण स्थलं तत् द्विविधं भवेत् ।
एकं लिङ्गस्थलं प्रोक्तं अन्यदङ्गस्थलं स्मृतम् ॥

स्थलस्यैकस्यैव लिङ्गाङ्गभेदोपपत्तिः —

30 एकस्य वस्तुनः द्वैरूप्यासम्भवादिति न्यायेन एकस्यैव वस्तुनः

तत्र तत्र प्रसक्तस्थलेषु । अधिष्ठानपरवचनानि–सकलजगदधिष्ठानभूतशिवबोधकवचनानि । [25] परंब्रह्म शिवतत्त्वं स्थलमित्याहुः इत्यन्वयः । [26] लोके –लोकव्यवहारे । प्रदेशान्तरं–देशभेदः । [27] स्थानभूतत्वात्–उत्पत्तिहेतुत्वात् । लयभूतत्वतः–लयहेतुत्वात् । अनयोर्हि आद्याक्षरे स्थ-ल शब्दे इति । [28] अधिष्ठानव्यतिरेकेण–जगदधिष्ठानं ईश्वरमन्तरा । [29] क्षोभविशिष्टं चलनम् । [30] भेदेन–लिङ्गरूपेण अङ्गरूपेण च ।

---

[25] परंब्रह्म (च) परब्रह्मं (छ) रादरात् (वातुले) (च) [28] कथमापद्यते (क,ज)
[29] दङ्गस्थलं मतम् (ज)

भेदेन प्रतीतिविषयत्वं न कुत्रापि दृष्टम् ? इत्येतां शङ्कां दृष्टान्तमुखेन परिहरति —

31 महद्घटप्रभेदेन यथाऽऽकाशं प्रतीयते ।
प्रतीयते तथा चैकस्थलं लिङ्गाङ्गभेदतः ॥

आत्मन एव लिङ्गाङ्गरूपत्वम् —

32 सत्यज्ञानानन्दात्मकस्य परमात्मनः स्वेतरकल्पितभेदः स्वस्य कथमुपपद्यते ? इत्यत आह —

33 चिन्मात्रं परमं साक्षात् स्थलं सत्यादिलक्षणम् ।
लिङ्गाङ्गत्वं शिवात्मत्वभेदेनैव स्वयं श्रितम् ॥

पूर्वोत्तरविरोधपरिहारः —

34 पूर्वं स्वशक्तिक्षोभमात्रेणेत्युक्तम्, इदानीं तु स्वयमेव लिङ्गाङ्गत्वं श्रितमित्युक्तम् । इदं अनुपपन्नम् ? इत्यत आह —

35 यथा स्थलं द्विधाभूतं तथा शक्तिर्द्विधा भवेत् ।
शक्तिरप्रतिघा साक्षात् शिवेन सहधर्मिणी ॥

परमात्मनि तादृशभेदप्रतीत्युपपत्तिः —

36 तथापि शक्तिपरमात्मनोः भेदकल्पकत्वाभावात् कथं भेदः प्रतीयते ? इत्यत आह —

---

[31] महदिदमाकाशं महाकाशं घटाकाशमिति भेदेनेत्यर्थः । [32] सत्यज्ञानानन्दात्मकस्य सच्चिदानन्दरूपस्य । कथमिति । अखण्डात्मकत्वात् आशङ्का । [33] शिवात्मत्वभेदेन-शिवजीवभेदेन । श्रितम् । अभूदिति यावत् । [35] अप्रतिघा–प्रतिबन्धकरहिता । सहधर्मिणी–अनन्यरूपेति यावत् । [36] भेदकल्पकत्वाभावात्–भेदप्रयोजकधर्माभावात् ।

---

[35] शक्तिद्विधा (च) शक्तीरप्रतिघा (छ) सहधर्मिणि (छ)

37 लिङ्गस्थलाश्रया काचित् काचिदङ्गस्थलाश्रया ।
लिङ्गस्थलाश्रया शक्तिः कलारूपा प्रकीर्तिता ।
अङ्गस्थलाश्रया शक्तिः भक्तिरूपा भवापहा ॥

लिंगशब्दार्थः —

38 तन्त्रान्तरोक्तलिङ्गशब्दार्थं अत्र प्रमाणयति —

39 लीयते गम्यते यत्र येन सर्वं चराचरम् ।
तदेतल्लिङ्गमित्युक्तं लिङ्गतत्त्वविशारदैः ॥

अङ्गशब्दार्थः —

40 लिङ्गस्थलं सम्यग्विचार्य क्रमप्राप्तं अङ्गस्थलं निरूपयति —

41 अनाद्यन्तमजं लिङ्गं तत्पदं परमं प्रति ।
यद् गच्छति महाभक्त्या तदङ्गमिति निश्चितम् ॥

आत्मस्वरूपम् —

42 आत्मस्वरूपापरिचये तस्य अङ्गत्वमेव ज्ञातुं न शक्यते इत्याकांक्षायां आत्मस्वरूपमाह —

43 आत्माऽयं केवलः शुद्धः शिवस्यांशः सदाऽमलः ।
नित्यो निरञ्जनः शान्तः तस्मादात्मा स्वयं शिवः ॥

---

[37] भवः—संसारः । [38] तन्त्रान्तरं—वातुलागमातिरिक्तं तन्त्रम् । [39] विशारदैः अनुभाविभिः । [41] अनाद्यन्तं—आद्यन्तरहितम् । अजं—उत्पत्तिरहितम् । तत्पदं—तत्पदशब्दवाच्यम् । यत्—स्थलं जीवरूपम् । [42] तस्य—आत्मनः । [43] केवलः मुक्तः । निरञ्जनः—पापलेपरहितः । शान्तः—रागद्वेषरहितः ।

---

[41] अनाद्यन्तमित्ययं श्लोकः छ पुस्तके न दृश्यते [43] निरञ्जनस्यान्तः (क)

आत्मनः शिवाङ्गत्वोपपत्तिः —

44 एवंभूतस्य आत्मनः शिवाङ्गत्वं कथमुपपद्यते ? इत्यत आह —

45 सोऽयमात्मा शिवाङ्गं स्यात् शिवेनाङ्गीकृतत्वतः ।
सर्वज्ञतादिभेदैश्च शिवाङ्गमयमिष्यते ॥

प्रकारान्तरेणात्मनः शिवाङ्गत्वोपपादनम् —

46 अङ्गमितिपदव्युत्पत्तिविचारेणापि आत्मनः शिवाङ्गत्वमुपपद्यते इत्याह —

47 अमिति ब्रह्म सन्मात्रं गच्छतीति गमुच्यते ।
रूप्यतेऽङ्गमिति प्राज्ञैः अङ्गतत्त्वविचिन्तकैः ॥

लिङ्गे अङ्गे च षट्स्थलव्यवहारहेतुः —

48 यत् एकमेवेत्यादि प्रतिपादितं एकमेव स्थलं स्वशक्तिक्षोभमात्रादेव द्विविधं जातम्, तदेव शक्तिभक्तिरूपोपाधिवशात् एकमेव प्रत्येकं प्रत्येकं त्रिविधं त्रिविधं स्यात्, ज्ञानक्रियात्मकत्वेन पुनरेकं द्विविधं द्विविधं भवति । एवं च पूर्वोक्त तयोरेकस्थलं शक्तिविशिष्टं सत् लिङ्गषट्स्थलमिति व्यवह्रियते । अन्यत्तु भक्तिविशिष्टं सत् अङ्गषट्स्थलमिति व्यवहारः ।

आहत्य द्वादशस्थलत्वम् —

49 तथा च एकमेव परस्परवैलक्षण्येन द्वादशधा जातम् ।

---

[44] शिवाङ्गत्वं–शिवस्य अङ्गरूपत्वम् । [45] आत्मा–जीवः ।
[47] रूप्यते–निरूप्यते । [48] स्वशक्तिः–चिच्छक्तिः ।

---

[45] शिवेनांगिकृ (छ) तादिभेदैश्च (च) [48] एकमेकं प्रत्येकं (क,ग) शक्तिविशिष्टाल्लिङ्गस्थलमिति व्यवह्रियते (क)

तदवान्तरभेदैकोत्तरशतस्थलोपपादनप्रतिज्ञा —

50 इदानीं तदवान्तरभेदान् एकोत्तरशतसंख्याकान् पिण्डादिज्ञान-शून्यान्तत्वेनाभिमतान् वीरशैवाचार्यागस्त्यदूर्वासादिसकलपुरातन-व्यवहारविषयान् सकलविद्यासागरशिरोमणिसर्वोपनिषदर्थसंग्रह-मुखेन विविच्य प्रत्येकं प्रत्येकं प्रतिपादयितुं तत्तत्स्थलप्रतिपादक श्रुतिगणः अनुसन्धीयते ।

लिंगस्थलात्प्रागेव अंगस्थलनिरूपणे हेतुः —

51 तत्र यद्यपि — लिङ्गस्थलनिरूपणाधीनमेव अङ्गस्थलनिरूपणम् । तथा च अंगस्थलनिरूपणात् पूर्वमेव लिंगस्थलं निरूपणीयम् । उपजीव्यनिरूपणानन्तरमेव उपजीवकनिरूपणस्य न्याय्यत्वात् ।

52 तथापि— अङ्गस्थलस्वरूपज्ञानं विना लिंगस्थलस्वरूपस्य दुर्ज्ञेय-त्वात्, अंगस्थलमेव प्रथमं निरूपणीयमिति विनिगमकानुरोधेन साङ्गस्थलमेव प्रथमं निरूप्यते ।

लिंगांगस्थलयोः पौर्वापर्ये हेतुः —

53 ननु उभयोरप्येकस्मादेवोत्पन्नत्वाविशेषात्, एकस्य प्राथम्यं अन्य-स्यानन्तर्यमिति विनिगमकमेव न सम्भवति । येन अंगस्थलस्य प्राथम्यमंगीक्रियेत इति चेत्—न ।

54 उभयोरपि एकस्मादेव उत्पन्नत्वाविशेषेऽपि स्वस्वरूपज्ञानाधीनमेव परस्वरूपज्ञानमित्येव विनिगमकम् ।

---

[50] तदवान्तरभेदान्–उक्तद्वादशस्थलावान्तरभेदान् । अभिमतान्–अङ्गीकृतान् । [52] तथापीति । घटकघटितज्ञानन्यायेनेति भावः । सांगमंग-स्थलमेवेति पाठः स्यात् । [54] एकस्मादेव । स्थलादिति शेषः । स्वस्य–अङ्ग-

---

[52] स्वरूपं ज्ञानं विना (क) नुरोधेन अङ्गस्थल (ज) [53] प्राथम्यमङ्गीक्रियते (क)

उक्तार्थस्य साध्यसाधननिरूपणेऽप्यतिदेशः —

55 अन्यथा —

अहङ्कारं बलं दर्पं कामं क्रोधं परिग्रहम् ।
विमुच्य निर्ममः शान्तः ब्रह्मभूयाय कल्पते ॥

56 ब्रह्मभूतः प्रसन्नात्मा न शोचति न काङ्क्षति ।
समः सर्वेषु भूतेषु मद्भक्तिं लभते पराम् ॥

इति पौर्वापर्यक्रमभङ्गोऽपि स्यात् ।

तत्रांगस्थले पञ्चदशभक्तस्थलेषु प्रथमं पिण्डस्थलनिरूपणप्रतिज्ञा —

57 तस्मात् —अङ्गस्थलस्यैव आदौ निरूपणीयत्वे सिद्धे, तदवान्तर-भेदभक्तस्थलादिभूतं पिण्डस्थलं निरूप्यते ।

पिण्डस्थलपदार्थः (१)—

58 अत्र बहुजन्मकृतसुकृतवशात् क्षीणपापस्सन् निर्मलान्तःकरण-चरमदेही यः स एवात्मा पिण्डसंज्ञः । तदन्तराऽवस्थितपरब्रह्मैव पिण्डस्थलमित्युच्यते । श्वेताश्वतरोपनिषदि —

59 तिलेषु तैलं दधिनीव सर्पिः आपः स्रोतस्स्वरणीषु चाग्निः ।
एवमात्माऽऽत्मनि गृह्यतेऽसौ सत्येनैनं तपसा योऽनुपश्यति ॥

रूपस्यात्मनः यत्स्वरूपं तद्ज्ञानाधीनमेवेत्यर्थः । विनिगमकं—अन्यतरनिरूपण नियामकमिति यावत् । [55] अन्यथा—एवंविधपौर्वापर्यक्रमनियामकानङ्गीकारे । [56] स्यादिति । तत्र हि जीवसहजगुणानां त्यागानन्तरं हि दैवगुणं देवभावं च प्राप्तुं योग्यता प्रतिपादितेति भावः । [58] चरमदेही—पुनर्जन्माभावात् अस्य देहस्यैवान्तिमत्वादिति भावः । [59] स्रोतस्सु—नदीषु । अरणीषु—काष्ठेषु ।

[53-54] इति चेत्—ननूभयोरपि (ज) [56] भूतप्रसन्ना (क) [59] स्स्वरणिस्स्विवाग्निः (छ)

60 तथैवोक्तं कूर्मपुराणे —

अङ्कुरः सुन्दरे बीजे सूर्यकान्ते च पावकः ।
सलिलं चन्द्रकान्ते च तथाऽऽत्माङ्गेऽपि साध्यते ॥

पिण्डज्ञानस्थलम् (२)—

61 एवंभूतपरब्रह्मणि स्वान्तरावस्थितसकलनिष्कलात्मकतत्त्वं प्रदर्शयितुं या इच्छा जायते, तदनुरोधेन यत् पिण्डभूतात्मनि ज्ञानं जायते, तदेव पिण्डज्ञानस्थलमित्युच्यते ।

62 अमृतनादोपनिषदि —

ज्ञाननेत्रं समादायोद्धरेत्तद्वह्निवत् परम् ।
निश्चलं निष्कलं शान्तं तद्ब्रह्माहमिति स्मृतम् ॥

63 कठवल्ल्युपनिषदि —

अशरीरं शरीरेष्वनवस्थेष्ववस्थितम् ।
महान्तं विभुमात्मानं मत्वा धीरो न शोचति ॥

64 तथैवोक्तं वासिष्ठे —

कुतो मायेयमिति ते राम ! माऽस्तु विचारणा ।
कथमेनां जहामीति चैषा तेऽस्तु विचारणा ॥

एनं पिण्डस्थं परमात्मानम् । [60] अङ्कुर इति । यथेत्यादिः । साध्यते—अभिव्यक्तीक्रियते । [61] सकलं अंगतत्त्वम् । निष्कलं—लिङ्गतत्त्वम् । [62] उद्धरेत्—प्रज्वलितं कुर्यात् । [63] अनवस्थेषु—अनित्येषु । आत्मानं—परं ब्रह्म । [64] जहामि—त्यजामि ।

---

[62] ज्ञाननेत्रांगमा (छ) द्धरेद्वह्नि (च) द्वह्नितत्परः (छ) अयं श्लोकः निर्णयसागर-मुद्रिते अमृतनादोपनिषत्पुस्तके न दृश्यते । किन्तु ब्रह्मबिन्दूपनिषदि किञ्चिद्व्यत्यस्ततया दृश्यते (घ) [64] मायीयमिति (छ) यैषा तेस्तु (छ)

संसारहेयस्थलम् (३)—

65 एवंविधपिण्डज्ञानवान् महात्मा सकलनिष्कलतत्त्वं सम्यग् विचार्य तयोः सकलरूपसंसारस्य हेयत्वबुद्धौ सत्यां, अनन्तरं संसारहेयस्थलमित्युच्यते । मैत्रेयोपनिषदि—

66 भगवन् ! अस्थिचर्मस्नायुमज्जामांसशुक्लशोणितश्लेष्माश्रुदूषिते विण्मूत्रवातपित्तकफसङ्घाते दुर्गन्धे निस्सारेऽस्मिन् (संसारे) शरीरे किं कामोपभोगैः ?

67 तथैवोक्तं पुराणे—

मांसासृक्पूयविण्मूत्रस्नायुमज्जास्थिसंहतौ ।
देहे चेत् प्रीतिमान्मूढः भविता नरकेऽपि सः ॥

गुरुकारुण्यस्थलम् (४)—

68 एवंभूतसंसारजुगुप्सानन्तरं गुरूपदेशाभावे स्वस्वरूपसाक्षात्कारासम्भवात्, तदर्थं गुरूपसदने कृते सति अनन्तरं गुरुकारुण्यस्थलमित्युच्यते ।

69 मुण्डकोपनिषदि—

तद्विज्ञानार्थं सगुरुमेवाभिगच्छेत् समित्पाणिः श्रोत्रियं ब्रह्मनिष्ठम् ।

---

[65] सकलनिष्कलतत्त्वं–अङ्गलिङ्गतत्त्वम् । हेयत्वं–त्याज्यत्वम् । [67] संहतौ–सङ्घातरूपे । नरकेऽपि प्रीतिमान् भवितेत्यर्थः । [68] उपसदने–आश्रयणे । [69] अभिगच्छेत्–आश्रयणं कुर्यात् ।

---

[66] स्मिन् संसारे (घ) इदं भगवन्नित्यादिवाक्यं मैत्रेयोपनिषदि न दृश्यते । किन्तु मैत्रायण्युपनिषदि दृश्यते (घ) पित्थकफ (च) [67] मज्जाऽस्थिसंहते (घ) अयं श्लोकः नारदपरिव्राजकोपनिषद्यपि दृश्यते (घ) [69] समित्पाणिश्रोत्रियं (छ)

70 किञ्च मैत्रेयोपनिषदि—

अथ किमेतैर्वान्यानां शोषणं महार्णवानां, शिखरिणां प्रपतनं, ध्रुवस्य प्रचलनं, प्रश्चनं वा तरूणां, निमज्जनं पृथिव्याः, स्थानादपसरणं सुराणामित्येवंविधेऽस्मिन् संसारे किं कामोपभोगैः ? यैरेवाश्रितस्यासकृदिहावर्तनं दृश्यते, इति उद्धर्तुमर्हसीत्यन्धोऽर्दमानस्थो भेक इवासमस्मिन् संसारे भगवन् ! त्वं नो गतिः त्वं नो गतिः ।

71 तथैवोक्तं वाक्यवृत्तौ—

अनायासेन येनास्मात् मुच्येयं भवबन्धनात् ।
तन्मे संक्षिप्य भगवन् ! केवलं कृपया वद ॥ इति ।

लिङ्गधारणस्थलम् (५)—

72 एवं गुरुकरुणान्वितस्यैव महात्मनः पञ्चभूतात्मकस्थूलदेहधर्मान् परिहृत्य सदाचारसाधनीभूतदेहस्योपरि लिङ्गधारणे कृते सति अनन्तरं लिङ्गधारणस्थलमित्युच्यते ।

73 ऋग्वेदे—

पवित्रं ते विततं ब्रह्मणस्पते प्रभुर्गात्राणि पर्येषि विश्वतः ।
अतप्ततनूर्न तदामो अश्नुते श्रुतास इद्वहन्तस्तत्समाशत ॥

---

[70] प्रश्चनं—शुष्कीभवनम् । इह—संसारे । अर्दमानस्थः—उच्चैर्वटवदाय-मानः । [73] ब्रह्मणस्पते—हे गुरो । पर्येषि—व्याप्नोषि । अतप्ततनूः—तपोरहितः ।

---

[70] किमेतैर्मान्यानां (घ) प्रचलनं स्थानं वा तरूणां (घ) प्रचलनं प्रच्यवनं वा(क) दपसरणं सोहमित्येवं(क,घ) सुराणामित्येतद्विधेऽस्मिन् (क,घ) सकृदिच्छावर्तनं(क,घ) सकृदुदावर्तनं(ज) त्यन्धोदपानस्थो(क,ग) त्यर्धोर्धमानस्तु (छ) भोगैर्वाश्रितस्य(छ) भेक इवाहमस्मिन् (घ) भेक इवास यस्मिन् (क) त्वं नो गतिरिति (घ) ... [71] मुच्येत भव (क) अयं श्लोकः छ-पुस्तके नास्ति । [72] भूतस्य (ज) [73] अतप्ततनोर्न (छ)

74 तथैवोक्तं कामिकागमे—

ऋगित्याह पवित्रं ते विततं ब्रह्मणस्पते ।
तस्मात् पवित्रं तल्लिङ्गं धार्यं शैवमनामयम् ॥

75 अतप्ततनुरज्ञो वै सामः संस्कारवर्जितः ।
दीक्षया रहितः साक्षात् नाप्नुयाल्लिङ्गमुत्तमम् ।

76 ब्रह्माण्डपुराणे—

तपसा तप्ता तनुर्यस्य स तप्ततनुरुच्यते ।
परिपक्वो विमोक्षाय सोऽश्नुते लिङ्गधारणम् ॥

77 किञ्च ब्रह्मोपनिषदि—

यदक्षरं परं ब्रह्म तत् सूत्रमिति धारयेत् ।
सूचनात् सूत्रमित्याहुः सूत्रं नाम परं पदम् ॥
धारणात् तस्य सूत्रस्य नोच्छिष्टो नाशुचिर्भवेत् ।

78 अस्मिन्नर्थे योगजागमे—

संस्यूतत्वात् समस्तेषु वस्तुष्वपि तु सन्ततम् ।
सूचनात् परमेशस्य सूत्रं लिङ्गमितीरितम् ॥

79 किञ्च बृहत्कालोत्तरे—

व्रतानि दुश्चराणीह तपांस्युग्राणि यानि च ।
न्यूनानि तानि सर्वाणि शिवलिङ्गस्य धारणात् ॥

आमः—अपरिपक्वान्तःकरणः । श्रुतासः—ज्ञानिनः । [74] अनामयं—दोषरहितम् । [75] सामः—मलत्रयसहितः । [77] सूत्रमिति ज्ञात्वेत्यर्थः । परं पदं—परब्रह्म । [78] संस्यूतत्वात्—अनुस्यूतत्वेन वर्तमानत्वात् । [79] धारणात्—न्यूनस्वरूपाणीत्यन्वयः ।

---

[74] त्समासत (ज) [75] दीक्षाया (छ) [76] तनुर्मेयस्य स (छ) अयं श्लोकः क-घ पुस्तकयोः नास्ति । [77] अयं सार्धश्लोकः छ पुस्तके नास्ति । [78] संसूतत्वात् (क)

80 तथा शिवरहस्ये—

परिशुद्धेन मनसा नियमेन दृढव्रतः ।
शिवस्य लिङ्गं बिभ्राणः शिवमेव प्रपद्यते ॥

81 तथा वातुलेऽपि—

यस्य सांसारिको भावः नास्ति लज्जादयस्तथा ।
स भक्तो निश्चलो धन्यः लिङ्गं सर्वत्र धारयेत् ॥

82 तत्रैव—

दास्यैकव्रतनिष्ठस्तु समतिक्रान्तलौकिकः ।
धारयेच्छिवलिङ्गं च पूजयेत् नियतात्मवान् ॥

विभूतिधारणस्थलम् (६)—

83 एवं लिङ्गधारणसम्पन्नस्य परब्रह्माविनाभूतचित्प्रकाशस्वरूपभस्म धारणं कर्तव्यमिति नियम एव विभूतिधारणस्थलमित्युच्यते ।

84 जाबालोपनिषदि—

विभूतिधारणात् ब्रह्मैकत्वं गच्छति स एष भस्मज्योतिः स एष भस्मज्योतिः । विभूतिधारणात् कैवल्यमश्नुते स एष भस्मज्योतिः स एष भस्मज्योतिः । विभूतिधारणादेव अमृतत्वं गच्छति । स एष भस्मज्योतिः स एष भस्मज्योतिः ॥

---

[82] लौकिकः—लोकव्यवहारः । नियतात्मवान्—निश्चलचित्तः । [84] ब्रह्मैकत्वं—कैवल्यफलम् । भस्मज्योतिः—ज्योतिर्मयभस्मस्वरूपः । अमृतत्वं—मुक्तिम् ।

---

[80] शिरस्सुलिङ्गं (घ) प्रपाद्यते (छ) [81] लज्जादयास्तथा (छ) सभक्तो निश्शटो (क) धन्ये लिङ्गं (छ)

रुद्राक्षधारणस्थलम् (७)—

85 एवं महाज्ञानं भस्म, सत्क्रियामुखेन धृतस्य लिङ्गक्रियासम्पन्नस्य शिवज्ञानचक्षुस्सम्भूतरुद्राक्षधारणे कृते सति, अनन्तरं रुद्राक्षधारणस्थलमित्युच्यते ।

86 जाबालोपनिषदि—

य इदं रुद्राक्षं धत्ते सः सर्वपुण्यतीर्थस्नातो भवति, सः सर्ववेदधारी भवति, स सर्वक्रतुकृद्भवति, स सर्ववेदात्मको भवति, सः सत्यं परमः शिवः, सः परमः शिवः ॥

87 तत्रैव—

पापं कुर्वन्नपि मानवः रुद्राक्षं धारयन् सर्वपाप्मानं तरति ॥

88 मानवपुराणे —

रुद्राक्षं धारयन् पापं कुर्वन्नपि च मानवः ।
सर्वं तरति पाप्मानं जाबालश्रुतिराह हि ॥

पञ्चाक्षरीजपस्थलम् (८)—

89 एवं लिङ्गाङ्गिनः विभूतिरुद्राक्षधारकस्य नित्यलिङ्गार्चनारतलिङ्गसम्पन्नस्य प्रणवान्वितपञ्चाक्षरीजपस्यावश्यकत्वेन अनन्तरं पञ्चाक्षरीस्थलमित्युच्यते ।

90 यजुर्वेदे शतरुद्रीये—**नमः शिवाय च ।**

---

[85] शिवज्ञानरूपं चक्षुः । [86] धत्ते–धारयति । क्रतुः यज्ञयागादिः । [90] नमश्शब्दलक्ष्यार्थभूतः आत्मा शिवशब्दलक्ष्यार्थभूतपरमात्मना साकं आयशब्दार्थ

---

[86] 'यइदं' इत्यारभ्य २४८ तम ग्रन्थविभागे 'नैवपञ्चषट्' इति ग्रन्थपर्यन्तं 'च' मातृकायां 'ग' मातृकायां च ग्रन्थः लुप्तः । रुद्राक्षं दन्तेत्रसः (छ)
[89] रुद्राक्षधारस्य (ज)

91 तथैवोक्तं शिवज्ञानविद्यायाम्—

अङ्गं नमःपदमिदं शिव एष लिङ्गं
सम्बन्धमायपदमेतदुदीरितं स्यात् ।
लिङ्गाङ्गसङ्गमपदत्रयबोधनार्थं
मन्त्रोऽयमाह निगमागममन्त्रराजः ॥

भक्तमार्गस्थलम् (९)—

92 एवं विभूतिरुद्राक्षाणि धृत्वा पञ्चाक्षरीं जपित्वा नित्यलिङ्गार्चनारतस्य साङ्गक्रियावर्तनं यथेत्याकाङ्क्षायां अनन्तरं भक्तस्थलमित्युच्यते ।

93 वृद्धजाबालोपनिषदि—

तस्मात् भस्मरुद्राक्षाणि धृत्वा रुद्रानुवाकैः रुद्रं सम्पूज्य ।

94 एक एव रुद्रो न द्वितीयाय तस्थे ।

इत्यादिभिः परमेश्वरं स्तुत्वा सततं युक्तिभिर्मन्यमानः ध्यायेत् । ततः सकलपाशबन्धच्छेदात् मुक्तो भवति । नित्यसुखी भवति । न संसारी भवति । शिवस्वरूपो भवति, शिवस्वरूपो भवति, शिवस्वरूपो भवति ॥

95 तथा च शिवाद्वैते—

शिवयोगी शिवः साक्षात् इति कैङ्कर्यभक्तितः ।
पूजनं सुमनाः कुर्वन् यः सः भक्त इतीरितः ॥

सम्बन्धं प्राप्नोतीति व्याख्या । तदेवोक्तं उत्तरप्रमाणे । [91] मन्त्रराजः—नमशिशवायेति मन्त्रः । [92] वर्तनं—चरितम् । [94] इत्यादिभिः । मन्त्रैरिति शेषः । मन्यमानः—मननं कुर्वन् । [95] साक्षात्—प्रत्यक्षरूपः । कैङ्कर्यं—किङ्करभावः ।

---

[94] ध्यायते (छ) एक एव हि (च) [95] सुमनः (छ) कुर्वन्नस्य भक्त (ज)

96 तथा वातुले—

मुक्तस्यैव भवेद्भक्तिः बद्धस्य न कदाचन ।
भक्तस्यैव हि मुक्तिः स्यात् नाभक्तस्य कदाचन ॥

97 वातुले—

प्रसादभक्तिमुक्तीनां एकदेशसमन्वयः ।
अपि मुक्तिर्भवेज्जन्या शेषौ द्वौ जनकौ मतौ ॥

98 तत्रैव—

प्रसादो जनकः प्रोक्तः जननी भक्तिरीरिता ।
अनयोरैक्यभावेन जनिता मुक्तिकन्यका ॥

99 स्कान्दे—

लिङ्गे प्राणं समाधाय प्राणे लिङ्गं तु शाम्भवम् ।
सशरीरं मनः कृत्वा न किञ्चिच्चिन्तयेद्यदि ॥

100 साऽभ्यन्तरा भक्तिरिति प्रोच्यते शिवयोगिभिः ।
सा यस्मिन् वर्तते तस्य जीवनं भ्रष्टबीजवत् ॥

101 तत्रैव—

बहुनाऽत्र किमुक्तेन गुह्यात् गुह्यतरं परम् ।
शिवभक्तिर्न सन्देहः तया युक्तो विमुच्यते ॥

---

[96] मुक्तस्यैव–विषयान्तरैरनाकृष्टस्यैव । [97] एकदेशसमन्वयः–एकस्मिन्नेव पुरुषे सङ्गमः । अपिशब्दः चेदर्थे ।

---

[97] मुक्तिर्भवे जन्या (छ) [98] जननी मुक्ति (ज) जनिका मुक्ति (छ) [99] समादाय(छ) स्वशरीरं (छ,ज) [100] साऽभ्यन्तरे (छ)

102 किञ्च वातुले—

प्रसादाद्देवताभक्तिः प्रसादो भक्तिसम्भवः ।
यथैवाङ्कुरतो बीजं बीजतो वा तथाऽङ्कुरम् ॥

103 प्रसादपूर्विका चैका भक्तिर्मुक्तिविधायिनी ।
नैव सा शक्यते प्राप्तुं नरैरेकेन जन्मना ॥

104 तत्र—

अनेकजन्मशुद्धानां श्रौतस्मार्तानुवर्तिनाम् ।
विरक्तानां प्रबुद्धानां प्रसीदति महेश्वरः ॥

105 प्रसन्ने सति मुक्तोऽभूत् मुक्तः शिवसमो भवेत् ।
अल्पभाव्यपि यो मर्त्यः तस्य जन्मत्रयात्परम् ॥

106 तथा स्कान्दे—

तीर्थयात्रा बहुविधाः यज्ञाश्च विविधाः कृताः ।
एषां जन्मसहस्रेषु तस्मात् भक्तिर्भवेच्छिवे ॥

107 किञ्च ब्रह्मगीतायाम्—

नाहं प्रसन्नस्तपसा न दानेन नचेज्यया ।
तुष्टोऽहं भक्तिलेशेन क्षिप्रं याति परं पदम् ॥

108 तत्रैव—

न कर्मणा न तपसा न जपैर्न समाधिभिः ।
न ज्ञानेन न दानेन वश्योऽहं श्रद्धया विना ॥

---

[104] श्रौतस्मार्तानुवर्तिनां–श्रुतिस्मृतिविहितकर्मानुष्ठातॄणाम् । [105] अल्पभाव्यपि –स्वल्पशः शिवभावनावानपि । [106] तस्मात्–पूर्वोक्तपुण्यपरिपाकादेव ।

---

[103] प्रसादपूर्विका एकभक्तिः (छ,ज) विदायिनी (छ,ज) [105] अल्पभाव्यप्रियो मर्त्यः (छ,ज) [106] यज्ञश्च विविधः कृतः (छ,ज) येषां जन्म (छ) [107] ब्रह्मगीतासु (छ)

109 तथा स्कान्दे—

शुभानामशुभानां च कर्मणां वाऽपि सञ्चयम् ।
करोति भस्मसात् भक्तिः दहत्यग्निरिवेन्धनम् ॥

110 शैवरत्नाकरे—

सद्भक्तजनसङ्गश्च दुःसङ्गाभाव एव च ।
एताभ्यां वर्धते पुंसां शिवभक्तिर्गरीयसी ॥

गुरुलिङ्गार्चनसरूपोभयस्थलम् (१०)—

111 एवं सद्भक्तिस्थलसम्पन्नस्य भक्तस्य देहप्राणरूपकर्तृभृत्यत्वसम्बन्ध यथेत्याकाङ्क्षायां अनन्तरं उभयस्थलमित्युच्यते ।

112 श्वेताश्वतरोपनिषदि—

यस्य देवे परा भक्तिः यथा देवे तथा गुरौ ।
तस्यैते कथिता ह्यर्थाः प्रकाशन्ते महात्मनः ॥

113 तथैवोक्तं तत्त्वसारे—

सम्यग्गुरुं शिवं नित्यं ज्ञात्वा तत्पूजनं बुधः ।
यः करोत्युभयाकारं शिवस्यैकाश्रयः स हि ॥

जङ्गमार्चनलक्षणत्रिविधसम्पत्तिस्थलम् (११)—

114 एवं उभयस्थले लिङ्गाङ्गोभयसम्बन्धज्ञानवतः भक्तस्य शरीरमनो

---

[109] भस्मसात्करोतीत्यन्वयः । [110] गरीयसी–अत्युत्तमस्वरूपा । [111] देहेति अत्र देहस्य भृत्यस्थानत्वम्, प्राणस्य तु कर्तृस्थानत्वम् । उभयेति । गुरु-लिङ्गार्चनसरूपोभयेत्यर्थः । [112] प्रकाशन्ते–बुद्धिगताः भवन्ति । [113] उभयाकारं पूजनमित्यन्वयः । एकाश्रयः–मुख्यं स्थानम् । [114] शरीरमनो

---

[109] करोति भस्मसद्भक्तिः (छ) [110] जनसङ्गश्च (क) [111] देवप्राणरूपा (ज)

भावेषु गुरुलिङ्गजङ्गमभूतविचारो यथेत्याकांक्षायां अनन्तरं त्रिविधसम्पत्तिस्थलमित्युच्यते ।

115 श्वेताश्वतरोपनिषदि—

तस्याभिज्ञानात् तृतीयं देहभेदे विश्वैश्वर्यं केवलमाप्तकामः।

116 तथैवोक्तं वातुलतन्त्रे —

गुरौ देवे समा बुद्धिः यथा या शिवयोगिनि ।
सैषा त्रिविधसम्पत्तिः संवित्साम्राज्यशालिनाम् ॥

चतुर्विधसारायस्थलम् (१२)—

117 एवं त्रिविधसम्पत्तिस्थलसम्पन्नस्य भक्तस्य शरीरमनोज्ञानपरिणामेषु गुरुलिङ्गजङ्गमप्रसादभक्तिसंनिहितभेदः कथमित्याकाङ्क्षायां अनन्तरं चतुर्विधसारायस्थलमित्युच्यते ॥

118 पारातश्रुतौ—

प्राञ्चो धावन्ति, प्राञ्चो व हि सुवर्गो लोकः, चतसृभिरनुमन्त्रयते चत्वारि छन्दांसि । छन्दोभिरेवैनान् सुवर्गं लोकं गमयति ॥

119 तथैवोक्तं शिवरहस्ये—

शिवाचार्यातिथिष्वेतत् प्रसादेऽप्येकरूपिणी ।
सा चतुर्विधसारोक्ता भक्तिरव्यभिचारिणी ॥

भावेषु–शरीरमनोज्ञानपरिणामेषु । [116]संवित्–सम्यग्ज्ञानम् । तदेव साम्राज्यम्। [117] सारायेतिपदस्थाने 'ज' मातृकायां सारेति पठितम् । [118]प्राञ्चः–पुरातनाः। लोकः–दृष्टिविषयः । चतसृभिः–गुरुलिङ्गजङ्गमप्रसादैः ।

---

[115] तस्याभिधानात् (छ,ज) [116] सैषां त्रिविध (छ,ज) [117] चतुर्विधसारस्थल (ज)
[118] प्राङिव हि सुवर्गो (ज)

उपाधिदानस्थलम् (१२)—

120 एवं चतुर्विधसारायस्थलसम्पन्नः महात्मा सकलभक्तजनहितोपदेशार्थं गुरुलिङ्गजङ्गमपूजानिरूपणे कृते सति अनन्तरं उपाधिदानस्थलमित्युच्यते ॥

121 छन्दोग्योपनिषदि—

त्रयो धर्मस्कन्धाः यज्ञोऽध्ययनं दानमिति ।

122 काठकीयश्रुतौ—

यस्त्वातिथिभ्यः अन्नादिहविः अदत्त्वा भुङ्क्ते स किल्बिषं भुङ्क्ते ।

123 तथैवोक्तं शिवरहस्ये—

क्षीयन्ते च वरारोहे ! तपो यज्ञक्रियादयः ।
न क्षीयते वरारोहे ! वीरवक्त्रहुतं हविः ॥

124 किञ्च शैवपुराणे—

नाहं तदद्मि यजमानहविर्वितानं
चोद्यं घृतप्लुतमिदं हुतभुङ्मुखेन ।
यज्जङ्गमस्य मुखतश्चरतोऽनुमासं
तृप्तिर्न मे ह्यवहितैर्निजकर्मपाकैः ॥

अनुमन्त्रयते—ध्यायन्ति । [120] चतुर्विधसारस्थलेति 'ज'-पुस्तके पाठः । [121] धर्मस्कन्धाः-धर्मवृक्षशाखाः । [122] किल्बिषं—पापम् । [123] वरारोहे ! इति ईश्वरकृतं पार्वत्याः सम्बोधनम् । वीरवक्त्रे वीरमाहेश्वरमुखे हुतं-अर्पितम् । हविः अन्नादिकम् । [124] वितानं—अत्यधिकम् । चोद्यं—आश्चर्यकरम् ।

---

[120] सम्पन्नमहात्मा (ज)

125 पेषणं खण्डनं चुल्ली उदकुम्भः प्रमार्जनम् ।
पञ्चसूना गृहस्थस्य तेन मोक्षं न जायते ॥

126 देवकार्यं गुरोः कार्यं गणकार्यं च योगिने ।
खननोत्पाटनं खण्डं कुर्वन् पापैर्न लिप्यते ॥

127 तथैव शातातपस्मृतौ—

आत्मार्थं न पचेदन्नं देवतार्थं तु पाचयेत् ।
आत्मार्थं पचते यस्तु ब्रह्महा स च कथ्यते ॥

128 किञ्च शिवरहस्ये—

लिङ्गार्थं जङ्गमार्थं च विशेषं पाकमुत्तमम् ।
आत्मार्थं यत् कृतं पाकं श्वानमांससमं भवेत् ॥

129 ब्रह्मगीतायाम्—

प्रवृत्तं च निवृत्तं च द्विविधं दानमिष्यते ।
आहुः प्रवृत्तमाचार्याः दैवैश्वर्यादिसाधकम् ॥

130 शिवधर्मोत्तरे—

तस्मात् पात्रतमं ज्ञात्वा शिवभक्तमकल्मषम् ।
तस्मै सर्वं प्रदातव्यं अक्षयं फलमिच्छता ॥

---

[125] एवं स्थिते मोक्षं केन जायते ? न केनापि इत्यन्वयः । [126] गणः - शिवगणः । [127] आत्मार्थं–केवलस्वदेहपोषणार्थम् । [129] दैवैश्वर्यादि- इन्द्रैश्वर्यादि ।

---

[125] पेषणं खण्डनं (छ) प्रमार्जनी (छ)

131 शैवरत्नाकरे—

शिवभक्तमतिक्रम्य यच्चान्यस्मै प्रदीयते ।
निष्फलं तद्भवेद्दानं नरकं च प्रपद्यते ॥

132 शिवरहस्ये—

सर्वाचारविशेषेण सर्वव्रतविशेषतः ।
सर्वशीलविशेषेण शिवदासोऽहमुत्तमम् ॥

निरुपाधिदानस्थलम् (१४)—

133 एवं सकलभक्तजनानां भक्तिप्रारम्भमुपदिश्यमहात्मा स्वयमुपाधिमनादृत्य निरुपाधिकः सन् सेवापरः कथमित्याकांक्षायां अनन्तरं निरुपाधिदानस्थलमित्युच्यते ।

134 श्वेताश्वतरोपनिषदि—

यो देवानामधिपः यस्मिन् लोकाः अधिश्रिताः ।
य ईशोऽस्य द्विपाच्चतुष्पदः कस्मै देवाय हविषा विधेम ॥

135 तथा शिवरहस्ये—

ममेशस्वामिकं कार्यं सर्वं मत्वेशचोदितम् ।
यस्यार्थः क्रियते पात्रे सा क्रिया निरुपाधिका ॥

---

[131] शिवभक्तमिति स्वरसः पाठः । [132] शिवदासोऽहं—शिवद्भक्तानां सेवेति यावत् । [133] भक्तिप्रारम्भं-भक्त्युदयमूलभूतार्थान् । [134] अधिश्रिताः-आश्रिताः । द्विपात्-द्विपादश्च । [135] ईशः शिव एव स्वामी यस्य तत् ।

---

[131] शिवभक्ति (क) [132] सर्ववृत्तविशेषतः (छ,ज) [134] यस्मिन् लोक अधिश्रितः (छ) द्विपादश्चतुष्पदः (छ,ज) तस्मै देवाय (छ)

136 किञ्च भगवद्गीतायाम्—
दातव्यमिति यद्दानं दीयतेऽनुपकारिणे ।
देशे काले च पात्रे च तद्दानं निरुपाधिकम् ॥

137 वातुलतन्त्रे—
मदीयं तुभ्यमित्युक्तं न दद्यात् वस्तु किञ्चन ।
त्वदीयं तुभ्यमित्येतत् दानं विमलमीरितम् ॥

138 तत्रैव—
समयाराधनं नित्यं धनप्राणाभिमानकैः ।
त्रिसन्ध्यं ध्यानतो देवि ! मार्गशुद्धिरिहोच्यते ॥

सहजदानस्थलम् (१५)—

139 एवं निरुपाधिको भूत्वा कर्तृभृत्यभावेन सेवापरो महात्मा स्वकृतभक्तौ स्वीकृतवस्तुनि च अभेदे प्राप्ते सति, अनन्तरं सहजदानस्थलमित्युच्यते ॥

140 श्वेताश्वतरोपनिषदि—
भोक्ता भोग्यं प्रेरितारं च मत्वा सर्वं प्रोक्तं त्रिविधं ब्रह्म चैतत्॥

141 तथैवोक्तं कूर्मपुराणे—
दाता दानं च देयं च पात्रं चैव शिवः स्वयम् ।
नाहं कारणमित्येतत् दानं विमलमीरितम् ॥

---

[136] पुण्यदेशे पुण्यकाले सत्पात्रे चेत्यर्थः । [138] समयाराधनं–समयाचारनिमित्तं आराधनम् । मार्गशुद्धिः–चरित्रशुद्धिः । [141] देयवस्तुसम्पादने दाने च नाहं कारणमिति भावसहितमित्यर्थः ।

---

[138] समयाचरणे नित्यं (छ) प्राणाभिमानतः (छ,ख) त्रिसन्ध्यं दास्यतो देवि ! (ख,छ) [140] सर्वं भोग्यं त्रिविधं (छ)

142 तथा स्कान्दे—

शिवो दाता शिवो भोक्ता शिवः सर्वमिदं जगत् ।
शिवो यजति तत्सर्वं तच्छिवः सोऽहमेव च ॥

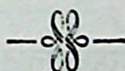
143 कपिल उवाच—

न्यायार्जितं धनं यस्तु शिवभक्त्यैव केवलम् ।
दद्यात् सङ्गविनिर्मुक्तः तद्दानं सहजं स्मृतम् ॥

144 वासिष्ठे—

निरुपाधिकचिद्रूपपरानन्दात्मवस्तुनि ।
समाप्तं सकलं यस्य स दानी शङ्करः स्वयम् ॥

इति श्रीमत्परमशिवयोगिराट्परिव्राजकाचार्य श्री तोण्टदार्यविरचिते
परमवीरशैवाद्वैतवारिधिन्यां एकोत्तरशतस्थलश्रुतिमाला-
विवरणाख्यकैवल्यसारे भक्तस्थलं नाम
प्रथमं प्रकरणं सम्पूर्णम् ॥

[142] तत्–तस्मात् कारणात् । [143] सङ्गविनिर्मुक्तः–फलापेक्षारहितः ।
[144] चिद्रूपं–ज्ञानस्वरूपम् । समाप्तं–अर्पितम् ।

॥ श्री शिवाय नमः ॥

माहेश्वरस्थलम्—द्वितीयं प्रकरणम्

नवविधमाहेश्वरस्थलेषु-प्रथमं माहेश्वरप्रशंसास्थलम् (१६)—

145 एवं भक्तस्थलमाश्रित्य कर्तृभृत्यभावं विस्मृत्य स्वस्वरूपनिष्ठ-
महात्माऽनन्तरं निष्ठामुखेन आचारमनुस्मृत्य सामरस्यं प्राप्तभेदः
कथम् ? इत्याकाङ्क्षायां अनन्तरं माहेश्वरस्थलमित्युच्यते ॥

146 श्रीरुद्रे—
ये भूतानामधिपतयो विशिखासः कपर्दिनः ॥

147 तथा उत्तरकामिके—
ब्रह्मादिदेवताजालं मोहितं मायया सदा ।
अशक्तं मुक्तिदाने तु क्षयातिशयसंयुतम् ॥

148 अनादिमुक्तो भगवान् एक एव महेश्वरः ।
मुक्तिदश्चेति यो देवः स वै माहेश्वरः स्मृतः ॥

149 ब्रह्माद्यैर्मलिनप्रायैः निर्मले परमेश्वरे ।
साम्योक्तिं यो न सहते स वै माहेश्वराभिधः ॥

---

[146] विशिखासः—शिवादन्यमजानानाः । कपर्दिनः—जटाधारिणः ।
[147] क्षयातिशयसंयुतं—अमृतत्वमनापन्नम्। क्षपातितमसा युतमितिपाठे—गाढान्धकारयुतया माययेत्यन्वयः । [148] भगवान्—षड्गुणैश्वर्यसम्पन्नः । [149]यः भक्तः।

---

[145] निष्ठमाहात्म्यानन्तरं (क) महेश्वरस्थल (ज) [147] क्षपातितमसायुतम् (ख,ज)
[148] महेश्वरः स्मृतः (ज) [146-147-148] श्लोकौ छ-पुस्तके न दृश्येते ।
[149] यो न सहिते (छ)

150 क्षयातिशयसंयुक्ताः ब्रह्मविष्ण्वादिसम्पदः ।
तृणवन्मन्यते बुद्ध्या वीरमाहेश्वरः सदा ॥

151 सिद्धान्तशेखरे—

सदाकाले शिवे भक्तिः लिङ्गजङ्गमपूजनम् ।
एकपत्नीव्रतं वीरमाहेश्वरमहाव्रतम् ॥

152 शैवरत्नाकरे—

तदेव लिङ्गं तत् प्रोक्तं लिङ्गाचारस्तु यस्य वै ।
तेनैवाचारलिङ्गेन लिङ्गी माहेश्वरो जनः ॥

लिङ्गनिष्ठास्थलम् (१७)—

153 एवं माहेश्वरस्थले नियमव्रतादिषु कृतनिश्चयस्य माहेश्वरस्य अङ्गस्थितलिङ्गनिष्ठाभेदः कथम्? इत्याकाङ्क्षायां अनन्तरं लिङ्गनिष्ठास्थलमित्युच्यते ।

154 अथर्वशिरउपनिषदि—

शिव एको ध्येयः शिवङ्करः सर्वमन्यत् परित्यज्य समाप्ताऽऽथर्वणीश्रुतिः ॥

155 तथैवोक्तं शैवपुराणे—

संसारमोचकः साक्षात् शिव एव न चापरः ।
अन्याश्च देवताः सर्वाः केवलं भोगदायिकाः ॥

---

[150] अत्रापि क्षपातिशयेत्यपि पाठः । स एवार्थः । [154] सर्वमन्यत् परित्यज्य शिव एक एव ध्येयः इत्युक्त्वा श्रुतिः समाप्तिमगमत् इत्यर्थः । [155] केवल-

---

[150] क्षपातिशय (छ,ज) [151_152_154] एते श्लोकाः छ-पुस्तके न दृश्यन्ते ।

[154] समाप्ताऽऽथर्वशिखा (ज)

156 सर्वमन्यत् परित्यज्य शिव एव शिवङ्करः ।
ध्येय इत्याह परमा श्रुतिराथर्वणी खलु ॥

157 स्कान्दे—
प्रणामदर्शनस्पर्शपूजाद्यैर्नियमेन यत् ।
शिवलिङ्गस्य भजनं लिङ्गनिष्ठेति गीयते ॥

158 किञ्च कूर्मपुराणे—
तदेव परमं धाम सैवेह परमा गतिः ।
सैवेह परमा काष्ठा लिङ्गनिष्ठा शिवस्य या ॥

159 तथैवोक्तं ब्रह्मणा वायवीयसंहितायाम्—
तदीयं त्रिविधं रूपं स्थूलं सूक्ष्मं ततः परम् ।
अस्मदाद्यमरैर्दृश्यं स्थूलं सूक्ष्मं च योगिभिः ॥

160 ततः परं तु यन्नित्यं ज्ञानमानन्दमव्ययम् ।
तन्निष्ठैस्तत्परैर्भक्तैः दृश्यं तद्व्रतमास्तिकैः ॥

161 किञ्च वातुले—
लिङ्गभक्तिर्लिङ्गपूजा लिङ्गधारणमेव च ।
लिङ्गप्रसादस्वीकारः लिङ्गश्रवणमादरात् ।
लिङ्गध्यानं लिङ्गमनः सर्वं लिङ्गमयं जगत् ॥

मिति–न तु मुक्तिदायकाः इति भावः । [156] परमा–अत्यन्तोत्कृष्टा, वेदेषु तुरीया वा । [157] नियमेन शास्त्रोक्तनियमानुष्ठानपूर्वकम् । [158] धाम–स्थानं तेजो वा । [159] अस्मदाद्यमरैः–अस्मदादिभिर्मानुषैः इन्द्रादिदेवैश्चेत्यर्थः । सूक्ष्ममिति योगिभिरित्यनेनान्वेति । [161] एवं क्रियते चेत् सर्वं जगत् तदा

---

[159] तथैवोक्तमिति नास्ति (छ)

पूर्वाश्रयनिरसनस्थलम् (१८)—

162 एवं लिङ्गनिष्ठान्वितो माहेश्वरः तस्मिन् लिङ्गे लोलुपः सन् स्वस्य पूर्वजातिजीवभावलौकिकनानाप्रपञ्चपूर्वाश्रयान् मिथ्येति मत्वा निरसने कृते सति अनन्तरं पूर्वाश्रयनिरसनस्थलमित्युच्यते ।

163 मुण्डकोपनिषदि—

स यो ह वै तत् परमं ब्रह्म वेद ब्रह्मैव भवति, नास्याब्रह्मवित् कुले भवति, तरति शोकं तरति पाप्मानं गुहाग्रन्थिभ्यो विमुक्तोऽमृतो भवति ।

164 किञ्च नारायणोपनिषदि—

न कर्मणा न प्रजया धनेन त्यागेनैके अमृतत्वमानशुः ।

165 तथैवोक्तं स्कान्दे—

अज्ञानं पूर्वमित्याहुः भवोऽनादिस्तदाश्रयः ।
सर्वं निरसितव्यं तत् प्रयत्नेन विपश्चिता ॥

166 तथा सिद्धान्तशेखरे—

यो दीक्षितस्तु श्राद्धादौ स्वपूर्वविधिमाचरेत् ।
तस्य तन्निष्फलं सर्वं समयेन च लङ्घ्यते ॥

लिङ्गमयं भवेदित्यर्थः । [162] लोलुपः–अत्यासक्तः सन् । मिथ्येति–मिथ्याप्रायं गतमितीत्यर्थः । [163] अस्य कुले इत्यन्वयः । गुहाग्रन्थिभ्यः–हृदयान्तरालस्थिताज्ञानग्रन्थिभ्यः इत्यर्थः । [164] त्यागेन–पूर्वाश्रयपरित्यागेन । [165] भवः–जन्मजरामरणादिहेतुः संसारः । तदाश्रयः–अज्ञानाश्रयः । [166] स्वपूर्वविधिम्–दीक्षाप्राक्काले विहितानि कर्तव्यानि । समयेन शिवाचारेण ।

---

[162] स्वस्य पूर्वजात (ज) प्रपञ्चपूर्वाश्रमान् (ज) [163] न स्यात् ब्रह्मवित्कु (छ,ज)
[165] नादि तदाश्रयः (छ,ज)

167 शिवरहस्ये—

सन्ध्या ध्यानं जपो होमः स्वाध्यायः पितृतर्पणम् ।
वृद्धाचारं तु तत्सर्वं शिवलिङ्गी न कारयेत् ।।

अद्वैतनिरसनस्थलम् (१९)—

168 एवं पूर्वाश्रयनिरस्तमाहेश्वरः लिङ्गं ज्ञात्वा तल्लिङ्गसुखं पृथग्वाचा व्यवहृते सति भिन्नत्वं प्राप्यतीति वाङ्निवृत्तौ सत्यां अनन्तरं वागद्वैतनिरसनस्थलमित्युच्यते ।

169 मुण्डकोपनिषदि—

अविद्यायामन्तरे वर्तमानाः
स्वयं धीराः पण्डितंमन्यमानाः ।
जङ्घन्यमानाः परियन्ति मूढाः
अन्धेनैव नीयमाना यथाऽन्धाः ।।
अविद्यायां बहुधा वर्तमानाः
वयं कृतार्था इत्यभिमन्यन्ति बालाः ।।

170 श्वेताश्वतरोपनिषदि—

द्वा सुपर्णा सयुजा सखाया समानं वृक्षं परिषस्वजाते ।
तयोरन्यः पिप्पलं स्वाद्वत्ति अनश्नन्नन्यो अभिचाकशीति ।।

---

[167] वृद्धाचारं–पितृपितामहपरम्परयाऽऽगतं आचारम् । [168] पृथग्वाचा–भिन्नभिन्नैः नामभिः । वाग्द्वैतेति क्वचित् । [169] जङ्घन्यमानाः–निकृष्टाः । परियन्ति–सञ्चरन्ति । बालाः–अज्ञानिनः । [170] सुपर्णा पक्षिणौ–जीवदेवात्मकौ ।

---

[167] रुद्राचारं (छ) [168] वाग्द्वैत (छ) अन्ते–वागद्वैत । [169] जघन्यमानाः (ज) 'अंधेनैव' इति पादः नास्ति (ज) [169] तमः श्लोकः छ-पुस्तके न दृश्यते ।
[170] सयुजौ सखायौ (छ,ज)

171 तथैवोक्तं सूतसंहितायाम्—

द्वौ सुपर्णौ शरीरेऽस्मिन् जीवेशाख्यौ व्यवस्थितौ ।
तयोर्जीवः फलं भुङ्क्ते कर्मणो न महेश्वरः ॥

172 तथा वासिष्ठे—

अज्ञस्याल्पप्रबुद्धस्य सर्वं ब्रह्मेति यो वदेत् ।
महानरकजालेषु स तेन विनियोजितः ॥

173 किञ्च विश्वसादाख्ये

सर्वेषामेव भावानां आत्मा सर्वेश्वरो हरः ।
सति तस्मिन् अविज्ञाते किमद्वैतं भवेदहो !

174 तथा पद्मनाभौ—

एक एव सदा रुद्रः न द्वितीयोऽस्ति कश्चन ।
एतदद्वैतविज्ञानं अन्यद्व्यर्थमुदाहृतम् ॥

आह्वाननिरसनस्थलम् (२०) –

175 एवं वागद्वैतनिरसनं कृत्वा सर्वाङ्गे लिङ्गमेव पूर्णमिति विज्ञाता महेश्वरः कदाचिदावाह्य कदाचिद्विसर्जयितुं अवकाशमजानानः आह्वानविसर्जनोभयेऽपि निरस्ते सति अनन्तरं आह्वाननिरसनस्थलमित्युच्यते ।

पिप्पलं–कर्मफलमिति यावत् । [172] अज्ञं अल्पप्रबुद्धं च शिष्यं प्रतीत्यर्थः । [173] अद्वैतं–अद्वैतज्ञानम् । [175] एवं वाग्द्वैतेति 'ज' पुस्तकपाठः ।

---

[171] द्वा सुपर्णा (छ,ज) [173] किञ्च चिन्ताविश्वसादाख्ये (छ)
[175] एवं वाग्द्वैत (ज)

176 प्रश्नोपनिषदि—

या ते तनूर्वाचि प्रतिष्ठिता या श्रोत्रे या च चक्षुषि ।
या च मनसि सन्तता शिवां तां कुरु मोत्क्रमीः ॥

177 तथैव सिद्धान्तशिखामणौ—

यदा शिवकलायुक्तं लिङ्गं दद्यान्महागुरुः ।
तदारभ्य शिवस्तत्र तिष्ठत्याह्वानमत्र किम् ॥

178 तत्रैव—

सुसंस्कारेषु लिङ्गेषु सदा संनिहितः शिवः ।
तत्राह्वानं न कर्तव्यं प्रतिपत्तिविरोधकम् ॥

179 पुनस्तत्रैव—

नाह्वानं न विसर्गं च स्वेष्टलिङ्गे तु कारयेत् ।
लिङ्गनिष्ठापरो नित्यं इति शास्त्रस्य निश्चयः ॥

180 किञ्च वातुले—

वासनाऽऽवाह्यते देवि ! वासनैव विसर्ज्यते ।
पारमार्थेन देवस्य नावाहनविसर्जने ॥

181 किञ्च तन्त्रसारे—

कुतो वाऽऽनीयते देवि ! कुतो वा स विसर्ज्यते ।
स्थूलसूक्ष्मादिभेदेन स हि योगिषु संस्थितः ॥

---

[176] तां तनुम् । मोत्क्रमीः उलङ्घनं मा कुरु । [178] प्रतिपत्तिविरोधकं-सहजज्ञानप्रतिरोधकम् । [180] वासनेति । जीवात्मनामिति शेषः ।
[181] आनीयते–आवाह्यते । न विसर्ज्यते इति च दृश्यते ।

---

[176] या मनसि (छ) [179] आह्वानं न (छ) [181] न विसर्जते (छ) [181] स विसर्जते (ज)

अष्टमूर्तिनिरसनस्थलम् (२१)—

182 एवं निवृत्ताह्वानविसर्जनोभयवतः माहेश्वरस्य अष्टतनुभिराविर्भूत-
समस्तप्रपञ्चः मिथ्या इति ज्ञाने सति, अनन्तरं अष्टमूर्तिनिरसन-
स्थलमित्युच्यते ।

183 अन्तर्यामिब्राह्मणोपनिषदि—

यः पृथिव्यां तिष्ठन् पृथिव्या अन्तरः यं पृथिवी न वेद यस्य पृथिवी शरीरं यः पृथिवीमन्तरो यमयति एष त आत्माऽन्तर्याम्यमृतः ।

184 योऽप्सु तिष्ठन् अद्भ्योऽन्तरः यमापो न विदुः यस्यापः
शरीरं योऽपोन्तरो यमयत्येष त आत्माऽन्तर्याम्यमृतः ।

185 योऽग्नौ तिष्ठन् अग्नेरन्तरः यमग्निर्न वेद यस्याग्निः शरीरं
योऽग्निमन्तरो यमयत्येष त आत्माऽन्तर्याम्यमृतः ।

186 यो वायौ तिष्ठन् वायोरन्तरः यं वायुर्न वेद यस्य वायुः शरीरं
यो वायुमन्तरो यमयत्येष त आत्माऽन्तर्याम्यमृतः ।

187 य आकाशे तिष्ठन् आकाशादन्तरः यमाकाशं न वेद यस्या-
काशं शरीरं य आकाशमन्तरो यमयति एष त आत्माऽन्त-
र्याम्यमृतः ।

188 यश्चन्द्रमसि तिष्ठन् चन्द्रमसोन्तरः यं चन्द्रमा न वेद
यस्य चन्द्रमाः शरीरं यश्चन्द्रमसमन्तरो यमयत्येष त
आत्माऽन्तर्याम्यमृतः ।

189 य आत्मनि तिष्ठन् आत्मन अन्तरः यमात्मा न वेद

[183] अन्तरः—अन्तर्वर्तमानः । यमयति—नियमयति ।

यस्यात्मा शरीरं य आत्मानमन्तरो यमयत्येष त आत्माऽ-
न्तर्याम्यमृतः ।

190 तथा आदित्यपुराणे—

तथा कर्ता कुलालादिः न घटादिर्न हि स्वयम् ।
भूम्यादिकृत्तदीशानः भूम्यादेरन्य एव हि ॥

191 तत्रैव—

व्यतिरिक्तः शरीरादेः शरीरी यद्वदिष्यते ।
तथा मूर्त्यष्टकादन्यः मूर्तिमान् पृथगीश्वरः ॥

192 तथा च स्कान्दे—

न गन्धादिगुणैर्युक्तः क्ष्माऽऽदिवत् गन्धवान् शिवः ।
न स्यन्दनस्वभावश्च यथैवापस्तथा विभुः ॥

193 यथा ज्वलनवन्नोष्णः तिरश्चीनो न वायुवत् ।
नाकाशवत्तथाऽऽशब्दः शिवः परमचेतनः ॥

194 चन्द्रसूर्याविवाश्रान्तं स्थाणुर्न परिवर्तते ।
मायागुणादिसम्बन्धः नात्मवत् परमेशितुः ॥

सर्वगत्वनिरसनस्थलम् (२२)—

195 एवं परित्यक्तमूर्त्यष्टकेन माहेश्वरेण शरणपूर्णः शिवः इति ज्ञात्वा प्रतिष्ठाप्य जगत्पूर्णः शिवः इत्युच्यमानेन सर्वगतशब्दनिरसने कृते सति, अनन्तरं सर्वगतनिरसनस्थलमित्युच्यते ।

---

[192] गन्धादिगुणैर्युक्तक्ष्मादिवत् इति स्यात् । [193] तिरश्चीनः तिर्यग्गतिः । आशब्दः आसमन्तात् शब्दगुणकः । [195] शरणेषु–शरणानां मध्ये पूर्णः ।

---

[190] न घटाद्येव हि (छ) [191] शरीराद्यैः (छ) ष्टकादन्ये (छ)

196 बृहदारण्यकोपनिषदि—

अनन्वागस्तः न भवति असङ्गो ह्ययं पुरुषः ।

197 तथा स्कान्दे—

असङ्गो ह्ययमित्येवं ब्रवीति च परा श्रुतिः ।
तस्मादात्मा तु विज्ञप्तः कर्मभिर्न स बध्यते ॥

198 चिद्रूपस्यात्मनः साक्षात् ब्रह्मतामाह हि श्रुतिः ॥

199 किञ्च शिवगीतायाम्—

कथं सर्वगतत्वं स्यात् शिवस्य परमात्मनः ।
असङ्गो ह्ययं पुरुषः इत्याह श्रुतिरुन्नता ॥

200 तथा शिवधर्मे—

कथं भवेत् सर्वगतः शिवः परमपूरुषः ।
जडं नाशि च सर्वं च चिदानन्दघनः शिवः ॥

201 पुनरत एवोक्तं श्रीरुद्रोपनिषदि—

या ते रुद्र शिवा तनूरघोराऽपापकाशिनी ।
तया नस्तनुवा शंतमया गिरिशं ताभिचाकशीहि ॥

---

[196] अनन्वागस्तः–संसारहेतुभिः कर्मभिः बद्धः । [197] विज्ञप्तः अपरोक्ष-गोचरः । [199] असङ्गः–जीवसङ्गरहितः । [200] चिद्घनः आनन्दघनश्च । [201] शिवा तनूः–लिङ्गरूपं शरीरम् ।

---

[196] न भवते सङ्गो (छ) [197_198_199] इमे श्लोकाः क-पुस्तके न सन्ति ।
[200] पुरुषः (छ,ज) नाशी च (छ) [201] शान्तमया (छ)

202 तथैवोक्तं शैवपुराणे—

लिङ्गं शिवा तनूः प्रोक्ता मूर्तिः घोरतनुः स्मृता ।
अपापेषु च भक्तेषु तयोर्मध्ये शिवा तनूः ।
काशते परमेशस्य शिष्टास्ते लिङ्गधारिणः ॥

203 पुनर्वातुले—

अघोराऽपापकाशीति या ते रुद्र शिवा तनूः ।
यजुषा गीयते यस्मात् तस्मात् शैवोऽघवर्जितः ॥

204 किञ्च शिवयोगप्रदीपिकायाम्—

नित्यं भाति त्वदीयेषु या ते रुद्र शिवा तनूः ।
अघोराऽपापकाशीति श्रुतिराह सनातनी ॥

205 कारणागमे—

अपापकाशीति वपुः श्रुतं ते
शिष्टाः प्रसिद्धाः भगवन्नपापाः ।
अतस्त्वदीयानपहाय भक्तान्
अन्यानशिष्टानिति निश्चिनोमि ॥

शिवजगन्मयस्थलम् (२३)—

206 एवं निरस्तसर्वगतमाहेश्वरः प्रपञ्चे शिवव्यतिरिक्ते शिवेन विना प्रपञ्चस्य भानमेव न स्यात् इति ज्ञात्वा, तस्मिन् स्थितोऽपि

---

[202] काशते—प्रकाशते । अत इति शेषः । [205] त्वदीयान् भक्तान्—शिवभक्तान् । [206] अस्थित इव इति 'ज' पाठ एव युक्तः । शून्य इवेत्यर्थः ।

---

[202] शिवा तनुः (छ) [203] अघोरपाप (छ) [204] शिवा तनुः (छ) अघोरपाप (छ)

थस्थितैव तिष्ठतीति निश्चये ज्ञाप्यमाने सति अनन्तरं शिव-
जगन्मयस्थलमित्युच्यते ॥

207 मुण्डकोपनिषदि—

ब्रह्मैवेदममृतं पुरस्तात् पश्चात् दक्षिणतश्चोत्तरेण अधश्चोर्ध्वं च प्रसृतं ब्रह्मैवेदं विश्वमिदं वरिष्ठम् ॥

208 किञ्च उत्तरतापनीयोपनिषदि—

सर्वगो ह्येष ईश्वरः क्रियाज्ञानात्मा सर्वं शर्वमयं हि सर्वे जीवाः शर्वमयाः ॥

209 तथा श्वेताश्वतरोपनिषदि—

पराऽस्य शक्तिर्विविधैव श्रूयते
स्वाभाविकी ज्ञानबलक्रिया च ।
न तस्य कश्चित् पतिरस्ति लोके
न चेशिता नैव च तस्य लिङ्गम् ॥

210 तथा च वायुपुराणे—

शिवेनाधिष्ठितं यत् स्यात् जगत्सर्वं चराचरम् ।
शुद्धा स्वाभाविकी यस्य शक्तिः सर्वातिशायिनी ॥

211 किंच अमृतबिन्दूपनिषदि—

एक एव हि भूतात्मा भूते भूते व्यवस्थितः ।
एकदा बहुधा चैव दृश्यते जलचन्द्रवत् ॥

---

[207] वरिष्ठं–श्रेष्ठम् । [208] शर्वः–शिवः । [209] ईशिता–नियामकः । लिङ्गं–तदनुमानहेतुकं चिह्नम् ।

[208_209_210] इमे श्लोकाः छ-पुस्तके न दृश्यन्ते ।

212 तथैवोक्तं योगशास्त्रे—

एक एव हि भूतात्मा देहे देहे व्यवस्थितः ।
एकधा बहुधा चैव दृश्यते जलचन्द्रवत् ॥

213 किंच सौरपुराणे—

सर्वोपाधिविनिर्मुक्तं चैतन्यं सर्वगं शिवम् ।
तदेवेदं च विश्वं हि तस्मादन्यन्न विद्यते ॥

भक्तदेहिकलिङ्गस्थलम् (२४) —

214 एवं शिव एव जगद्रूप–जगद्व्यतिरिक्तरूपद्वयसमर्थः इति मत्वा, तं शिवं स्वस्मिन् आलिङ्ग्य स्थितमाहेश्वरे तथाविधः शिवः भक्तदेहिकदेहः सन् स्थितभेदः यथा— इत्याकाङ्क्षायां अनन्तरं भक्तदेहिकलिङ्गस्थलमित्युच्यते ॥

215 श्वेताश्वतरोपनिषदि—

अपाणिपादो जवनो ग्रहीता
पश्यत्यचक्षुः स शृणोत्यकर्णः ।
स वेत्ति वेद्यं न च तस्यास्ति वेत्ता
तमाहुरन्यं पुरुषं महान्तम् ॥

---

[212] जलचन्द्रवत्-गगनस्थितः जलान्तर्दृश्यमानः चन्द्र इव । [213] चैतन्यं-ज्ञानस्वरूपम् । तत् ब्रह्मैव इदंप्रकारं विश्वं भवति हि । [214] भक्तदेहिकदेवः इति 'ज' पाठः युक्तः स्यात् । [215] जवनः शीघ्रगामी । ग्रहीता सर्वाश्रय-भूतः । तमाहुरग्र्यमिति 'ज' पाठः युक्तः । ज्येष्ठमित्यर्थः ।

[212-213-214] इमे श्लोकाः छ-पुस्तके न दृश्यन्ते । [215] जवनो गृहीता (छ)

216 तथा शिवरहस्ये—

शिवाङ्गं शरणः साक्षात् शरणाङ्गं शिवो भवेत् ।
शिवास्यं शरणः साक्षात् शरणास्यं शिवो भवेत् ॥

217 किंच शिवसूत्रे—

लिङ्ग एवेशिते यद्वत् शिवः सर्वगतोऽपि सन् ।
तथा भक्तजनेष्वेव शिवताव्यक्तिरिष्यते ॥

इति श्रीमत्परमशिवयोगिराट्परिव्राजकाचार्य श्री तोण्टदार्यविरचिते
परमवीरशैवाद्वैतबोधिन्यां एकोत्तरशतस्थलश्रुतिमाला-
विवरणाख्यकैवल्यसारे माहेश्वरस्थलं नाम
द्वितीयं प्रकरणं सम्पूर्णम् ॥

[216] आस्यं-मुखम् । [217] लिङ्ग एवेष्यते इति 'ज' पाठः युक्तः । इष्यते इच्छाविषयो भवति । शिवताव्यक्तिः शिवत्वस्वरूपम् ॥

[217] तमः श्लोकः छ-पुस्तके न दृश्यते ।

॥ श्री शिवाय नमः ॥

प्रसादिस्थलम्—तृतीयं प्रकरणम्

सप्तविधप्रसादिस्थले प्रथमं प्रसादिस्थलम् (२५)—

218 एवं माहेश्वरस्थले आचारमनुष्ठाय भक्तलिङ्गकाययोः सामरस्यवान् महात्मा तदनन्तरं सावधानमुखेन अनुष्ठानभेदो यथेत्याकाङ्क्षायां-अनन्तरं प्रसादिस्थलमित्युच्यते ।

219 जाबालोपनिषदि—

रुद्रेणात्तमश्नन्ति, रुद्रेण पीतं पिबन्ति, रुद्रेणाघ्रातं जिघ्रन्ति॥

220 तथा स्कान्दे—

शिष्टाः शान्ताश्च रुद्रेण भुक्तमेव हि भुञ्जते ।
घ्रातमेव हि जिघ्रन्ति पीतमेव पिबन्ति च ॥

221 किंच छान्दोग्योपनिषदि—

आहारशुद्धौ सत्त्वशुद्धिः सत्त्वशुद्धौ ध्रुवा स्मृतिः ।
स्मृतिलाभे सर्वग्रन्थीनां विप्रमोक्षः ॥

222 बृहदारण्यकोपनिषदि—

यदन्नं पुरुषोऽश्नुते तदन्नं तस्य देवता ॥

---

218 सामरस्यवान्–समरसभाववान् । 219 आत्तं–स्वीकृतम् । 220 भुक्तादिशेषं प्रसादरूपेणेति शेषः । 221 सत्त्वं–अन्तःकरणम् । ध्रुवा–अचला, एकाग्रा । सर्वग्रन्थीनां–समस्तसंस्कारवासनानाम् । 222 अन्नं विषयं, अश्नुते–अनुभवति ।

---

219 रुद्रेणाग्रहन्त जिघ्रन्ति (छ) 221 सर्वग्रन्थीनां विमोक्षः (छ)

उच्छिष्टान्नप्रसादतत्त्वनिर्णयद्वारा तत्त्वत्रयनिर्णयः —

223 तथैवोक्तं वातुले—
जगज्जीवेश्वराणां तु त्रयाणां तत्त्वनिर्णयः ।
उच्छिष्टान्नप्रसादेषु त्रिषु निर्णीयते क्रमात् ॥
224 शरीरादिजगद्रूपं उच्छिष्टं भ्रान्तिलक्षणम् ।
अन्नं तदभिमानी स्यात् जीवः संसारलक्षणः ॥
225 प्रसाद ईश्वरः साक्षात् सच्चिदानन्दलक्षणः ॥
226 प्रसाद आद्यन्तविवर्जितः स्वयं
ह्यखण्डरूपं परिशेषलक्षणः ।
विकल्पहीनः सुविशुद्धवत् स्थितः
प्रभाव एषोऽस्य निजस्वभावजः ॥
227 लीयते द्रव्यसन्नादि यत्र यद् गम्यते यतः ।
प्रसादत्वेन तल्लिङ्गं प्रसादस्त्वत एव सः ॥
228 अर्चनाद्वारतो लिङ्गं अर्पणद्वारतः स्वयम् ।
प्रसाद इति भक्त्याऽयं एक एवोपचर्यते ॥
229 अन्नं पदार्थरूपं तत्करणं कल्पना समाख्याता ।
अर्पणमन्नविलोपो ह्यादानं ग्रहणमित्यतो विद्धि ॥

---

[223] जगदादीनां त्रयाणां उच्छिष्टादिषु त्रिषु यथासंख्यमन्वयः । तस्यैव विवरणं अग्रिमश्लोकैः क्रियते । [226] परिशेषलक्षणः—अखण्डजगत्येव नष्टेऽपि शाश्वतः स्वयं शिष्यते हि देव इति । [228] अर्चनाद्वारतः—पूजां प्रति द्वारभूतत्वात् । [229] तत्करणं—तादृशान्नोपस्कारः । आदानं—अर्पणम् ।

---

[223] उच्छिष्टं न प्रसादेषु (छ) [224] अन्नं तदभिमानस्य (छ) [226] तमश्लोकादारभ्य २४७ श्लोकपर्यन्तं छ-पुस्तके न दृश्यते । [226] सुविशुद्धवत् सितः (ज)
[228] एवमेवोपचर्यते (ज)

230 यद्भाजनस्थं विनिवेद्यमानं
अन्नादिकं भाण्डगतं तदंशम् ।
लिङ्गार्पितं भाजनसुस्थितं चेत्
भाण्डस्थितं चैव समर्पितं स्यात् ॥

231 घृतात्मकं यन्नवनीतमाद्यं
प्रतापितं वह्निमुखे निजं स्यात् ।
यथा यथा लिङ्गमुखार्पितं यत्
भवेत् प्रसादात्मकमन्नमाद्यम् ॥

232 रौप्ये यथाऽऽलोक्य शुक्तिकायां
लुप्ते स्वयं शिष्यत एव या सा ।
तद्वत् प्रसादस्य पदार्थभावे
लुप्ते स्वयं शिष्यत एव वस्तु ॥

233 नोच्छिष्टभावो न निषिद्धभावः
साक्षात् प्रसादे परमे पवित्रे ।
भोगे प्रसादस्य ऋतं शृणु त्वं
भुक्ते च तस्मिन् न हि सम्भवोऽस्य ॥

234 प्रसाद उच्छिष्टनिषिद्धभावः
घटेत चेन्नैव भवेत् प्रसादः ।
अभावतश्चास्य न चास्ति लिङ्गं
गुरुर्न चास्ति क्रमतो निपातः ॥

---

[231] निजं–घृतरूपम् । [232] रौप्ये–रजतभावे लुप्ते इत्यन्वयः । [233] ऋतं–सत्यांशम् । [234] अस्य–प्रसादस्य । निपातः–पतनम् । तेषां गुरुलिङ्गप्रसादाः

---

[231] यथा तथा लिङ्ग (ज) [233] नोच्छिष्टभावो हि (ज) साक्षात्पवित्रौ सादे (ज) ?

235 रोगार्थमौषधं सेव्यं दोषार्थं चात्मनस्तथा ।
सेव्यः शिवप्रसादोऽयं इति शैवी परा स्थितिः ॥

236 असंस्कृतात्मेन्द्रियभूतकायैः
अलिङ्गिभिः स्वार्थपरैः सकामैः ।
दृष्टं श्रुतं स्पृष्टमथोपभुक्तं
घ्राताद्यमुच्छिष्टमिति प्रसिद्धम् ॥

237 अतीन्द्रियैरविषयैः अकामैः षट्स्थलात्मभिः ।
यद् भुक्तं तद्धि नोच्छिष्टं न निषिद्धं न दूषितम् ॥

238 आचाराह्वयलिङ्गमस्य वपुरात्मा गौरवं लिङ्गकं
प्राणः स्यात् शिवलिंगमिन्द्रियसमूहस्तद्वदेव स्वयम् ।
प्रोक्तं यच्चरलिंगमेष विषयप्रासादलिङ्गं तथा
तृप्तिः षट्स्थलरूपिणस्तव किमाचक्षे महालिङ्गकम् ॥

239 मुसलोलूखलचुल्लीघटेक्षुतिलयन्त्रमुखसमुद्भूतम् ।
न किमपि दूष्यति लोके दूष्यति गुरुलिङ्गजङ्गममुखोत्थम् ॥

240 अत्र तन्त्रान्तरे—
स्त्रीभिः सहैव भुञ्जन्ते न दोष इति मानवाः ।
मद्भक्तानां प्रसादान्नं न गृह्णन्ति दुरात्मनः ॥

न सन्तीति भावः । [235] दोषार्थं—भवदोषनाशनाय । [236] उच्छिष्टमिति-न तु प्रसाद इति । [237] षट्स्थलस्वरूपवद्भिः । [238] अस्य—षट्स्थलरूपिणः । गौरवं गुरुसम्बन्धि । किमाचक्षे—किं वदेत्यर्थः । [240] भुञ्जन्ते—भुञ्जते इति यावत् । दुरात्मनः—दुरात्मान इति यावत् ।

---

[238] वपुरात्मगौरवं (ज) प्रासादलिङ्गस्तथा (ज)

241 ओदनसूतकमादौ अन्ते चोच्छिष्टसूतकं द्वितयम् ।
हित्वा शिवप्रसादं भुनक्ति यः स प्रसादवान् भवति ॥

242 सूतकं पातकं प्रोक्तं पातकं किल्बिषं महत् ।
तस्मात् सूतकमाद्यं तं हित्वा भोगं समाचरेत् ॥

243 आचारेण च गुरुणा शिवेन चरमूर्तिना प्रसादेन ।
महता घ्रातं पीतं दृष्टं स्पृष्टं श्रुतं स्मृतं भज स्वमतम् ॥

244 भाण्डो देही भाजनं चेन्द्रियाणि
जीवात्माऽयं द्रव्यरूपो यदन्नम् ।
भक्त्या लिङ्गायार्पयित्वा परस्मै
शेषीभूतं तं प्रसादं भजस्व ॥

245 योगजागमे—

स सुखज्ञः स योगीशः स एवागमतत्त्ववित् ।
शिवार्पितधिया स स्वेष्विन्द्रियेषु य आचरेत् ॥

246 शिवरहस्ये—

लिङ्गार्पितपदार्थैस्तु सम्भोगी लिङ्गसंयुतः ।
अनर्पितपरित्यागी प्रसादीति निगद्यते ॥

---

[241] हित्वेति पूर्वेणान्वेति । [242] किल्बिषं–नरकहेतुः । भोगं–प्रसादास्वादनम् । [243] आचारलिङ्गेन, गुरुलिङ्गेन शिवलिङ्गेन चेत्यर्थः । जङ्गमलिङ्गेन प्रसादलिङ्गेन महालिङ्गेन च । [244] भाण्डो देहः इति 'ज' पाठः युक्तः । [246] सम्भोगी–सम्यगास्वादयिता ।

---

[243] महता घ्रातं (ज)

247 तत्रैव—

पूजकाः बहवः सन्ति भक्ताः शतसहस्रशः ।
मत्प्रसादस्य योग्यास्तु द्वित्रयो नैव पञ्चषट् ॥

गुरुमाहात्म्यस्थलम् (२६)—

248 एवं गुरुलिङ्गजङ्गमानां प्रसन्नप्रसादस्वीकर्तुः प्रसादिनः अङ्गालिङ्गित-गुरुमाहात्म्यं यथेत्याकांक्षायां गुरुमाहात्म्यस्थलमुच्यते ॥

249 अथर्वणवेदे—

कदम्बगोलकाकारः विश्वस्यातिहितः वपुर्धत्ते जगद्धितार्थं वेदादिनिगमैः प्रणवादिमन्त्रैः क्रियादिकर्मणे आत्माऽयं बोधः स रुद्रः स चरः द्विभुजः द्व्यक्षः द्विपादेकशिराः एको रुद्रः आचार्यरूपः ॥

250 तथा च वीरागमे—

ललाटलोचनं चान्द्रीं कलामपि च दोर्द्वयम् ।
अन्तर्निधाय वर्तेऽहं गुरुरूपो महेश्वरि ! ॥

251 लैङ्गे—

स्पर्शादप्यधिकं मन्ये गुरुपादसरोरुहम् ।
स्पर्शश्च कुरुते स्वर्णं गुरुरात्मसमं हि तत् ॥

---

[249] अतिहितः परस्वरूपः । निगमैः आगमैः । अयं परमात्मा बोधः ज्ञान-स्वरूपः । चरः–जङ्गमः । इदमेव विशेष्यम् । [250] वर्ते–अस्मि ।
[251] स्पर्शात्–स्पर्शाख्यमणेरपि ।

---

[247] मत्प्रसादस्य योगास्तु (ज) [249] क्रियादिकर्मणि (छ) देकशिरमेको (छ)
[250] चान्द्रि (ग, छ) [251] गुरोरात्मसमं (ग, छ)

लिङ्गमाहात्म्यस्थलम् (२७)—

252 एवं सर्वाङ्गेषु गुरुमाहात्म्यस्थिरीकृतप्रसादिनः मनसि स्थिरीकृत-लिङ्गमाहात्म्यं यथेत्याकाङ्क्षायां अनन्तरं लिङ्गमाहात्म्यस्थल-मित्युच्यते ॥

253 सामवेदे—

यस्यान्तःस्थानि भूतानि यस्मात् सर्वं प्रवर्तते ।
यमाहुस्तत् परं तत्त्वं स देवः स्यान्महेश्वरः ॥

254 तथैवोक्तं ब्रह्माण्डपुराणे—

चराचरात्मकमिदं यत्र विश्वं विलीयते ।
उत्पद्यते यतो भूयः तल्लिङ्गं परमिष्यते ॥

255 किञ्च वीरागमे—

लिङ्गमध्ये जगत् सर्वं त्रैलोक्यं सचराचरम् ॥
लिङ्गबाह्यं परं नास्ति तस्माल्लिङ्गं प्रपूजयेत् ॥

जङ्गममाहात्म्यस्थलम् (२८)—

256 एवं मनसि स्थिरीकृतलिंगमाहात्म्यवतः प्रसादिनः ज्ञानान्तराव-स्थितजङ्गममाहात्म्यं यथा इत्याकांक्षायां अनन्तरं जंगममाहात्म्य-स्थलमित्युच्यते ।

257 छान्दोग्योपनिषदि—

आत्मैवेदं सर्वमिति स वा एष एतं पश्यन्नेतं मन्वानः एतं

---

[253] यस्य शिवलिंगस्य । [254] विलीयते । प्रलयकाले इति शेषः । भूयः -सृष्टिकाले पुनः । [255] सचराचरं–स्थावरजङ्गमसहितम् । परं अन्यत् यत् किञ्चित् । [257] एतत्–परब्रह्म । विज्ञायमानः–साक्षात्कुर्वन् । स्वराट्–स्वयं

---

[253] यस्यान्तस्थानि (च) [254] चरचरात्मक (च) यन्त्रं विश्वं (छ) [257] कामचरो (छ)

विज्ञायमान आत्मरतिरात्मक्रीड आत्ममिथुन आत्मानन्दः स स्वराट् भवति, तस्य सर्वेषु लोकेषु कामचारो भवति ॥

258 यजुर्वेदे—

देवानां देवो अतिथिः ।

259 किञ्च ऋग्वेदाहरणे—

ईश्वरोऽतिथिरेव चरतो तदीहाह स्म ।

260 तथैवोक्तं वीरागमे—

सर्वलोकोपकाराय यो देवः परमेश्वरः ।
चरत्यतिथिरूपेण नमस्ते जङ्गमात्मने ॥

भक्तमाहात्म्यस्थलम् (२९)—

261 एवं जङ्गममाहात्म्यं ज्ञात्वा तत्प्रसादं स्वीकृत्य सुखीभूतप्रसादिनः सदाचारवर्तनेन दृश्यमानभक्तमाहात्म्यं कथमित्याकाङ्क्षायां अनन्तरं भक्तमाहात्म्यस्थलमित्युच्यते ॥

262 बृहदारण्यकोपनिषदि—

शान्तो दान्त उपरतस्तितिक्षुः समाहितो भूत्वा आत्मन्येवात्मानं पश्यति ।

प्रकाशमानः । चारः–मनस्सञ्चारः । [258] अतिथिः जंगमः देवानां देवः । [259] चरतः सञ्चरन्निति यावत् । [262] तितिक्षुः–क्षमावान् ।

---

[259] ऋग्वेदारणे (ग,छ) चरितस्तदु ह स्माह (ग) चरितस्तदिह स्माह (छ)
[260] जंगमात्मने इत्यनन्तरं [224,225] अङ्कनयोः स्थितौ शरीरादीति श्लोकौ अत्र दृश्येते (छ) [262] भूत्वाऽत्मनैवात्मात्मानं (ग,च) पश्यति सर्वमात्मानं पश्यति (ग,च) पश्यति स सर्वं (छ)

263 तथा वीरागमे—

मद्भक्तजनमाहात्म्यं को वा जानाति तत्त्वतः ।
जानेऽहं त्वं च जानासि नन्दी जानाति वा गुहः ॥

264 किञ्च शिवधर्मोत्तरे—

ब्राह्मणः क्षत्रियो वैश्यः शूद्रो वाऽप्यन्त्यजोऽपि वा ।
शिवभक्तः सदा पूज्यः सर्वावस्थां गतोऽपि वा ॥

265 वीरागमे—

पातके समनुप्राप्ते शिवभक्तगृहं व्रजेत् ।
याचयेदन्नममृतं तदलाभे जलं पिबेत् ॥

शरणमाहात्म्यस्थलम् (३०)—

266 एवं भक्तत्वेन भूतमाहात्म्यं स्वगतत्वेनाभिन्नं सत् प्रसादिनः बाह्याभ्यन्तरयोः परिणामप्रवेशभूतपरमानन्दमाहात्म्यं कथमित्याकांक्षायां अनन्तरं शरणमाहात्म्यस्थलमित्युच्यते ॥

267 श्वेताश्वतरोपनिषदि—

सर्वेन्द्रियगुणाभासं सर्वेन्द्रियविवर्जितम् ।
सर्वस्य प्रभुमीशानं सर्वस्य शरणं बृहत् ॥

---

[263] अहमिति शिवः । त्वमिति पार्वती । [264] सर्वावस्थां–ऐश्वर्यं दारिद्र्यं वा । [265] पातके–यस्मिन् कस्मिन्नपि वा पापे । [267] गुणाभासं–गुणानां प्रकाशकम् । शरणं शरण इति जानीयात् ।

---

[263] जानेऽहं त्वं हि (ग,च) [265] सर्वावस्थागतो (ग,च) [267] शरणं सुहृत् (ख) विवर्जितः (ग,च)

268 तथा शिवयोगप्रदीपिकायाम्—

धन्यानि तानि नगराणि निरामयानि
नित्योत्सवानि विजयोत्तरभूपतीनि ।
एकोऽपि यत्र शिवयोगसमाहितात्मा
पद्भ्यां पवित्रयति पावनपादुकाभ्याम् ॥

प्रसादमाहात्म्यस्थलम् (२१)—

269 एवं सर्वाङ्गेषु परमानन्दवान् प्रसादी स्वस्वीकृतपरिणामप्रसाद-माहात्म्यं कथमित्याकांक्षायां अनन्तरं प्रसादमाहात्म्यस्थल-मित्युच्यते ॥

270 मैत्रेयोपनिषदि—

चित्तस्य हि प्रसादेन हन्ति कर्म शुभाशुभम् ।
प्रसन्नात्माऽऽत्मनि स्थित्वा सुखमव्ययमश्नुते ॥

271 किञ्च यजुर्वेदे—

रुद्रेणात्तममृतं देवाद्यैर्भोक्तुकामा वेदाश्च कामयन्ते ।

272 किञ्च मुण्डकोपनिषदि—

निर्माल्यमेव सदा भक्षयेत् , चण्डालो नव चण्डालः,
पुल्कसो नैव पुल्कसः ।

---

[268] निरामयानि–नीरोगवन्ति । पवित्रपादुकाविशिष्टाभ्याम् । [270] हन्ति–नाशयति । प्रसन्नमनस्कः परमात्मलिंगे स्थित्वा । [271] आत्तं–स्वीकृतम् । अमृतं–प्रसादम् । [272] निर्माल्यं–शिवप्रसादम् । तथाकृते सतीति शेषः ।

---

[268] धान्यानीतिश्लोकः ग,च,छ-पुस्तकेषु न दृश्यते । [270] प्रसादेनाहन्ति (छ)
[271] रुद्रेणान्नममृतं (ग,च) देवाद्यैर्भुक्तुकामा (छ)

273 तथा सूतसंहितायाम्—

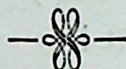
प्रसादे सति कीटो वा पतङ्गो वा नरोऽथ वा ।
देवो वा दानवो वाऽपि लभते ज्ञानमुत्तमम् ।

274 तत्रैव —

शिवप्रसादेन समो न विद्यते
शिवप्रसादादधिकं न विद्यते ।
शिवप्रसादेन शिवस्य संनिधिः
शिवप्रसादेन विशुद्धताऽऽत्मनः ॥

275 सत्यं सत्यं पुनस्सत्यं उद्धृत्य भुजमुच्यते ।
प्रसादादेव सर्वेषां सर्वसिद्धिर्महेशितुः ॥

इति श्रीमत्परमशिवयोगिराट्परिव्राजकाचार्य श्री तोण्टदार्यविरचिते परमवीरशैवाद्वैतबोधिनि एकोत्तरशतस्थलश्रुतिमाला-विवरणाख्यकैवल्यसारे प्रसादिस्थलं नाम तृतीयं प्रकरणं सम्पूर्णम् ॥

[273] पतङ्गः पक्षी । [274] संनिधिः—साक्षात्कारः । आत्मनः—चित्तस्य विशुद्धता निर्ममत्वम् । [275] सर्वसिद्धिः—समस्तपुरुषार्थलाभः ।

[275] उत्क्षिप्य भुज (ग,च)

॥ श्री शिवाय नमः ॥

प्राणलिङ्गिस्थलम् — चतुर्थं प्रकरणम्

पञ्चविधप्राणलिंगिस्थले प्रथमं प्राणलिंगिस्थलम् (३२)—

276 एवं प्रसादिस्थलमनुष्ठाय प्रसन्नप्रसादसमरसीभूतप्रसादी अनुभवमुखेनानुष्ठाय सामरस्यप्राप्तिमान् कथमित्याकांक्षायां अनन्तरं प्राणलिंगिस्थलमित्युच्यते ॥

प्राणलिंगशब्दार्थविचारः —

277 ननु प्राणलिंगमित्यत्र प्राणे लिंगमित्याधारार्थो वा ? प्राणस्य लिंगमिति सम्बन्धार्थो वा ? प्राण एव लिंगमिति एकाश्रयत्वं वा ? कस्य प्राणलिंगत्वम् ?

तत्र प्राणपदार्थाः —

278 किञ्च प्राणशब्दस्यानेकार्थवाचकत्वात् । यथा मृगेन्द्रे—
चित्यातिवाहिके शक्तौ प्राणशब्दः कलासु च ।

प्राणलिंगपदार्थाः —

279 **रेचकपूरकात्मकप्राणवायुसम्बन्धस्य मन्त्रात्मकस्यापि प्राणलिङ्गत्वम् ।**

---

[276] प्रसन्नः–समरसीभूतः । [278] चिति–चैतन्ये । आतिवाहिके–कलादीक्षित्यन्ते तात्त्विकशरीरे । शक्तौ–बलात्मकपरशक्तौ । [279] मन्त्रात्मकस्य–नादबिन्द्वात्मकस्य ।

---

[276] प्राणलिंगार्चनस्थलम् (छ) [278] आरभ्य [282] पर्यन्तं ग,च,छ-पुस्तकेषु नास्ति ।

280 सूक्ष्मशरीरांशेषु श्रोत्रादीन्द्रियेषु प्रवर्तमानस्य आचारादि-षड्विधलिङ्गस्यापि प्राणलिङ्गत्वम् ।

281 हृदयकमलकर्णिकामध्यस्थितसूर्यचन्द्राग्निमण्डलत्रयसम्बन्ध-स्यापि प्राणलिङ्गत्वम् ।

282 चेतस्यविनाभूतत्वेन अभिन्नतया वर्तमानस्य परमसूक्ष्मनाद-स्यापि प्राणलिङ्गत्वम् ॥

शङ्कानिगमनम् —

283 एतस्मात् आधारसम्बन्धाभेदात्मना प्राणलिङ्गस्य स्थितिः इति चेत्—न ।

उक्तानामर्थानां निरसनम् —

284 उक्तप्राणलिङ्गचातुर्विध्यमपि न संभवति । तस्य सूक्ष्माङ्गगोचरत्वेन असत्यतापत्तेः ।

285 किंच—अङ्गत्रयमध्ये एकाङ्गस्य लिंगत्वमेव भज्येत । तथाभूतां-गांशे संसारोऽपि न निवर्तेत । इच्छाविषयीभूतेष्टलिङ्गस्यैव ध्यानगोचरत्वेन प्राणलिंगत्वात् ।

निष्कृष्टः प्राणलिङ्गपदार्थः —

286 तस्मात् इष्टलिंगप्रतिबिम्बमेव सूक्ष्मांगगोचरं सत् प्राणलिंगमिति मन्तव्यम् ॥

287 तथा श्वेताश्वतरोपनिषदि—

यत एव बिम्बं हृदयोपलिप्तं तेजोमयं भ्राजते तत्सुधान्तम् ।

---

[280] शरीरान्तेषु इति 'ज' पाठः युक्तः । [287] यत एव-इष्टलिंगात् । उपलिप्तं-व्याप्तम् । सुधान्तं अमृतभावपर्यन्तम् ।

---

[287] यत्रैव बिम्ब (ग,च)

288 मुण्डकोपनिषदि—

अन्तश्शरीरे ज्योतिर्मयो हि शुभ्रः
यं पश्यन्ति यतयः क्षीणदोषाः ॥

289 तथा वीरागमे—

प्राणिना धृतलिङ्गं तत् प्राणस्थाने विनिक्षिपेत् ।
यस्तु भेदेन जानाति न च लिङ्गं न चार्चनम् ॥

290 तत्रैव—

इष्टलिङ्गमविश्वस्य प्राणलिंगं न पश्यति ।
दर्पणप्रतिविम्बानां यथा रूपं तथा भवेत् ॥

291 पुनस्तत्रैव—

सर्वतत्त्वमयः प्राणः सर्वज्ञानमयः शिवः ।
अनयोर्योगमेवैतत् प्राणलिङ्गमिहोच्यते ॥

292 किंच शैवरत्नाकरे—

प्राणलिङ्गी स विज्ञेयः प्राग्रूपस्य ह्यनित्यताम् ।
विचार्य सर्वज्ञानाख्यलिङ्गं सर्वं सदाऽऽमृशन् ॥

प्राणलिङ्गार्चनास्थलम् (२२) —

293 एवं प्राणलिंगसम्बन्धवतः लिंगप्राणिनः प्राणलिंगपूजाक्रमः कथमित्याकांक्षायां अनन्तरं प्राणलिंगार्चनास्थलमित्युच्यते ॥

---

[288] यं इष्टलिंगकलारूपं प्राणलिंगम् । [289]अत्र पाणिना इति 'ग' पाठः युक्तः । जानाति तस्येत्यर्थः । [290] तथा च इष्टप्राणलिंगयोः बिम्बप्रतिबिम्बभावः इति भावः । [291] अनयोः तत्त्वज्ञानयोः प्राणशिवयोर्वा । [292] आमृशन्–विचारयन् । प्रसादीत्यादिः ।

294 अथर्वशीर्षोपनिषदि—

प्राणेष्वन्तर्मनसो लिङ्गमाहुः
यस्मिन् क्रोधो या च तृष्णाऽक्षमा च ।
तृष्णां हित्वा हेतुजालस्य मूलं
बुद्ध्याऽऽचिन्त्य स्थापयित्वाऽथ रुद्रे ॥

295 तथैवोक्तं वातुले—

प्राणलिङ्गं मनोग्राह्यं भवेत् सकलनिष्कलम् ।
तत्प्राणेष्वन्तर्मनसो लिङ्गमाहुरिति श्रुतिः ॥

296 किञ्च बृहदारण्यकोपनिषदि—

लिङ्गं मनो यत्र निषक्तं प्राप्य रात्तं कर्मणस्तस्य यत्किञ्चेह करोत्ययं तस्माल्लोकात् पुनरेत्यस्मै लोकाय कर्मण इत्यनुकामयमानोऽथ कामयमानो योऽकामो निष्काम आप्तकाम आत्मकामो न तस्य प्राणा उत्क्रामन्ति ब्रह्मैव सन् ब्रह्माप्येति।

297 किञ्च मुण्डकोपनिषदि—

हिरण्मये परे कोशे विरजं ब्रह्मनिष्कलम् ।
तच्छुभ्रं ज्योतिषां ज्योतिः तद्यदात्मविदो विदुः ॥

---

[294] यस्मिन् लिङ्गे । छित्वेति 'ग' पाठः साधुः । चिन्त्य–विचिन्त्येति यावत् । स्थापयेदिति प्रकृतम् । [295] तत्–तस्मात् कारणात् । तत्प्राणलिङ्गमिति वा । [296] रात्तं स्वीकृतम् । [297] विरजं–रजोगुणातीतम् । ज्योतिषां–सूर्यादीनामपि ।

---

[294] तृष्णां छित्वा (ग,च,छ) या च बुद्ध्याऽक्षमा च (छ) बुद्ध्या चिन्त्या (च) [296] निसक्तं(छ) तस्माल्लोकान्(ग,च) त्यस्मै कर्मणे(ग,च) तस्य प्राणोत्क्रामन्ति (ग,च)

शिवयोगसमाधिस्थलम् (३४)—

298 एवं प्राणलिङ्गार्चनारतस्य लिङ्गलीनसकलकरणस्य प्राणलिङ्गिनः लिङ्गसमाधिभेदः कथमित्याकांक्षायां अनन्तरं शिवयोगसमाधिस्थल-मित्युच्यते ।

299 मैत्रेयोपनिषदि—

समाधिनिर्धूतमलस्य चेतसः
निवेशितस्यात्मनि यत् सुखं भवेत् ।
न शक्यते वर्णयितुं गिरा सदा
स्वयं तदन्तःकरणेन गृह्यते ॥

300 किञ्च तैत्तिरीयोपनिषदि—

नीवारशूकवत्तन्वी पीता भास्वत्यणूपमा ।
तस्याः शिखाया मध्ये परमात्मा व्यवस्थितः ॥

301 किञ्च मुण्डकोपनिषदि—

प्राणो धनुः शरो ह्यात्मा ब्रह्म तल्लक्ष्यमुच्यते ।
अप्रमत्तेन वेद्धव्यं शरवत्तन्मयो भवेत् ॥

302 तथा योगसारे—

जीवः प्राणपरिस्पन्दः परात्मा लिङ्गमीरितम् ।
उभयोरेकतावस्था सा समाधिः प्रकीर्तिता ॥

---

299 मलस्य–आणवादेः । गिरा तदेति 'ग' पाठः युक्तः । 300 तन्वी–सूक्ष्मा । भास्वती–प्रकाशमाना । परमात्मा लिङ्गरूपी । 301 अप्रमत्तेन–सावधानेन । तन्मयः–ब्रह्ममयः । 302 परिस्पन्दः–सञ्चारः । उभयोः जीवपरमात्मनोः ।

---

299 गिरा तदा (ग,च) 300 शूकवत्तन्वि (ग,च) 302 परमात्मा लिङ्गमीरितः(ग,च) परमात्मा (च)

303 किञ्च अचिन्त्यविश्वसादाख्ये—

सर्वज्ञानं सर्वकार्यं परात्परतरं शिवम् ।
विसतन्तुनिभज्योतिः भावयेद्योगवित्तमः ॥

304 तथाच वीरागमे—

शृणु देवि प्रवक्ष्यामि भवत्प्रश्नस्य निर्णयम् ।
इदमात्मरहस्यं च मनोधर्मव्यवस्थितम् ॥

305 आधारस्थानमाद्यं स्यात् स्वाधिष्ठानं द्वितीयकम् ।
नाभिस्थानं तृतीयं स्यात् उदरं तु चतुर्थकम् ॥

306 हृदयं पञ्चमं स्थानं कण्ठः षष्ठ उदीरितः ।
भ्रूमध्यं सप्तमं स्थानं शून्यमष्टममुच्यते ॥

307 ब्रह्मा विष्णुश्च रुद्रश्च शक्तिरेको गुरुः शिवः ।
सदाशिवः क्रमादेषां स्थानानामधिपा इमे ॥

308 आधाराज्जायते वर्णाश्रमधर्मादिकक्रिया ।
मायाव्यसनमोहादि स्वाधिष्ठानाद्भवत्यथ ।

309 नाभिस्थानाद्भवत्येव तामसत्वमदादिकम् ।
क्षुत्पिपासादिका धर्माः उदरस्थानसम्भवाः ॥

---

303 ज्ञानस्वरूपं कर्तृस्वरूपं च । विसतन्तुः—कमलनाळः । 305 अष्टस्थानानां सूचनं आधारेत्यादिना । 307 उक्तानामष्टस्थानानां अधिदेवताः आह—ब्रह्मेत्यादिना । अष्टस्थानेभ्यः उत्पद्यमानान् धर्मानाह—आधारादित्यादिना ।

---

304 भवेत्प्रश्नस्य (च) 306 कण्ठं षष्ठमुदीरतम् (ग, च) 308 धर्माधिका क्रिया (छ)
309 तामसत्वं मदा (ग, च)

हृदयस्थानसम्भूतं भक्तिशान्तिदयादिकम् ।
शब्दशक्तिविरक्त्याद्याः क्रियाः कण्ठसमुद्भवाः ॥

310 ज्ञानप्रज्ञाप्रभावादि कर्म भ्रूमध्यसम्भवम् ।
निश्चिन्तत्वसदानन्दौ शून्यस्थानसमुद्भवौ ॥

311 धर्मस्थानं द्वयं त्वेषां मायास्थानं तथा द्वयम् ।
भक्तिस्थानं द्वयं चैव विरक्तिश्च तथा द्वयम् ॥

312 संसारो जायते सम्यक् आद्यस्थानचतुष्टयात् ।
निस्संसारित्वमेव स्यात् ऊर्ध्वस्थानचतुष्टयात् ॥

313 अधमं मध्यमं चादिद्वयमन्योन्यसङ्गतम् ।
ऊर्ध्वद्वयं तथायुक्तं उत्तमं चोत्तमोत्तमम् ॥

314 आदिस्थानादिषट्कं स्यात् शक्तिबीजसमन्वितम् ।
ततः शून्यस्थानयुगं शक्तिबीजविवर्जितम् ॥

315 स्कान्दे—
उपरिष्टादथ ज्ञेयं कैलासनिलयाह्वयम् ।
तत्पदं ब्रह्मरन्ध्राख्यं तन्निरालम्बनं स्मृतम् ॥

निजलिंगस्थलम् (३५)—

316 एवं शिवयोगसमाधिनिष्ठप्राणलिङ्गिनः मनसि मनोमूर्तिरूपेण

---

310 प्रभावः–सामर्थ्यम् । शून्यस्थानं–ब्रह्मरन्ध्रम् । 311 तेषु स्थानेषु धर्मादि-विभागमाह–धर्मेति । 314 शून्यस्थानयुगं–आज्ञाब्रह्मरन्ध्रे । 315 तत्पदं–तस्य परब्रह्मरूपिणः शिवस्य पदं स्थानम् ।

भक्तिः शान्ति(ग,च) विरक्ताद्याः(छ) क्रियाकाशसमुद्भवः(ग,च) 310 शून्यस्थान-समुत्थिता(ग,च) शून्यस्थानसमुत्थितौ(छ) 311 द्वयं तेषां (ग:च) 312 सुसारो(छ)

स्थितलिङ्गस्य सहजभावः कथमित्याकांक्षायां अनन्तरं लिङ्गनिज-स्थलमित्युच्यते ॥

317 श्वेताश्वतरोपनिषदि—

न तत्र सूर्यो भाति न चन्द्रतारकं
नेमा विद्युतो भान्ति कुतोऽयमग्निः ।
तमेव भान्तमनुभाति सर्वं
तस्य भासा सर्वमिदं विभाति ॥

318 तथैवोक्तं सूतसंहितायाम्—

स्वयं ज्योतिरिति प्राह श्रुतिः साध्वी महेश्वरम् ।
तस्य भासा सर्वमिदं विभातीत्यपि चाह हि ॥

319 वेदान्तवाक्योत्थपरात्मविद्यां
शिवस्य लिङ्गं कथयन्ति केचित् ।
विचारजन्यामपि सत्यविद्यां
ब्रुवन्ति चान्ये परमस्य लिङ्गम् ॥

320 शिवस्य लिङ्गं शिवलिङ्गमन्ये
मुनीश्वराः वेदविदो वदन्ति ।
स्वयंप्रकाशस्य न युज्यते यत्
ततश्च शम्भुः स्वयमेव लिङ्गम् ॥

---

[317] तत्र–तादृशपरशिवलिङ्गस्य पुरतः । [318] साध्वी–समीचीना । साध्वि इति गौर्याः सम्बोधनं वा । [319] सत्यविद्यां–दृष्टज्ञानम् । [320] लिङ्गं–लाञ्छनम् ।

---

[317] तमेव भान्तमित्याद्युत्तरभागः ग,च-पुस्तकयोः न दृश्यते । [318] साध्वि ! महेश्वरम् (ग,च) त्यपि चाहु हि (ग,च) [319] विचारजन्यमपि (ग)
[320] स्वयंप्रकाशस्य (ग,च)

अंगालिंगस्थलम् (२६)—

321 एवं लिङ्गं निजज्ञानवतः प्राणलिङ्गिनः सर्वावयवलिंगभावक्रमः कथमित्याकांक्षायां अनन्तरं अंगलिंगस्थलमित्युच्यते ।

322 तैत्तिरीयोपनिषदि—

असन्नेव स भवति । असद् ब्रह्मेति वेद चेत् । अस्ति ब्रह्मेति चेद्वेद । सन्तमेनं ततो विदुरिति । तस्यैष एव शारीर आत्मा ॥

323 तथा शम्भुप्रभायाम्—

यल्लिङ्गं शुद्धदेहस्थं मल्लिङ्गं लिङ्गसंयुतम् ।
तल्लिङ्गं विदितं येन स भवेदङ्गलिङ्गवान् ॥

324 तत्रैव —

यत्र लिङ्गे वरारोहे त्रैलोक्यं सचराचरम् ।
तल्लिङ्गं पूजितं येन स भवेदङ्गलिङ्गवान् ॥

इति श्रीमत्परमशिवयोगिराट्परिव्राजकाचार्य श्री तोण्टदार्यविरचिते
परमवीरशैवाद्वैतबोधिनि एकोत्तरशतस्थलश्रुतिमाला-
विवरणाख्यकैवल्यसारे प्राणलिङ्गिस्थलं नाम
चतुर्थं प्रकरणं समाप्तम् ॥

यत्—उक्तं लाञ्छनम् । [322] तस्य तादृशस्य परशिवस्य । [323] मल्लिंग-मित्यस्य स्थाने अलिंगमिति व्याख्यापाठः (घ) लाञ्छनरहितमित्यर्थः । [324] वरारोहे इति गौर्याः सम्बोधनम् । येन—शिवभक्तेन ॥

---

[323] देहस्थमल्लिंगं (घ)

॥ श्री शिवाय नमः ॥

शरणस्थलम्—पञ्चमं प्रकरणम्

चतुर्विधशरणस्थलेषु प्रथमं शरणस्थलम् (३७)—

325 एवं प्राणलिंगस्थलमनुष्ठाय लिंगलीनसर्वावयववान् प्राणलिंगी सुज्ञानमुखेनानुष्ठाय समरसीभूतभेदः कथमित्याकांक्षायां अनन्तरं शरणस्थलमित्युच्यते ।

326 श्वेताश्वतरोपनिषदि—

तं महादेवं आत्मबुद्धिप्रकाशं मुमुक्षुर्वै शरणमहं प्रपद्ये ।

327 किञ्च प्रश्नोपनिषदि—

अहं परंब्रह्म वेद नातः परमस्तीति ते तमर्चयन्तः त्वं हि नः पिता योऽस्माकमविद्यायाः परं पारं तारयसीति नमः परमपुरुषेभ्यो नमः परमपुरुषेभ्यः ।

328 तथा स्कान्दे—

चिन्तयामि शिवं केन जातं शिवमयं मनः ।
पयोनिमग्नवपुषः पयस्तृष्णा न जायते ॥

---

326 प्रकाशं–प्रकाशकरम् । शरणं–रक्षकम् । 328 पयः–उदकम् ।

---

326 तन्महादेवं (छ) 327 नातः परं नास्तीति (ग,च) नः पितं ता यो योऽस्माक (ग,च) 328 पयोऽसि मग्न (च)

329 किञ्च वासिष्ठे —

कल्पान्तपवना वान्तु यान्तु चैकत्वमर्णवाः ।
तपन्तु द्वादशादित्याः नास्ति निर्मनसः क्षतिः ।।

तामसनिरसनस्थलम् (३८) –

330 एवं शरणस्थले महाज्ञानेन स्वस्वरूपविज्ञाता शरणः स्वस्य ज्ञानस्य गोचरीभूततमोनिरसने कृते सति, अनन्तरं तामसनिरसनस्थलमित्युच्यते ।

331 मैत्रेयोपनिषदि —

स वा एषोऽभिभूतः प्राकृतैर्गुणैरित्यतोऽभिभूतत्वात् संमूढत्वं प्रयाति, संमूढत्वात् आत्मस्थं प्रभुं भगवन्तं कारयितारं नापश्यत् ।

332 तथा शिवधर्मोत्तरे —

मलमज्ञानमित्युक्तं संसाराङ्कुरकारणम् ।
तत्तमस्तेन तमसा युक्तो यः तामसः स्मृतः ।।

333 किञ्च सिद्धान्तशेखरे —

ज्ञानहीनं गुरुं प्राप्य कुतो मुक्तिमवाप्नुयात् ।
भिन्ननावाश्रितः सिन्धोः यथा पारं न गच्छति ।।

---

[329] कल्पान्तः–प्रलयकालः । निर्मनसः–सर्वस्यापि मनसः शिवमयत्वेन तदतिरिक्तमनसोऽभावात् शिवचिन्तकस्य निर्मनस्त्वम् । [331] अभिभूतः–अत्यन्तमावृतः । संमूढत्वं अज्ञत्वम् । कारयितारं–प्रेरकम् । [332] तादृशं मलमेव तमः । [333] भिन्नं–सरन्ध्रम् ।

---

[329] चैकत्वमार्णवाः(ग,च) [331] कारयितारं न पश्यत्येव(छ) [333] ज्ञानहीनगुरुं (छ)

निर्देशस्थलम् (२९) —

334 एवं ज्ञानगोचरीभूततमो निरस्य शरणः सुज्ञानं निर्दिश्य स्थैर्यं गते सति अनन्तरं निर्देशस्थलमित्युच्यते ।

335 श्वेताश्वतरोपनिषदि—

नित्यो नित्यानां चेतनश्चेतनानां
एको बहूनां यो विदधाति कामान् ।
तमात्मस्थं येऽनुपश्यन्ति धीराः
तेषां शान्तिः शाश्वती नेतरेषाम् ॥

336 तदेतदिति मन्यन्तेऽनिर्देश्यं परमं सुखम् ।
कथं नु तद्विजानीयां किमु भाति विभाति वा ॥

337 तथा स्कान्दे—

शङ्कया भक्षितं सर्वं त्रैलोक्यं सचराचरम् ।
सा शङ्का भक्षिता येन स वीरो भुवि दुर्लभः ॥

338 किञ्च योगपट्सहस्रिकायाम्—

गुरुश्च गुणवान् प्राज्ञः परानन्दावभासकः ।
तत्त्ववित् तत्त्वसम्पन्नः मुक्तिदो न तु चापरः ॥

---

[335] बहूनां-जीवानां यः कामान्-अपेक्षितार्थान् विदधाति-पूरयति । [336] अनिर्देश्यं-चक्षुषा मनसा वा ज्ञातुमशक्यम् । भाति-प्रकाशते । विभाति -न प्रकाशते । [337] भक्षितं-आक्रान्तम् । भक्षिता-नाशिता ।

---

[335] शाश्वति नेतरेषाम् (ग, च) [336] कथं नो तद्विजानीयां (छ)
[338] गुणवान् प्रज्ञः (ग,च)

339 किंच योगार्णवे—

मीनः स्नानपरः फणी पवनभुक् मेषस्तु पर्णाशनः
नीराशी स तु चातकः प्रतिदिनं शेते बिले मूषकः ।
भस्मोद्धूलनतत्परः खलु खरो ध्यानानुरक्तो बकः
सर्वं निष्फलितं विवेकरहितं ज्ञानप्रधानं तपः ॥

340 तत्रैव—

स्वस्थानं च परित्यज्य परस्थानं समाश्रिताः ।
स्त्रीहेमभुक्तिलाभस्य पाशाद्गच्छन्ति प्राणिनः ॥

341 प्राणिमार्गं परित्यज्य सन्मार्गं लिङ्गसंयुतः ।
शिवज्ञानवतां पुंसां सङ्गमिच्छति गच्छति ॥

शीलसम्पादनस्थलम् (४०)—

342 एवं सुज्ञानं निर्दिश्य स्वस्वरूपं ज्ञात्वा ज्ञानरूपसर्वाङ्गशरणस्य महाज्ञानमेव चारित्रं तदतिरिक्तदुःशीलचारित्रं नास्तीति दर्शिते सति अनन्तरं शीलसम्पादनस्थलमित्युच्यते ।

343 कठवल्ल्युपनिषदि—

तं दुर्दर्शं गूढमनुप्रविष्टं गुहाहितं गह्वरेष्ठं पुराणम् ।
अध्यात्मयोगाधिगमेन देवं मत्वा धीरो हर्षशोकौ जहाति ॥

---

[339] फणी–सर्पः । नीराशी–जलदच्युतजलपायी । [340] पाशात्–आशयेति यावत् । [341] इच्छति चेत् सन्मार्गं गच्छतीत्यन्वयः । [343] गुहा–दहराकाशः । तत्र आहितं गतम् । गह्वरे–सुषिरे । पुराणं अनादिसिद्धिम् । अधिगमेन–आचरणेन ।

[339_340_341] एते त्रयः श्लोकाः (ग,च) पुस्तकयोः न सन्ति । [343] गंहरेष्ठं (ग,च)

344 तथैवोक्तं कूर्मपुराणे —

परस्य शिवतत्त्वस्य जिज्ञासामधिकृत्य यत् ।
ईषणासु च वैराग्यं तच्छीलं परमं स्मृतम् ॥

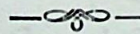
345 किञ्च शैवपुराणे—

व्रतं शिवैकविषयं नियमश्च सनातनः ।
शीलमित्युच्यते सद्भिः येन शीली भवेत् पुमान् ।

346 किंच लैङ्गे —

शिव एव परं ज्योतिः नान्यत् किञ्चन विद्यते ।
इति यश्च स्थिरीभावः तच्छीलं परमं विदुः ॥

इति श्रीमत्परमशिवयोगिराट्परिव्राजकाचार्य श्री तोण्टदार्यविरचिते
परमवीरशैवाद्वैतबोधिनि एकोत्तरशतस्थलश्रुतिमाला-
विवरणाख्यकैवल्यसारे शरणस्थलं नाम
पञ्चमं प्रकरणं सम्पूर्णम् ॥

[344] ईषणासु–अर्थपुत्रकलत्राद्यपेक्षासु । [345] शीली–शीलवान् । [346] स्थिरी-भावः–स्थिरतामापन्नः मनसि निश्चयः । तदेव शीलेषु परमोत्कृष्टं शीलमिति विदुः ।

[345] शीलि भवेत् (च) [346] लैंगे (च) स्थिरिभावः (ग,च)

॥ श्री शिवाय नमः ॥

ऐक्यस्थलम्—षष्ठं प्रकरणम्

चतुर्विधैक्यस्थलेषु प्रथमं ऐक्यस्थलम् (४१)—

347 एवं शरणस्थले महाज्ञानेन सकलं संशयं निवर्त्य, निजस्वरूपं साक्षात्कृत्य, परमानन्दस्वरूपशरणः स्वस्य ज्ञानं विस्मृत्य तद्विस्मरणमपि विनाश्य महालिंगैक्यगतभेदः कथमित्याकांक्षायां अनन्तरं ऐक्यस्थलमित्युच्यते ।

348 उत्तरतापनीयोपनिषदि—

अथ लिङ्गात् संहृत्य, तेजसा शरीरत्रयं संव्याप्य, तदधिष्ठानमात्मानं संज्वाल्य, तत्तेज आत्मचैतन्यरूपं बलमवष्टभ्य, गुणैः ऐक्यं सम्पाद्य, महास्थूलं महासूक्ष्मं महाकारणं संहृत्य, मात्राभिर्होत्रनुज्ञात्रनुज्ञाविकल्परूपं चिन्तयन् विमृशेत् ॥

349 किंच कैवल्योपनिषदि—

न भूमिरापो मम नास्ति वह्निः
न चानिलो मेऽस्ति न चाम्बरं च ।

[48] संहृत्य–सङ्गृह्य । मात्राभिः पञ्चतन्मात्राभिः । चिन्तयन् ग्रसेत् इति 'ग'-पाठे एकीकुर्यादित्यर्थः । [349] मम मनसि एतादृशाः भेदाः न सन्तीति

[348] आत्मचैतन्यं (छ) मात्राभिरोतारनु (ग,च) मात्राभिरोतानु (छ) चिन्तयन् ग्रसेत् (ग,च)

एवं विदित्वा परमात्मरूपं
गुहाशयं निष्कलमद्वितीयम् ॥

350 समस्तसाक्षिन् सदसद्विहीनं
प्रयाति शुद्धः परमात्मरूपम् ।

351 तथा देवीकालोत्तरे—

अहमेको न मे कश्चित् नाहमन्यस्य कस्यचित् ।
न तं पश्यामि यस्याहं तं न पश्यामि यो मम ॥

352 वासिष्ठे—

विलीनाशेषबाह्यार्थबुद्धेः अभ्यासयोगतः ।
जीवस्य ब्रह्मताप्राप्तिः मुक्तिरित्यभिधीयते ॥

353 किञ्च शिवाद्वैते—

अखण्डपरिपूर्णशस्वात्मसंभावनोर्जितः ।
स्वप्नेऽप्यभेदनभ्रान्तः यः स ऐक्य इहोदितः ॥

विदित्वेत्यर्थः । साक्षीति 'ग'-पाठे भूत्वेति शेषः । अस्मिन् पाठे साक्षिण-मित्यर्थः । [351] ईश्वरेतरसम्बन्धः मम नास्तीत्यर्थः । [352] अभ्यासयोगः लये हेतुः । [353] सम्यग्भावना संभावना, तद्बलविशिष्टः । न तु भेदविषयक-भ्रान्तिमान् ।

---

[350] समस्तसाक्षी (ग,च) समस्तसाक्षि (छ) [351] तन्न पश्यामि यो (ग,छ)
[352] ब्रह्मतां प्राप्तिः (ग,च) बाह्यार्थबुद्धिरभ्या (छ) [353] स्वप्नेऽप्यभेदेन (छ)
भ्रान्तो यस्य ऐक्य (ग) ऐक्यमिहोदितः (च)

आचारसम्पत्तिस्थलम् (४२)—

354 एवं महालिंगसमरसीभूतलिंगैक्ये षट्स्थलसम्पन्नसर्वाचारलीनभावः कथमित्याकांक्षायाम्—अनन्तरं सर्वाचारसम्पत्तिस्थलमित्युच्यते ॥

355 छान्दोग्योपनिषदि—

एवमेवेहाचार्यवान् पुरुषो वेद, तस्य तावदेव चिरं यावन्न विमोक्ष्ये अथ संपत्स्ये, सुहृदः साधुकृत्यं, द्विषन्तः पापकृत्यं, यथा पुष्करपलाश आपो न श्लिष्यन्ते एवमेवं विदितपापं कर्म न श्लिष्यते ॥

356 तथा वासिष्ठे —

गच्छतः तिष्ठतश्चैव जाग्रतः स्वपतोऽपि वा ।
सर्वाचारगता पूजा नित्यमाध्यात्मिका त्वियम् ॥

357 किञ्च षट्साहस्रिकायाम्—

परामृतरसास्वादनिर्भरानन्दसुन्दरः ।
निराकारोऽखिलाचारचरणैकान्ततत्परः ॥

---

356 सर्वाचारेषु—दैनन्दिनसर्वकर्मस्वपि, गता क्रियमाणा । 357 निराकारः—एवंविधः इति निर्णेतुमशक्याकारवान् शरणः ।

---

355 यावन्न विमोक्षे(ग,च) अथ सम्पत्स्ये(ग,च) साधुकृत्यां (ग,च) पापकृत्यां (ग,च) न शिष्यते स उत्तमः पुरुषः स तत्र पर्येति(ग,च) 356 जाग्रतः स्वप्नतोऽपि वा (च) नित्यमध्यात्मिका (ग,च) 357 खिलाचार (ग,च)

एकभाजनस्थलम् (४३)—

358 एवं सर्वाङ्गलीनसर्वाचारसम्पदः लिंगैक्यस्य महालिंगमेव भाजनं, तन्महालिंगस्यापि लिंगैक्य एव भाजनं भूत्वा नामद्वयं विलीय एकभाजनीभूतभेदः कथमित्याकांक्षायाम्—अनन्तरं एकभाजनस्थलमित्युच्यते ।

359 मुण्डकोपनिषदि—

कर्माणि विज्ञानमयश्च आत्मा
परेऽव्यये सर्व एकीभवन्ति ॥

360 तथा सूत्रार्णवे—

प्रभुणा भवता यस्य जातं हृदयमेलनम् ।
प्राभवीणां विभूतीनां परमेकः स भाजनम् ॥

361 किञ्च शिवसूत्रे —

विद्भाजनं भाजनेभ्यः बाह्येभ्यो हि विशिष्यते ।
वस्तु यद्गतमेतत् स्यात् इतरे नैवमित्यतः ॥

सहभोजनस्थलम् (४४)—

362 एवं महालिंगे प्राप्तैकभाजनलिंगैक्यः तन्महालिंगं च समरस-

---

[359] एकीभवन्ति–समरसीभवन्ति । [360] शिवेति सम्बोधनमध्याहार्यम् । प्राभवीणां–प्रभुभूतभगवत्सम्बन्धिनाम् । भाजनं पात्रभूतः । विद्भाजनं–ज्ञानपात्रम् ।

---

[360] प्रभूणां (ग,च) यस्या जातं (छ) प्राभविणां (ग,च) [361] विशेष्यते (ग,च)

भावेन परमानन्दसुखे सुखीभूतभेदः कथमित्याकांक्षायां अनन्तरं सहभोजनस्थलमित्युच्यते ।

363 तैत्तिरीयोपनिषदि—

योवेद निहितं गुहायां परमे व्योमन्, सोऽश्नुते सर्वान् कामान् सह ब्रह्मणा विपश्चितेति ॥

364 तथैवोक्तं वातुले—

एवं लिङ्गार्पितं सर्वं इति यो वेत्ति तत्त्वतः ।
सोऽश्नुते सकलान् कामान् विपश्चिद् ब्रह्मणा सह ॥

365 किञ्च कठवल्ल्युपनिषदि —

येन रूपं रसं गन्धं शब्दान् स्पर्शांश्च मैथुनान् ।
एतेनैव विजानाति किमत्र परिशिष्यते ॥

366 तथैवोक्तम् —

येन गन्धान् रसान् रूपं स्पर्शान् शब्दान् रतिक्रियाम् ।
एतेनैव विजानाति किमत्र परिशिष्यते ॥

---

[363] परमे व्योमन् गुहायां–परमाकाशरूपगुहायाम् । अश्नुते–अनुभवति । विपश्चिता–ज्ञानस्वरूपेण । [365] मैथुनान्–रतिसम्पर्कानुबन्धिनः । एतेन ब्रह्मणैव ।

---

[363] विपश्चतेति (ग,च) [365] शब्दं रूपं च (छ) परिशिष्यति (छ)
[366] रतिक्रियान् (ग,च) लिंगदेहिशिवा (छ)

367 तत्रैव—

लिङ्गदेही शिवात्म्यैकः लिङ्गाचारी न लौकिकः ।
सर्वं लिङ्गमयं प्रोक्तं लिङ्गेन सह सोऽश्नुते ॥

इति श्रीमत्परमशिवयोगिराट्परिव्राजकाचार्य श्री तोण्टदार्यविरचिते
परमवीरशैवाद्वैतबोधिनि एकोत्तरशतस्थलश्रुतिमाला-
विवरणाख्यकैवल्यसारे अंगस्थलनिरूपणे ऐक्यस्थलनिरूपणं
नाम षष्ठं प्रकरणं संपूर्णम् ॥

इति अङ्गस्थलनिरूपणं नाम
पूर्वार्धं समाप्तम् ॥

[367] लिंगदेही–ज्ञानरूपदेहवान् । शिवात्मैक्यः इति 'ग' पाठः युक्तः । न लौकिकः । इह लोके वर्तमानोऽपि लोकातीत एव । लिंगमयं परब्रह्ममयम् । अश्नुते–अनुभवति ।

[367] शिवात्म्यैक्यः (ग,च) लिंगाचारि (ग,च)

॥ श्री शिवाय नमः ॥

अथ उत्तरार्धं—लिङ्गस्थलनिरूपणम्

तत्र आचारलिङ्गस्थलम्—प्रथमं प्रकरणम्

उत्तरे लिङ्गस्थले नवविधभक्तस्थलेषु प्रथमं दीक्षागुरुस्थलम् (४५)—

368 एवं चतुश्चत्वारिंशदंगस्थलविशिष्टषट्स्थलांगशरणस्य मनःस्थले स्थैर्यंगतलिङ्गस्थलविचारः कथमित्याकांक्षायां अनन्तरं दीक्षा-गुरुस्थलमित्युच्यते ॥

लिङ्गस्थलोपपादनावश्यकता —

369 तत्रापि प्रथमादिष्टभक्तस्थलान्तर्गतगुरुकारुण्याश्रितभक्तस्याचार-लिंगं पुनस्तस्यव गुरुर्लिंगजंगमरूपेण त्रैविध्यं प्रथमंमंगस्थल एव प्रतिपाद्य, तद्भेदोपदेशार्थं लिंगषट्स्थलमुपन्यस्यति ।

भक्तस्थलस्यात्र नवविधत्वोपपत्तिः —

370 भक्तोपास्यमानाचारलिङ्गमेव गुरुर्लिंगजंगमरूपेण त्रिविधं भवति । पुनस्तदेव प्रत्येकं प्रत्येकं त्रिविधं त्रिविधं भवति ॥

तत्प्रयोजनम् —

371 तथा च—भक्त एव गुरुत्रयमपि त्यागाङ्गभोगांगयोगांगस्वरूप-त्वेनानुसन्धाय, त्रिविधगुरुकारुण्यात् त्रिविधाङ्गे त्रिविधलिंगं च

---

[368] पूर्वार्धोत्तरार्धयोः संगतिमाह–एवमिति । [370] तदेव–आचारलिंगमेव । तथा च भक्तस्थलस्य नवविधत्वं उपपन्नमित्यर्थः ।

सम्बध्य क्रमेण तथाविधलिंगचैतन्यरूपं स्वयचरपररूपजंगममेवेति निश्चित्य तज्जङ्गममेव प्राणस्तदेव मन्त्रं, तन्मन्त्रोच्चारणपरश्च भक्तः त्रिविधजंगमस्य दासोहंभावेन स्थातव्यः ॥

एकस्यैवात्मनः अंगत्वांगित्वोभयरूपेण कथमविरोधाशङ्का —

372 ननु पूर्वं इमे लिंगमङ्गमित्यत्र कुण्डलिन्याद्युपाधिरहितस्य परमशिवस्य लिंगत्वं उक्त्वा, अविद्याद्युपाधिरहितस्यात्मन एव अंगत्वं प्रतिपादितम् । इदानीं तु शिवयोगीश्वरस्य अंगित्वमभिप्रेत्य तदीयेषु क्रियादिदीक्षात्रयशुद्धेषु अंगत्रयेषु लिंगत्रयं द्योतते इत्युक्तत्वात्, एकस्यैवात्मनः तत्र अंगत्वकथनम्, अत्र अंगित्वकथनं च विरुध्यते ॥

अंगपदार्थनिर्दिष्टस्वरूपासंभवाशङ्का —

373 किञ्च अंगशब्दस्य देहवाचकत्वं वा ? जीववाचकत्वं वा ? अप्राधान्यवाचकत्वं वा ? । न प्रथमः, विभुत्वादात्मनः कार्यात्मकजडवस्तुवत् सांशत्वं न घटते । न द्वितीयः,

"अमिति ब्रह्म सन्मात्रं गच्छतीति गमुच्यते ।"

इति वचनात्, देहाद्देहान्तरं प्रति संसरतः अहङ्कारादितत्त्वयुक्तस्य जीवस्य सकलतत्त्वातीतेन लिंगेन सह सम्बन्धायोगात् । न तृतीयः, सम्बन्धरूपां क्रियां प्रति सम्बन्धिनोरुभयोरपि मुख्य-

---

[372] सापेक्षत्वे विरोधाभावेऽपि सापेक्षतायाः ग्रन्थतः उक्तत्वाभावात् विरुध्यते इत्यापातोक्तिः । [373] देहे जीवे अप्रधाने च स्वरसत एव प्रयोगसत्त्वादितिभावः । सर्वत्र ईश्वरापेक्षया इति शेषः पूरणीयः । अयोगादिति निमील्याशङ्का ।

स्वात् अंगत्रयसंबन्धत्वेन आत्मनः अंगित्वात् एकस्यैव लिंगस्य संबन्धायोगात् ।

एवं च लिंगांगसम्बन्ध एव न घटते—इति चेत् ।

उभयोराशङ्कयोः समाधानम् —

374 लोके कान्ताकान्तसामुद्रनादेयजलादिसम्बन्धित्वे समानेऽपि, एकस्य मुख्यत्वम्, अन्यस्य अमुख्यत्वं यथा, तथैव—लिंगांग-संबन्धेऽपि सम्बन्धं प्रति सृष्ट्यादिद्वारेण अनादिप्रवृत्तत्वात् लिंगस्य मुख्यत्वम् । दीक्षानन्तरप्रवृत्तत्वेन अमुख्यत्वात् मुमुक्षोरंगत्वात् ।

लिङ्गांगयोः सम्बन्धत्रयोपपादनम् —

375 तस्याप्यंगरूपस्य मुमुक्षोर्लिङ्गात्मकेन परशिवेन सह सम्बन्धोऽपि अंगत्रयदीक्षात्रयलिंगत्रयोपाधिना भवतीति त्रिप्रकारः ।

तत्रात्मनोऽप्यस्य इष्टलिंगसंबन्धः —

376 तत्र जातिकुलाद्यभिमानाश्रयस्थूलशरीरोपाहितस्य अंगसंज्ञकस्य आत्मन एव इष्टलिंगेन सह सम्बन्धः ॥

प्राणलिङ्गसंबन्धः —

377 त्रिंशत्तत्त्वात्मकसूक्ष्मशरीरव्याप्तात्मनः प्राणलिंगेन सह संबन्धः ।

महालिंगसंबन्धः —

378 शुद्धाशुद्धभोगसाधनशुद्धाशुद्धमायाविभेदनेन तनुकरणाद्यङ्कुरो-त्पादनकारणस्य ज्ञानक्रियारूपस्य आत्मनः अज्ञताव्यापादन-कारणस्य स्वयमकारणकोऽपि अनादिनिबिडकारणस्याञ्जनस्योपरि-

---

[374] नादेयं–नदीसंबन्धि । अनेन अप्राधान्यरूपः तृतीयो विकल्प एव साधितः भवति । [375] संबन्धबाहुल्योपपादनं–तस्येति ।

तया वर्तमानस्यात्मनश्च निर्विकारनिजचैतन्यरूपेण महालिंगेन सह अनवच्छिन्नात्मकः परमसम्बन्धः इति त्रिविधसम्बन्धः ॥

शिवजीवसंबन्धस्यैवंरूपेण युक्तत्वम् —

379 अस्य अंगित्वस्य औपचारिकत्वात् अंगसंज्ञकस्यात्मनः लिंगसंज्ञकेन शिवेन सह संबन्ध इति युक्तम् ॥

380 कठवल्ल्युपनिषदि —

श्रवणायापि बहुभिर्यो न लभ्यः
शृण्वन्तोऽपि बहवो यं न विद्युः ।
आश्चर्यो वक्ता कुशलोऽस्य लब्धा
आश्चर्यो ज्ञाता कुशलानुशिष्टः ॥

381 तथा योगसारे—

शुद्धां यः शाम्भवीं दीक्षां करोति गुरुरुत्तमः ।
तस्मै दद्यात् स्वमात्मानं पूज्यो वन्द्यः स सद्गुरुः ॥

382 तथा स्वायंभुवसूत्रे —

स्वदेशिकमनुप्राप्य दीक्षाविच्छिन्नबन्धनः ।
प्रयाति शिवसायुज्यं निर्ममो निरुपप्लवः ॥

---

[379] औपचारिकत्वात्—अवयवार्थनिबन्धनत्वात् । [380] लब्धा इति 'ग' पाठः युक्तः । ग्रहीता शिष्य इत्यर्थः । अनुशिष्टः—उपदेश्यः । [381] शाम्भवीं—शिवसंबन्धिनीम् । [382] देशिकं—आचार्यम् । निरुपप्लवः-निर्दुःखः ।

---

[380] बहवो यं विद्युः (ग,च) अत्र उभयत्रापि आश्चर्यशब्दस्थाने आचार्यशब्द एव मातृकायां दृश्यते । [381] पूज्ये (छ) बन्धस्य (ग,च) [382] आरभ्य [385] पर्यन्तं ग,च,छ-पुस्तकेषु न दृश्यते ।

383 किञ्च सुज्ञानोत्तरसूत्रे —

तत्त्वैरेभिर्निबद्धात्मा सर्वधर्मैश्च संयुतः ।
नान्येन शक्यते मोक्तुं मुक्त्वा दीक्षां शिवात्मिकाम् ।।

384 किञ्च मतङ्गपारमेश्वरे—

दीक्षानलप्लुष्टमलस्य जन्तोः
स्वात्म्यं बलं व्यक्तिमुपैति योगात् ।
शक्त्या विभोश्चुम्बितहृत्प्रदेशः
नान्येन पुंसो विनिवृत्तिमेति ।।

385 किंच स्वायंभुवसूत्रे —

अनेन क्रमयोगेन परां केवलतां गतः ।
अनाद्यशुद्धिशून्यत्वात् प्राप्नोति न भवान्तरम् ।।

386 किंच वातुलतन्त्रे —

तनुत्रयगतानादिमलत्रयमसौ गुरुः ।
दीक्षात्रयेण निर्दग्ध्वा लिङ्गत्रयमुपादिशेत् ।।

387 एकमेव परं लिङ्गं अङ्गेऽस्मिन् सुप्रतिष्ठितम् ।
सर्वतोमुखमाभाति नामरूपक्रियात्मना ।।

---

[383] तत्त्वैः-प्रकृतिविकारैः । [384] प्लुष्टं-दग्धम् । [385] केवलतां-कैवल्यम् । भवान्तरं-जन्मान्तरम् । [386] तनुत्रयं-स्थूलसूक्ष्मकारणरूपम् । आणवादिमल-त्रयम् । वेधमन्त्रक्रियासंज्ञं दीक्षात्रयम् । इष्टप्राणभावरूपं लिंगत्रयम् ।

---

[386] दीक्षात्रयेण निर्दह्य (ग,च) दीक्षात्रयेण निर्दाह्य (छ)
[387-388] श्लोकद्वयं ग,च,छ-पुस्तकेषु न दृश्यते ।

388 इष्टलिङ्गं तु बाह्याङ्गे प्राणलिङ्गं तथाऽऽन्तरे ।
भावलिङ्गं सदैवाऽऽत्मसङ्गेऽस्मिन् सुप्रतिष्ठितम् ॥

शिक्षागुरुस्थलम् (४६)—

389 एवं उपदेशार्थं दीक्षागुरुस्वरूपप्राप्तलिंगस्य शिक्षामुखेन बोधस्वरूपप्राप्तिभेदः कथम् ? इत्याकांक्षायां अनन्तरं शिक्षागुरुस्थलमित्युच्यते ।

390 यजुर्वेदोपनिषदि —

वेदमनूच्याचार्योऽन्तेवासिनमनुशास्ति । सत्यं वद । धर्मं चर । स्वाध्यायान्मा प्रमदः । भूत्यै न प्रमदितव्यम् । मातृदेवो भव । पितृदेवो भव । आचार्यदेवो भव । अतिथिदेवो भव । यान्यनवद्यानि कर्माणि तानि सेवितव्यानि । नो इतराणि । यान्यस्माकं सुचरितानि तानि त्वयोपास्यानि । नो इतराणि । एष आदेशः एष उपदेशः ॥

391 तथा वीरागमे —

तल्लिङ्गं जङ्गमात्मेति बहुशो जङ्गमैः कृतः ।
सम्यग् बोधश्च तत्पूजा शिक्षेति कथिताऽनघे ! ॥

---

389 शिक्षामुखेन–उपदेशमुखेन । 390 अन्तेवासिनं–शिष्यम् । भूत्यै–ऐश्वर्यनिमित्तेन । आदेशः–निर्देशः । 391 अनघे इति गौर्याः सम्बोधनम् । तत्–दीक्षागुरुरूपम् । शिक्षेति–शिक्षागुरुरिति ।

---

390 प्रमुदितव्यम् (ग,च) 391 जंगमैः कृताः (ग,च) तत्पूज्य (ग,च) तत्पूज्ये (छ)

392 किंच शिवाद्वैते —

पूर्वपक्षतया येन विश्वमाभास्य भेदतः ।
अभेदोत्तरपक्षान्तर्नीयते तं स्तुमः शिवम् ॥

393 चन्द्रावलोकने—

कुलाचाररताः सन्ति बहवो गुरवो मुने ! ।
कुलाचारविहीनस्तु गुरुरेकोऽपि दुर्लभः ॥

394 तथा योगशतके—

न स्याज्जन्म यथा तथा गुरुवरः सेव्यः स नोड्डीशवत्
नो नाट्यागमतर्कतन्त्रहतधीः नो बाह्यविज्ञानवित् ।
शिष्यान्तर्गतसंशयच्छिदमलं स्वं स्वेन विज्ञापयन्
आस्ते यस्तु गुरुः स धन्य उदितः नान्यः स्वमौढ्यप्रदः॥

395 किञ्च तन्त्रसारे—

सुन्दरः सुमुखः स्वच्छः सुलभः सर्वतन्त्रवित् ।
असंशयः संशयच्छित् निरपेक्षो गुरुर्मतः ॥

ज्ञानगुरुस्थलम् (४७)—

396 एवं शिक्षागुरुस्वरूपं प्राप्तलिङ्गं सुज्ञानकटाक्षोन्मीलननिमित्तेन ज्ञानगुरुस्वरूपं प्राप्तभेदः कथम् ? इत्याकाङ्क्षायां, अनन्तरं ज्ञानगुरुस्थलमित्युच्यते ॥

---

[392] प्रतियोगिनः कारणत्वविधया । [393] कुलाचारात् भ्रंशसम्भवादेवमुक्तम् । [394] उड्डीशनामा कुलाचारप्रवर्तकः । मौढ्यं–मतसिद्धान्तादिविषये अन्धत्वम् । [395] तन्त्रं–शास्त्रम् शिवागमादि । निरपेक्षः भौतिकविषयाशारहितः ।

---

[392] तः आरभ्य [396] पर्यन्तं ग,च,छ-पुस्तकेषु न दृश्यते ।

397 मुण्डकोपनिषदि —

तस्मै स विद्वानुपसन्नाय सम्यक्
प्रशान्तचित्ताय शमान्विताय ।
येनाक्षरं पुरुषं वेद सत्यं
प्रोवाच तां तत्त्वतो ब्रह्मविद्याम् ॥

398 तथैवोक्तं वीरागमे—

स्वपूर्वजन्मसत्कर्मवासनाभिः शिवार्चना ।
शिवभक्तिः स्वयं चित्ते स्वानुभाव इति स्मृतः ॥

399 तथा वासिष्ठे—

दुर्वारसंशयध्वान्तनिरोधित्वे चिदंशुमान् ।
गुरुश्च ज्ञानमेवोक्तः स्वानुभूत्यात्मतत्त्ववित् ॥

400 किञ्च शिवधर्मोत्तरे—

ज्ञानमूलं गुरुः प्रोक्तः स प्रशस्तः प्रवर्तकः ।
ज्ञानेन तु महासिद्धः भवेद्योगीश्वरस्थितिः ॥

क्रियालिंगस्थलम् (४८)—

401 एवं त्रिविधगुरुस्वरूपैकीभूतलिङ्गमेव शरणाङ्ग इष्टलिंगस्वरूपं प्राप्त-
भेदः कथमित्याकांक्षायाम्—अनन्तरं क्रियालिङ्गस्थलमित्युच्यते ।

---

[397] अक्षरं—नाशरहितम् । प्रोवाच—उपदिदेश । [398] यस्येत्यादिः स्वानुभाव-गुरुः । [399] ध्वान्तं—अन्धकारः । चिदंशुमान्—ज्ञानसूर्यः । [400] महासिद्धः—अत्यन्तप्रसिद्धः ।

---

[397] प्रकाशान्तचित्ताय (छ) [398] जन्मसत्कार्य (च) [399] ज्ञानमेवोक्तम् (छ)

402 अथर्वशिर उपनिषदि—

रुद्र एकत्वमाह रुद्रं शाश्वतं वै पुराणम् ।
इष्टमूर्जं तपसाऽनुयच्छते ॥

403 तथैवोक्तं वातुले—

सकलं दृक्कलाग्राह्यं इष्टलिङ्गस्थलं महत् ।
इष्टावाप्तिकरं साक्षात् अनिष्टपरिहारकम् ॥

404 इष्टमूर्जं स्वभक्तानां अनुयच्छति सर्वदा ।
इष्टलिङ्गमिति प्राह तस्मादाथर्वणी श्रुतिः ॥

भावलिंगस्थलम् (४९)—

405 एवमङ्गाभ्यस्तक्रियालिङ्गे भावे पूर्णे सति अनन्तरं भावलिङ्गस्थल-मित्युच्यते ॥

406 श्वेताश्वतरोपनिषदि—

भावग्राह्यमनिलाख्यं भावाभावकरं शिवम् ।
कल्पसर्गकरं देवं ये विदुस्ते जहुस्तमः ॥

407 तथैवोक्तं वातुले—

निष्कलं भावलिङ्गं स्यात् भावग्राह्यं परात्परम् ।
सन्मात्रं भावलिङ्गं स्यात् इति निष्ठा महात्मनाम् ॥

---

[402] पुराणं—अनादिसिद्धम् । इष्टं—इष्टलिंगम् । ऊर्जं—अत्यधिकम् । [403] दृक्कला—नेत्रेन्द्रियम् । [406]अनिलाख्यं—वर्णनामातीतम् । भावाभावौ—सदसद्व्यवहारौ । [407] भावः—अन्तरङ्गम् ।

---

[402] रुद्रे एकत्वं (ग,च) [403] इष्टप्राप्तिकरं (छ) [406] कल्पस्वर्गकरं (च)

408 किञ्च महाभारते—

न काष्ठे विद्यते देवः न शिलायां न कर्दमे ।
भावे तु विद्यते देवः तस्माद्भावेन भाव्यते ॥

ज्ञानलिंगस्थलम् (५०)—

409 एवं भावपूर्णसद्भावरूपलिङ्गे महाज्ञानस्वरूपप्राप्तौ सत्यां अनन्तरं ज्ञानलिङ्गस्थलमित्युच्यते ।

410 मुण्डकोपनिषदि—

न चक्षुषा गृह्यते नापि वाचा
नान्यैर्देवैस्तपसा कर्मणा वा ।
ज्ञानप्रसादेन विशुद्धसत्त्वः
ततस्तं पश्यते निष्कलं ध्यायमानः ॥

411 तथैवोक्तं वातुले—

परात्परं तु यत् प्रोक्तं ज्ञानलिङ्गं तदुच्यते ।
भावनातीतमव्यक्तं परं ब्रह्म शिवाभिधम् ॥

412 किञ्च स्कान्दे—

अपि सन्त्यक्तसर्वार्थाः नियमार्थं हि योगिनः ।
संभाव्य ज्ञानलिङ्गं हि रमन्ते हृदयान्तरे ॥

---

[408] कर्दमे–मृत्पिण्डे । भाव्यते–ज्ञायते । [410] विशुद्धसत्त्वः–निर्मलान्तःकरणः । [411] अदृश्यं–अव्यक्तम् । [412] सम्भाव्य–ध्यात्वा ।

---

[410] ततस्तु तं पश्यते (ग,च) निष्कलं धार्यमानः (छ)

413 किञ्च सिद्धान्तशेखरे—

आनन्दलक्षणा तृप्तिः निरुपाधितया स्थिता ।
तदुत्थानन्दसान्द्रत्वं ज्ञानलिङ्गं तु तृप्तिदम् ॥

स्वयस्थलम् (५१)—

414 एवं त्रिविधलिङ्गस्वरूपैकीभूतलिङ्गं शरणस्य स्वभावगुणे निश्चली-
भूतभेदः कथम् ? इत्याकाङ्क्षायाम् — अनन्तरं स्वयस्थल-
मित्युच्यते ॥

415 अथर्वशिखोपनिषदि—

सम्यक् समस्तानपि पदान् जयति स्वयं ब्रह्म भवति— एष
सिद्धिकरः ।

416 तथैवोक्तं वीरागमे—

आत्मलिङ्गपरिज्ञानात् नन्दी स शिवलाञ्छनः ।
बाह्यकर्मपरित्यागी स स्वयं लिङ्गमुच्यते ॥

417 तथा स्कान्दे—

ध्यानं शैवं तथा शिक्षा नित्यमेकान्तशीलता ।
यतश्चत्वारि कर्माणि पञ्चमं नोपपद्यते ॥

---

[413] तदुत्थं–तादृशतृप्तिजन्यम् । सान्द्रत्वं–निबिडत्वम् । [415] पदान्–स्थानानि ।
[416] स्वयंलिङ्गं–स्वयजङ्गमलिंगम् । [417] भिक्षेति 'ग' पाठः युक्तः ।

---

[415] जयतीति स्वयं (ग,च) स्वयं स्वयं ब्रह्म (छ) [416] परिज्ञानानन्दी (ग,च)
नन्दीशः शिवलाञ्छनः (ख) [417] शैवं तथा भिक्षा (ग,च)

418 सूतसंहितायाम्—

दातॄनपि जनान् भक्तान् याचित्वाऽर्थं सुदुर्लभम् ।
क्षुभितस्तदभावेन क्षोभयेन्न कदाचन ॥

419 किञ्च वासिष्ठे—

विधिना शिवभावेन सत्कृत्य भयभक्तितः ।
आददीत मुनिर्दत्तं तद्भैक्ष्यममृतं भवेत् ॥

420 शिवधर्मोत्तरे—

तदेवाश्रद्धया दत्तं नाददीत कदाचन ।
अनन्यमानसः शान्तः शिवविद्यां जपेत् सदा ॥

421 किञ्च वासिष्ठे—

सर्वत्र समताशून्यः सर्वत्र समतायुतः ।
वृथामूलनिकेतश्च मुमुक्षुरिह शस्यते ॥

422 तथा स्कान्दे—

सर्वारम्भपरित्यागः भैक्ष्यास्यं वृक्षमूलिता ।
निष्परिग्रहतादोषः समतायोगिवर्तनम् ॥

---

[418] सुदुर्लभं–प्राप्तुमशक्यं अनुचितं वा । क्षुभितः–कुपित इति यावत् । न क्षोभयेत् दातुः व्याकुलतां न प्रापयेत् । [419] आगमोक्तविधिमनुसृत्य । मुनिः शिवयोगी । [420] शिवविद्यां–शिवमन्त्राक्षरीजपम् । [421] वृथा शस्यते–स्तूयते इत्यन्वयः । [422] भैक्षान्नभोजनम् ।

---

[418] याचितार्थं (छ) क्षोभयन्न कदाचन (छ) [419] तद्भैक्षममृतं (ग,च) तद्भैक्षायामृतं (छ) [422] वृक्षमूलिकः (ग,च) ग्रहताद्रोहसमता (ग,च) ग्रहतद्द्रोहसमता (छ)

चरस्थलम् (५२)—

423 एवं स्वभावे निश्चलीभूतलिंगं भक्तिं निमित्तीकृत्य सञ्चारभेदः कथम् ? इत्याकाङ्क्षायाम्—अनन्तरं चरस्थलमित्युच्यते ।

424 परमहंसोपनिषदि—

जटां धृत्वा चीरवासाश्च भूत्वा
लोकान् वहन्नेव चरत्यथ स्वयम् ॥

425 ऋग्वेदे—

चरैवेति चरैवेति चरन् वै मधु विन्दति ।

426 किंच परमहंसोपनिषदि—

एकशाटीपरिवृतः मुण्डोदरपात्री भिक्षार्थं ग्रामं प्रविशेत् आसायं प्रदक्षिणेनाविचिकित्सन् सार्वणिकं भैक्ष्यचर्यमभिशस्तपतितवर्ज्यम् ॥

427 यजुर्वेदे—

इमान् लोकान् कामान्नीकामरूप्यनुसञ्चरन् । एतत् साम गायन्नास्ते ॥

---

[424] वासः-वस्त्रम् । [425] चरैव-सञ्चारमेव कुरु । मधु-मधुमयीं मुक्तिम् । [426] शाटी वस्त्रम् । उदरमेव भिक्षापात्रं यस्य सः । अविचिकित्सन्-जुगुप्सारहितः । [427] व्याख्यानुसारेण कामान्नी इति स्यात् ।

---

[424] धृत्वा चिरावासाश्च (छ) लोकान् वहन्येव (छ) चरत्यथास्वयम् (छ)
[426] एकशाटिपरि (ग,च) पात्रिभिक्षा (छ) सार्ववर्णिकं (ग,च) भैक्षाचर्य (ग,च) भैक्षाचार्यं (छ) पतितवर्जम् (छ) [427] कामान्किकासरूप्य (ग,च) गायन्नास्ति (छ)

428 तथैवोक्तं वीरागमे—

शिवलिङ्गादभेदात्मा तन्निक्षिप्तेन्द्रियव्रजः ।
स्वेच्छाविहारी स्वानन्दः स चरं लिङ्गमुच्यते ॥

429 तथा वातुले—

अतत्त्वसंसारविनाशनेन वा
श्रुतिप्रमाणेन च तर्कवर्त्मना ।
प्रबोधमानस्य शिवस्य तं पुनः
स्वमेव गायन् विचरेत् स्वलीलया ॥

430 किञ्च योगसारे—

स्वेच्छया चरते क्षोणीं भुञ्जानो विषयानपि ।
अकर्ताऽन्तर्बहिःकर्ता स योगी राजयोगिराट् ॥

431 किञ्च शिवयोगदीपिकायाम्—

पुण्यक्षेत्रेषु सर्वेषु सञ्चरन्नात्मवृत्तये ।
याचमानो जनान् साधून् न जातु क्लेशयेत् कृशान् ॥

432 तथा वातुलतन्त्रे—

यथा मध्वाददानोऽपि भृङ्गः पुष्पं न बाधते ।
तथा माधुकरीं भिक्षां आददीत गृहाधिपात् ॥

---

[430] वस्तुतः अकर्ताऽपि । [431] आत्मवृत्तये–जीविकायै । कृशान्–दरिद्रान् ।

---

[428] दभेदात्मतन्नि (ग,च) [429] प्रबोधमानश्च (ग,च) गायन् विचकित्सलीलया (ग,च) [430] स्वेच्छया चरति क्षोणिं (ग,च) भुञ्जानोऽपि विषया (ग,च) [432] माधूकरिं (ग,च)

परस्थलम् (५३)—

433 एवं भक्त्यर्थं सञ्चरितचरलिङ्गस्य परापरनिर्गमनं कथम् ? इत्याकाङ्क्षायाम्—अनन्तरं परस्थलमित्युच्यते ॥

434 हंसोपनिषदि—

आशाम्बरो न नमस्कारो न स्वधाकारो न निन्दास्तुतिः याद‍ृच्छिकः भिक्षुः नावाहनं न विसर्जनं न मन्त्रं न ध्यानं नोपासितं च न लक्ष्यं न पृथगपृथक् सर्वत्रानिकेतस्थितिरेव भिक्षुः ॥

435 तथैवोक्तं वीरागमे—

सदाशिवस्य तत्त्वस्य यदधिष्ठानमुत्तमम् ।
स्थावरं लिङ्गमेवैतत् परलिङ्गमुदीरितम् ॥

436 तथा भगवद्गीतायाम्—

तुल्यनिन्दास्तुतिर्मौनी सन्तुष्टो येनकेनचित् ।
अनिकेतः स्थिरमतिः भक्तिमान् यः स मे प्रियः ॥

437 वातुलेऽपि—

लिङ्गं शिवो भवेत् क्षेत्रं अङ्गं संयोग आश्रयः ।
तस्माल्लिङ्गाङ्गसंयुक्तः योऽपि सोऽत्याश्रमी भवेत् ॥

---

[434] आशाम्बरः दिगम्बरः । याद‍ृच्छिकः–यदृच्छालाभसन्तुष्टः । अनिकेता–अनिर्दिष्टा स्थितिः यस्य सः । [435] अधिष्ठानं–सांनिध्यहेतुः । स्थावरं-अचलम् । [436] स्थिरमतिः दैवनिष्ठावान् ।

---

[434] यदृच्छिकः(छ) न पृथङ् नापृथक्(ग,च) [436] सन्तुष्टा(ग,च) अनिकेतस्थिर(ग,च)

438 किञ्च देवीकालोत्तरे—
हेतुर्नास्ति फलं नास्ति नास्ति कर्म स्वभावतः ।
असद्भूतमिदं सर्वं नास्ति लोको न लौकिकः ॥

439 नात्र पूजा नमस्कारः न जपो ध्यानमेव च ।
केवलं ज्ञेयमित्युक्तं वेदितव्यं न किञ्चन ॥

440 किञ्च योगार्णवे—
वर्णाश्रमाभिमानेन श्रुतेर्दासो भवेन्नरः ।
अभिमानविहीनश्चेत् वर्तते श्रुतिमूर्धनि ॥

441 सूतसंहितायाम्—
यस्य वर्णाश्रमाचारो गलितः स्वात्मदर्शनात् ।
स वर्णानाश्रमान् सर्वान् अतीत्य स्वात्मनि स्थितः ॥

442 तन्त्रान्तरे—
त्यक्तसंसारकलवः कलावानपि निष्कलः ।
यः सचित्तोऽप्यचित्तस्तु स जीवन्मुक्त उच्यते ॥

इति श्रीमत्परमशिवयोगिराट्परित्राजकाचार्य श्री तोण्टदार्यविरचिते परमवीरशैवाद्वैतबोधिनि एकोत्तरशतस्थलश्रुतिमालाविवरणाख्यकैवल्यसारे लिङ्गस्थलनिरूपणे आचारलिङ्गस्थलं नाम प्रथमं प्रकरणं समाप्तम् ॥

[438] हेतुः जन्महेतुः । फलं–भोगफलम् । कर्म पुण्यपापरूपम् । असद्भूतं –जडसदृशम् । [439] न किञ्चनेति–तस्यामवस्थायामिति शेषः । [441] गलितः –शिथिलीकृतः । [442] संसारकस्य–कुत्सितस्य संसारस्य लवः लेशः । कलावानपि सावयवोऽपि निष्कलः निरवयवः । सः एवंविधः ॥

[442] तन्त्रसारे (छ) शान्तसंसारक (ग,च) सचित्योऽप्याचि (छ)

॥ श्री शिवाय नमः ॥

गुरुलिङ्गस्थलम्—द्वितीयं प्रकरणम्

नवविधमाहेश्वरस्थले प्रथमं क्रियागमस्थलम् (५४)—

443 एवं जंगमलिङ्गस्थलत्रितयैकीभूतलिङ्गं वीरमाहेश्वरस्य सत्क्रियायामागमस्वरूपं प्राप्तभेदः कथम्? इत्याकाङ्क्षायाम् अनन्तरं क्रियागमस्थलमित्युच्यते।

ससंगति प्रकृतप्रकरणनिरूपणौचित्यं, अस्य गुरुलिंगविचाररूपता च —

444 अथ परजंगमस्थलशिरोमणित्वेन पूर्णाचारलिङ्गस्वरूपं तदवान्तरभेदांश्च सम्यगुपदिश्य, तदनन्तरं परजङ्गमैकशरणत्वेन कृतकृत्यस्य माहेश्वरस्य शरणभूतपरजंगममेव गुरुस्तस्यैव नवविधस्थलत्वेन चोपास्यत्वं प्रतिपादयितुं तदधिकारिणो माहेश्वरस्य आगमलिंगत्रैविध्येन व्रतशीलाचारनिष्ठरूपादिकं माहेश्वरस्थलप्रतिपादिताचारनिष्ठत्वेनैव लिंगनिष्ठान्वितत्वं कायलिङ्गत्रैविध्यावग्रहणं पूर्वाश्रयाद्यष्टमूर्त्यन्तनिरासकत्वं चाचारलिङ्गत्रैविध्येन सर्वगतनिरासकत्वं च शिवजगन्मयत्वं च प्रतिष्ठाप्य तस्मिन् लिङ्गे भक्तदेहिकलिंगमिति निश्चयमधिगम्य नवविधगुरुलिंगविचारः कर्तव्यः॥

445 मुण्डकोपनिषदि—

तदेतत् सत्यं मन्त्रेषु कर्माणि कवयो यान्यपश्यन् तानि

---

445 कवयः–अभिज्ञाः। तानि कर्माणि। अस्मिन् लोके सुकृतस्य–पुण्यस्य पन्थाः–मार्गः–उपायः इति यत् तदेतत् सत्यमित्यन्वयः।

---

445 तान्याचरित (ग,च) सत्यकाम एष (छ) पन्थः (छ)

त्रेतायां बहुधा सन्ततानि तान्याचरत नियतं सत्यकामाः !
एष वः पन्थाः सुकृतस्य लोके ॥

446 तथा सिद्धान्तशिखामणौ—

प्रकाशते यथा नाग्निः अरण्यामिन्धनं विना ।
क्रियां विना तथाऽन्तःस्थः न प्रकाशो भवेच्छिवः ॥

447 ऋग्वेदे—

अयं मे हस्तो, भगवान्, अयं मे भगवत्तरः, अयं मे विश्वभेषजः अयं शिवाभिमर्शनः अयं माता, अयं पिता, अयं जीवातुरगमत् पदं तव प्रसर्पणं सुबन्धवेहि निरिहि ॥

448 तथैवोक्तं वातुले—

धारयेद्यस्तु हस्तेन लिङ्गाकारं शिवं सदा ।
तस्य हस्तस्थितं विद्धि मत्पदं सम्पदां पदम् ॥

449 यजुर्वेदे—

तव श्रियै मरुतो मर्दयन्तः रुद्र ! यत्ते जनिम चारु चित्रं पदं यद्विष्णोः परमं निधाये ॥

---

[446] अरण्यां–अरणिनिष्ठः अग्निरिति भावः । [447] हस्तः–लिंगपीठभूतः हस्तः । भगवान्–पूज्यः । भगवत्तरः पूज्यतरः । निरिहि–मा गच्छ । [449] मरुतः देवताः । मर्दयन्तः पूजयन्तः ।

---

[446] अरण्यमिन्धनं (ग,च) [447] भगत्तरः (ग,च) जीवानुरागमात् (ग,च) सुबन्धो एहि (ग,च) [449] तव श्रिये (ग,च) मरुतो मर्द्दयन्तः (ग,च) रुद्रायते (छ) जनिमाचारो चित्रं (छ)

450 तथा तात्पर्यसंग्रहे—

अर्थश्रिया शिवकरोऽपि विरज्यतस्ते
श्रीशो यया त्वमसि दासतयाऽभियुक्तः ।
अस्याः कृते जनिम चारुविचित्ररूपं
अभ्यर्चितं तव मरुद्भिरुदाहरन्ति ॥

451 ऋग्वेदे—

त्रियम्बकं यजामहे सुगन्धिं पुष्टिवर्धनम् ।
उर्वारुकमिव बन्धनात् मृत्योर्मुक्षीय माऽमृतात् ॥

452 तथा लैङ्गे—

त्रियम्बकं यजेद्देवं सुगन्धिं पुष्टिवर्धनम् ।
किं करिष्यति मां मृत्युः मृत्योर्मृत्युरहं तथा ॥

भावागमस्थलम् (५५)—

453 एवं क्रियागमस्वरूपापन्नलिङ्गं माहेश्वरस्य भावागमस्वरूपं प्राप्तभेदः कथम् ? इत्याकाङ्क्षायाम्—अनन्तरं भावागमस्थलमित्युच्यते ॥

454 बृहदारण्यकोपनिषदि—

यं यदा यथोपासते तदेव भवति, यद्भावं तद्भवति, यथाकारी यथाचारी तथा भवति ॥

---

[450] श्रिया–समृद्ध्या । [451] त्रियम्बकं–लोचनत्रयविशिष्टम् । मुक्षीय–मोचनं कुरुतात् । मा इति निषेधार्थकः । [454] तदेव तद्रूप एव ।

---

[450] शिव करोषि (ग,च) त्वमपि दास (ग,च) अभ्यर्चितं (छ) [452] यजेदेवं (ग,च)
[454] यथाकारि यथाचारि (ग,च)

455 तथा योगार्णवे—

ज्योतिरूपं शिवं पूर्णं विश्वतेजोऽतिवर्तिनम् ।
आशयं भासयन्तं च भावयन् तन्मयो भवेत् ॥

456 कामिकागमेऽपि—

अनिर्देश्यमनौपम्यं विधिविष्णुप्रमोहजित् ।
महोदारं महालिङ्गं भावयेदनिशं बुधः ॥

ज्ञानागमस्थलम् (५६)—

457 एवं निष्ठासम्पन्नमेव भूत्वा भावसद्भावसन्निहितलिङ्गं माहेश्वरस्य ज्ञानागमस्वरूपं प्राप्तभेदः कथमित्याकाङ्क्षायाम्—अनन्तरं ज्ञानागमस्थलमित्युच्यते ॥

458 कैवल्योपनिषदि—

आत्मानमरणिं कृत्वा प्रणवं चोत्तरारणिम् ।
ज्ञाननिर्मथनाभ्यासात् पाशं दहति पण्डितः ॥

459 तथा च आग्नेयपुराणे—

शास्त्रसज्जनसत्कार्यैः सम्यक् संशिक्षितैर्मुहुः ।
ज्ञानस्याभिगमः शश्वत् विज्ञेयो ज्ञानवर्त्मगैः ॥

---

[455] आशयं-हृदयम् । [456] प्रमोहः—अज्ञानम् । [458] अरणिं—अधरारणिम् । उत्तरारणिं—ऊर्ध्वारणिम् । पाशं—संसारबन्धनम् । [459] अभिगमः—प्राप्तिः ।

---

[455] तेजोतिवर्तनम् (छ) भावयेत्तन्मयो (छ) [458] चोत्तरारणीम् (ग,च)
[459] तथा ज्ञेय (ग,च)

460 सूतसंहितायां च—

विकल्परहितं तत्त्वं ज्ञानमानन्दमद्वयम् ।
ये पश्यन्ति विमुक्तास्ते जीवन्तोऽपि न संशयः ॥

461 किञ्च सिद्धान्तरहस्ये—

न शास्त्रोक्तैश्च नियमैः नियम्य क्वापि कर्हिचित् ।
ज्ञानेनाराधनं शम्भोः इदमव्याकुलात्मनाम् ॥

462 शिवधर्मेऽपि—

ज्योतिःस्मरणमात्रेण न क्षिणोति यथा तमः ।
तथा सुज्ञानरहितैः क्रियाद्यैर्न शिवो भवेत् ॥

सकायस्थलम् (५७)—

463 एवं आगमलिंगत्रैविध्यमेकीभूतलिङ्गं माहेश्वरस्य सर्वाङ्गमथनेन लिंगकायसम्बन्धस्वरूपं प्राप्तभेदः कथमित्याकाङ्क्षायाम्—अनन्तरं सकायस्थलमित्युच्यते ।

464 बृहदारण्यकोपनिषदि—

आत्मानं चेद्विजानीयात् अयमस्मीति पूरुषः ।
किमिच्छन् कस्य कामाय शरीरमिह संज्वरेत् ? ॥

---

[460] विकल्पः–सन्देहः । अद्वयं–अद्वितीयम् । विमुक्ताः–भवबन्धनात् मुक्ताः । जीवन्मुक्ताः इति यावत् । [461] न नियम्यमिति यावत् । अव्याकुलात्मनां–स्थिरचित्तानाम् । [462] न भवेत्–तमः न क्षिणोति । [464] संज्वरेत्–दण्डनं कुर्यात् ।

---

[464] आत्मनं च (ग,च) पुरुषः (छ)

465 किञ्च छान्दोग्योपनिषदि—

शरीरं भिक्षया वसनेनालङ्कारेण संस्कुर्वन्नेतेन ह्यमुं लोकं जेष्यन्तो मन्यन्ते ।

466 तथैवोक्तं त्रिकाण्डसारे—

नो चेत् स्थूलादिभिः कायैः तद्धर्मैरपि यन्त्रितः ।
भक्तिं व्यवहरन् तज्ज्ञः स सकाय ईर्यते ॥

467 किञ्च शम्भुप्रभायाम् —

धार्यते येन कायेन लिङ्गाकारः शिवः सदा ।
स एव कायस्तेनैव कायवान् परिकीर्त्यते ॥

468 देवीकालोत्तरे—

सर्वद्वन्द्वविनिर्मुक्तः सन्ततं जनवर्जितः ।
अनेनैव शरीरेण सर्वज्ञः सन् प्रकाशते ॥

469 वातुलेऽपि—

एवं लिङ्गशरीरं स्यात् परनिर्वाणलक्षणम् ।
तद्भावभावितं साक्षात् तच्चरित्रं पवित्रितम् ॥

अकायस्थलम् (५८)—

470 एवं माहेश्वरस्य लिङ्गकायमथनेन निर्देहभावः कथमित्याकाङ्क्षायाम् —अनन्तरं अकायस्थलमित्युच्यते ॥

---

[466] यन्त्रितः–बद्धः । व्यवहरन्–अनुतिष्ठन् । ईर्यते–उच्यते । [467] लिङ्गाकारः लिङ्गमूर्तिः । [468] जनवर्जितः–एकान्तवासी । [469] परनिर्वाणं–उत्तमो मोक्षः । तत् लिङ्गम् ।

---

[465] लोकं जेक्ष्यन्तो (छ) [469] वातूलेऽपि (ग)

471 छान्दोग्योपनिषदि—

अस्त्यशरीरं वाव सन्तं प्रियाप्रिये स्पृशतः। अशरीरो वायुरभ्रं विद्युत् स्तनयित्नुरशरीराण्येतानि तद्यथैतान्यमुष्मा-दाकाशात् समुत्थाय परंज्योतिरुपसम्पद्य स्वेन रूपेणाभि-निष्पद्यन्ते ॥

472 कैवल्योपनिषदि —

वेदैरनेकैरहमेव वेद्यः
वेदान्तकृद्वेदविदेव चाहम् ।
न पुण्यपापे मम नास्ति नाशः
न जन्मदेहेन्द्रियबुद्धिरस्ति ॥

473 तथैवोक्तं स्कान्दे—

अत्यन्तदृढया भक्त्या शिवतत्त्वैकभावया ।
गतदेहादिसंसक्तिः अकाय इति गीयते ॥

474 किञ्च शैवरत्नाकरे—

तदिष्टलिङ्गं यद्धाम चिद्रूपस्य परात्मनः ।
लीनोऽत्र लिङ्गे यत्कायो निर्देहस्स महान् भवेत् ॥

---

[471] अभिनिष्पद्यते-सर्वत्र प्रकाशते । [473] भावः-चित्तम् ।
देहादिसंसक्तिः-देहेन्द्रियादिधर्मसंगः । [474] धाम-मूर्तिः । अत्र इष्टे ।

---

[472] देहान्तकृ (छ) [474] शिवरत्नाकरे (च) यद्धामं (छ)

परकायस्थलम् (५९)—

475 एवं अकायस्वरूपापन्नलिंगस्य सकलनिष्कलातीतकायभेदः कथम् ? इत्याकाङ्क्षायां अनन्तरं परकायस्थलमित्युच्यते ॥

476 मुण्डकोपनिषदि—

त्रिषु धामसु यद् भोग्यं भोक्ता भोगश्च यद्भवेत् ।
तेभ्यो विलक्षणः साक्षी चिन्मात्रोऽहं सदाशिवः ॥

477 तथैवोक्तं वातुले—

त्रिषु धामसु यद्भोग्यं भोक्ता यश्च प्रकीर्तितः ।
उभयं प्रति यो वेद स भुञ्जानो न लिप्यते ॥

478 तथा स्वायम्भुवसूत्रे—

शिवधामार्पितस्यास्य भोगभोक्तुर्न जातुचित् ।
भोक्तृत्वमधिकारित्वं पतिकृत्यानुकारिता ॥

479 किञ्च आदित्यपुराणे—

स्वेच्छाविग्रहिणः सर्वे स्वेच्छाचाराः गणेश्वराः ।
शिवेन सह ते भोगान् भुक्त्वा यान्ति शिवं पदम् ॥

---

[476] धामसु त्रिषु–लिंगस्थानेषु । तेभ्यः–त्रिभ्यः । [477] उभयं–भोग्यं-भोक्तारं च । भुञ्जानः–भोगान् अनुभवन्नपि । [478] पतिकृत्यस्य––जगत्पतेः शिवस्य सृष्ट्यादिकृत्यानाम् । [479] गणेश्वराः–शिवशरणाः ।

---

[476] त्रिपु दामसु (ग,च) [476] वातूले (छ) त्रिपु दामसु (ग,च)
[478] शिवदामा (ग,च) प्रतिकृत्या (क) [479] विग्रहणः (च)

480 शैवरत्नाकरे—

चिदग्निप्लुष्टसंसारबीजाङ्कुरकलेबरः ।
चिल्लिङ्गालम्बनं यश्च पराख्याङ्गी स चेरितः ॥

धर्माचारस्थलम् (६०)—

481 एवं कायलिंगत्रैविध्यं एकीभूतलिङ्गं माहेश्वरस्य सद्धर्मचरित्रार्थं एकीभूतभेदः कथमित्याकाङ्क्षायाम् — अनन्तरं धर्माचारस्थलमित्युच्यते ।

482 तैत्तिरीयोपनिषदि—

धर्मो विश्वस्य जगतः प्रतिष्ठा लोके धर्मिष्ठं प्रजा उपसर्पन्ति धर्मेण पापमपनुदति धर्मे सर्वं प्रतिष्ठितं तस्माद्धर्मं परमं वदन्ति ॥

483 वातुले—

आचारस्यापरित्यागः सुगृहीतस्य भक्तितः ।
अपि प्राणात्ययेनायं स धर्माचार उच्यते ॥

484 किञ्च आदित्यपुराणे—

धर्मो बहुविधः प्रोक्तः मुनिभिः तत्त्वदर्शिभिः ।
तत्राक्षयः परो धर्मः शिवधर्मः सनातनः ॥

---

[480] चिदग्निः–ज्ञानाग्निः । प्लुष्टं–दग्धम् । पराख्याङ्गी–पराभिधकायवान् ।
[482] प्रतिष्ठा–आधारः । अपनुदति–परिहरति । [483] अत्ययः–अपायः ।
[484] अक्षयः–अनपायः ।

---

[480] शिवरत्नाकरे (च) [483] आचारस्य परि (च) स्वगृहीतस्य (ग,च)
[484] बहुविदः (छ)

485 शैवपुराणेऽपि—

उपासीत शिवं शश्वत् धर्मेण विमलेन च ।
शैवं पदमवाप्नोति परमानन्दमव्ययम् ॥

486 देवीकालोत्तरे—

क्रिमिकीटपतङ्गांश्च तथा देवि ! वनस्पतीन् ।
न नाशयेद् बुधो जीवान् परमार्थमतिर्यतः ॥

487 तथैव—

न मूलोत्पाटनं कुर्यात् पत्रच्छेदं विवर्जयेत् ।
भूतपीडां न कुर्वीत पुष्पाणां च निकृन्तनम् ॥
स्वयं पतितपुष्पैस्तु कर्तव्यं शिवपूजनम् ॥

भावाचारस्थलम् (६१)—

488 एवं धर्माचारस्वरूपापन्नलिंगं माहेश्वरस्य मनःस्थले स्थिरीभूत-सद्भावचारित्रं कथमित्याकाङ्क्षायाम् — अनन्तरं भावाचारस्थल-मित्युच्यते ।

489 श्वेताश्वतरोपनिषदि—

आरभ्य कर्माणि गुणान्वितानि भावांश्च सर्वान् विनियोजयेद्यः ।
तेषामभावे कृतकर्मनाशः कर्मक्षये याति स तत्त्वतोऽन्यः ॥

---

[486] पतङ्गान्–पक्षिणः । [487]निकृन्तनं–छेदनं, न कुर्यादित्यन्वेति । [488]विवर्ज-येदिति । तेषामपि अन्तस्संज्ञचेतनत्वात् । [489] सः अन्यः–अतीतः सन् तत्त्वतः निश्चयात्मकं ज्ञानं याति लभते ।

---

[485] उपासितशिवं (ग,च) [486] देवीकालोत्तरे (छ) तथा देवी (ग,च) परमार्थं (छ)

490 तथा स्कान्दे—

क्रियावतामपि सदा कुर्वतामपि सत्क्रियाम् ।
विगुणाः स्युः क्रियाः सर्वाः विना निश्चलभावनाम् ॥

491 लैङ्गेऽपि—

भावशुद्धिस्तु शुद्धिः स्यात् तदाचारानशेषतः ।
विशुद्धेनैव भावेन भावयेदनिशं बुधः ॥

492 वातुले—

क्रियाद्वैतं न कर्तव्यं भावाद्वैतं समाचरेत् ।
क्रिया निर्वहते या तु भावशुद्धिस्तु शाङ्करि ! ॥

493 निश्वासकारिकायाम्—

गोदोहमिषुपातं वा नयनोन्मीलमात्रकम् ।
सकृत् परपदे युक्तः न पुनर्भवमाप्नुयात् ॥

ज्ञानाचारस्थलम् (६२)—

494 एवं मनोमध्ये सद्भावचारित्रसम्बन्धिभूतलिंगं माहेश्वरस्य महाज्ञानचारित्रापन्नभेदः कथमित्याकाङ्क्षायाम्— अनन्तरं ज्ञानाचारस्थलमित्युच्यते ॥

---

[491] तदाचारान्–तादृशभावाचारान् । [492] सर्वस्या अपि क्रियायाः भावसम्बन्धेनैव शुद्धता भवतीति भावः । [493] गोदोहादि तत्तत्क्रियापरिमितकालमात्रद्योतकम् । भवः जन्म ।

---

[492] निर्वहते यस्तु (ग,च)

495 छान्दोग्योपनिषदि—

आत्मसत्यात्मसाक्षी च सत्ताधर्मः प्रतापवान् ।
न स पापानि कुरुते यस्यात्मा भवति प्रियः ॥

496 तत्रैव—

सर्वभूतात्मभूतेभ्यः सम्यग् भूतानि पश्यतः ।
देवा हि मार्गे मुह्यन्ति पदज्ञानात् पदैषिणः ॥

497 तथैवोक्तं कामिकागमे—

ज्ञानातीतं परं तत्त्वं केवलं सर्वतोमुखम् ।
केवलात्मस्वरूपं तु ज्ञानरूपेण भावयेत् ॥

498 किञ्च वासिष्ठे—

एवं तत्त्वे परे शुद्धे धीरो विश्रान्तिमाश्रितः ।
तदेवास्वादयत्यन्तः बहिर्व्यवहरन्नपि ॥

499 किञ्च सर्वज्ञानोत्तरे—

द्रव्याणां समदर्शी च स मुक्तः सर्वबन्धनैः ।
सर्वं शिवमयं भाति नाशिवं विद्यते क्वचित् ॥

---

[495] आत्मनि स्वस्मिन् सत्यस्वरूपः यः आत्मा-परमात्मा । सत्ताधर्मः निरपाय-ज्ञानाचारयुक्तः । [496] मार्गे-ज्ञानमार्गे । पदं-शिवपदम् । [497] केवलं-शुद्धम् । [498] धीरः-ज्ञानी । तदेव-शिवतत्त्वमेव । [499] सर्वं जगत् शिवस्वरूपम् । अशिवं-शिवशून्यम् ।

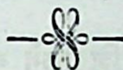
---

[495] धर्मप्रतापवान् (ग,च) [496] देवापि मार्गे (ग,च) [498] तदेव स्वाद (छ)

500 तथा देवीकालोत्तरे—

पञ्चभूतात्मको देहः शिवस्तत्रैव तिष्ठति ।
शिवाद्यवनिपर्यन्तो लोकोऽयं शङ्करात्मकः ॥

इति श्रीमत्परमशिवयोगिराट्परिव्राजकाचार्य श्री तोण्टदार्यविरचिते परमवीरशैवाद्वैतबोधिनि एकोत्तरशतस्थलश्रुतिमालाविवरणाख्य-कैवल्यसारे लिङ्गस्थलनिरूपणे गुरुलिंगस्थलं नाम द्वितीयं प्रकरणं सम्पूर्णम् ॥

500 तत्रैव-अस्मिन् देहे एव ।

500 देवीकालोत्तरे (ग) देहोशिव (ग,च)

॥ श्री शिवाय नमः ॥

कायानुग्रहस्थलम्—तृतीयं प्रकरणम्

नवविधप्रसादिस्थले प्रथमं कायानुग्रहस्थलम् (६२)—

501 एवं आचारलिंगत्रैविध्यमेकीभूतलिंगं लिंगप्रसादिनः शरीरे अवगृहीतभेदः कथमित्याकाङ्क्षायाम्—अनन्तरं कायानुग्रहस्थलमित्युच्यते ॥

गुरुलिंगस्वरूपम् —

502 अथ भक्तदेहिकलिंगस्थलविशिष्टमाहेश्वरस्याचारलिंगत्रैविध्यस्थल एव सम्यग्विचार्यमाणे सावधानतया तदेव गुरुलिंगं भवति ॥

शिवलिंगस्वरूपम् —

503 तदेव सदाचारसम्पत्त्या शिवलिंगं भवति ॥

प्रसादित्वसिद्धिक्रमः —

504 तस्मिन्नेव शिवलिंगे सर्वार्पितभोगित्वमेव प्रसादित्वम् । तथासति तत्र अनुग्रहलिंगत्रैविध्ये अविरलो भूत्वा गुरुमहत्त्वादि शरणमहत्त्वान्तमाक्रम्यार्पितशिवलिंगत्रैविध्ये, तदात्मकः सन् प्रसादमहत्त्वमेव स्वयं भूत्वा, तनुकरणलिंगत्रैविध्ये निजस्वरूपमवलोक्य, शिवलिंगसावधानित्वेनैव प्रसादित्वसिद्धिः ॥

505 कैवल्योपनिषदि—

विविक्तदेशे च सुखासनस्थः

शुचिः समग्रीवशिरश्शरीरः ।

---

[505] शरीरे इति सर्वत्रान्वेति । अत्याश्रमस्थः—आश्रमधर्मातीतः । निरुद्धय-

---

[505] निरुद्धभक्त्या (छ)

अत्याश्रमस्थः सकलेन्द्रियाणि
निरुद्ध्य भक्त्या स्वगुरुं प्रणम्य ॥

506 तथा वासिष्ठे—

भृङ्गभावनया यद्वत् कीटः स इव जायते ।
शिवभावाभियोगेन तद्वदेव भवेत् पुमान् ॥

507 योगदीपिकायां च—

यथा संस्कारसम्पत्त्या ब्राह्मणो द्विजतामियात् ।
तथोपदेशसम्पत्त्या स्यात् पुमानप्यलौकिकः ॥

508 तथा शिवरहस्ये—

सर्पदष्टस्य यद्देहं तद्देहं विषदेहवत् ।
लिङ्गदष्टस्य यद्देहं तद्देहं लिङ्गदेहवत् ॥

509 तत्रैव—

तैलयुक्तं च कार्पासं ज्योतिःस्पर्शेन ज्योतिवत् ।
स्नेहयुक्तश्च सद्भक्तः लिङ्गस्पर्शेन लिङ्गवत् ॥

इन्द्रियानुग्रहस्थलम् (६४)—

510 एवं प्रसादिशरीरावगृहीतलिंगं तस्य सर्वेन्द्रियमुखसम्बन्धीभूतभेदः कथम्? इत्याकाङ्क्षायाम्—अनन्तरं इन्द्रियानुग्रहस्थलमित्युच्यते ।

अन्तर्नियम्य । प्रणम्येति–उत्तरक्रियान्वयि । [506] स इव–भृंगोपमः । अभियोगेन–भावनया । तद्वदेव—शिवोपमः । [507] अलौकिकः–लोकधर्मातीतः । [508] लिंगदष्टस्य–व्याप्तलिंगधर्मणः । [509] ज्योतिवत्–ज्योतिर्वदिति यावत् ।

---

[507] अथोपदेश (च)

511 श्वेताश्वतरोपनिषदि—

त्रिरुन्नतं स्थाप्य समं शरीरं
हृदीन्द्रियाणि मनसा संनिवेश्य ।
ब्रह्मोडुपेन प्रतरेत विद्वान्
स्रोतांसि सर्वाणि भयावहानि ॥

512 शिवाद्वैते—

बहिर्मुखानीन्द्रियाणि जनयन्ति भवोदयम् ।
अन्तर्मुखानि तान्येव संसारक्षयहेतवः ॥

513 स्कान्दे—

मनोबुद्धिरहङ्कारः इन्द्रियाणि गुणत्रयम् ।
न स्पृशन्ति महात्मानं विकारास्तस्य नैव हि ॥

514 भगवद्गीतायाम्—

रागद्वेषविहीनैस्तु विषयानिन्द्रियैश्चरन् ।
आत्मवश्यैर्विधेयात्मा प्रसादमधिगच्छति ॥

प्राणानुग्रहस्थलम् (६५)—

515 एवं सर्वेन्द्रियसम्बन्धलिंगेन प्रसादिनः प्राणस्थलालिंगितभेदः

---

[511] हृदि संनिवेश्येत्यन्वयः । ब्रह्मोडुपेन–परब्रह्मात्मकनावा । स्रोतांसि–दुःखप्रवाहान् । [512] भवोदयं–संसारोत्पत्तिम् । [513] विकाराः–जन्मजरादि-विकाराः । [514] विहीनैरिन्द्रियैरित्यन्वयः । चरन्–अनुभवन् । विधेयात्मा –वश्यचित्तः ।

---

[511] हृदिन्द्रियाणि (ग,च) स्त्रोतांसि (ग,च) [513] विकारस्तस्य (छ)
[515] प्रसादिनः प्राणलिंगस्थलभेदः (ख)

कथमित्याकांक्षायाम्— अनन्तरं प्राणानुग्रहस्थलमित्युच्यते ॥

516 कौषीतकिब्राह्मणोपनिषदि—

यो वै प्राणः सा प्रज्ञा, या प्रज्ञा स प्राणः सहैतावस्मिन् शरीरे वसतः सहोत्क्रामतः ॥

517 तथा चन्द्रावलोकने—

यत्र दृष्टे मनःस्थैर्यं यत्र चैव हि मारुतः ।
लीनः क्वापि भवेदेवं तस्यायं स्यादनुग्रहः ॥

518 किञ्च स्कान्दे—

यथा लोहः सुवर्णत्वं प्राप्नोत्यौषधयोगतः ।
आत्मध्यानात् तथा प्राणः परमात्मत्वमाप्नुयात् ॥

कायार्पितस्थलम् (६६)—

519 एवं अनुग्रहलिंगत्रैविध्यमेकीभूतलिंगं लिंगप्रसादिनः शरीरार्पित मुखलिंगभूतभेदः कथम् ? इत्याकाङ्क्षायाम्—अनन्तरं कायार्पित-स्थलमित्युच्यते ॥

520 प्रश्नोपनिषदि—

अथ यथैतस्मिन् शरीरे सुखं भवति स यथा सौम्य वयांसि वासवृक्षं संप्रतिष्ठन्ते,एवं ह वै तत्सर्वं परे आत्मनि संप्रतिष्ठते ॥

---

516 प्रज्ञा–विवेकवान् । 517 यत्र–परे ब्रह्मणि । अयं–प्राणसम्बन्धी ।
520 वयांसि–पक्षिणः । संप्रतिष्ठन्ते–अभिमुखतया गच्छन्ति । एवं परमात्मानं

---

516 प्राणः सा प्रज्ञया प्रज्ञा (ग,च) 517 यत्र दृष्टिर्मनः (ग,च) लीनं क्वापि (ग,च
520 अथ यदेतस्मिन् (ग,च) स तथा सौम्य (च) सोम्य (छ) वासौवृक्षं (ग,च) एवं ह वै हि तत्सर्वं (छ)

521 तथैवोक्तं शिवरहस्ये—

यदा योगी निजं देहं शिवाय विनिवेदयेत् ।
तदा भवति तद्रूपं शिवरूपं न संशयः ॥

522 किञ्च बृहत्कालोत्तरे—

संयोगेषु वियोगेषु चाणुमात्रसुखानि च ।
यः कुर्यादिष्टलिङ्गे च सावधानी निरन्तरम् ॥

523 तथा योगजागमे—

यदा शिवाय स्वात्मानं दत्तवान् देशिकात्मने ।
तदा शैवो भवेद्देवि ! न ततोऽस्ति पुनर्भवः ॥

524 किञ्च शिवयोगदीपिकायाम्—

चक्षुः प्रीतिविधायीनि प्रेक्षणीयानि यानि च ।
तानि देहेन सम्पाद्य शिवाय प्रेक्षयेत् सदा ॥

करणार्पितस्थलम् (६७)—

525 एवं शरीरे अर्पितमुखापन्नलिंग प्रसादिनः अन्तःकरणे अर्पितमुखं प्राप्तभेदः कथम् ? इत्याकाङ्क्षायाम्—अनन्तरं करणार्पितस्थलमित्युच्यते ।

प्रति अभिमुखीभूय एकीभवन्ति । [521] तद्रूपं–तज्जीवस्वरूपम् । [522] सावधानी सः सावधानभक्तिमान् भवेत् । सः प्रसादी । [523] देशिकात्मने–शिवस्वरूपाय । [524] प्रेक्षयेत्–निवेदयेदित्यर्थः ।

---

[522] सावधानि (ग,च) [523] भवेद्देवी (ग,च)

526 कठवल्ल्युपनिषदि—

यस्तु विज्ञानवान् भवति युक्तेन मनसा सह ।
तस्येन्द्रियाणि वश्यानि सदश्वा इव सारथेः ॥

527 तत्रैव—

आत्मानं रथिनं विद्धि शरीरं रथमेव च ।
बुद्धिं तु सारथिं विद्धि मनः प्रग्रहमेव च ॥

528 इन्द्रियाणि हयानाहुः विषयांस्तेषु गोचरान् ।
आत्मेन्द्रियमनोयुक्तं भोक्तेत्याहुः मनीषिणः ॥

529 तथैवोक्तं शिवरहस्ये—

तदन्तःकरणं येन क्रियतेऽन्तः शिवेऽखिलम् ।
यस्यार्पितेऽन्तःकरणं स प्रोक्तः करणार्पकः ॥

530 शैवरत्नाकरे—

यदिन्द्रियगतं किञ्चित् यत् सुखं तच्छिवार्पितम् ।
तत्प्रसादं च भोक्तव्यं तदिन्द्रियमुखेन च ॥

531 वासिष्ठे—

एवं विरक्तः स्वेनैव मनसा तत् समर्पयेत् ।
दर्शनस्पर्शनघ्राणभोजनश्रवणादिकम् ॥

---

[526] युक्तेन–योगविशिष्टेन । [527] प्रग्रहमेव–रज्जुमेव । [529] क्रियते–अर्प्यते । अन्तः–अन्तर्वर्तमानं मनोभावात्मकं सर्वम् । [530] इन्द्रियागतं–इन्द्रियद्वारा प्राप्तम् । अस्य च सुखे अन्वयः । [531] स्वेनैव मनसा–न तु परप्रेरणया ।

---

[526] सदश्व इव (छ) [528] हयान्याहुः (ग,च) विषयान्तेषु (ग) विषयास्तेषु (च)
[530] यदिन्द्रियगतं (छ) [53] स्पर्शनघ्राणं (छ)

भावार्पितस्थलम् (६८)—

532 एवं अन्तःकरणे समर्पितसुखं प्राप्तलिंगं प्रसादिनः सर्वाङ्गेषु स्वयमेव सर्वार्पितप्राप्तभेदः कथम् ? इत्याकाङ्क्षायाम्—अनन्तरं भावार्पितस्थलमित्युच्यते ।

533 मैत्रेयोपनिषदि—

लयविक्षेपरहितं मनः कृत्वा सुनिश्चलम् ।
यदा यात्युन्मनीभावं तदा तत् परमं पदम् ॥

534 तथा शिवरहस्ये—

यत्र भावस्य भाव्यं स्यात् शिवाय परमात्मने ।
समर्प्यतेऽग्र्यमादौ यत् तद्भावार्पितमिष्यते ॥

535 तत्रैव—

चित्तस्थितपदार्थौघमननं यस्य मानसम् ।
अर्प्यते तन्मनोभावः स स्यात् भावार्पकः शिवे ॥

536 किञ्च रुद्रयामले—

ईश्वरार्पितभावत्वात् प्रियसंसर्गसम्भवैः ।
विकारैरनतिस्पृष्टः भावयुक्तो भवेद्बुधः ॥

---

[533] लयः—तामसी निद्रादिः । विक्षेपः—चाञ्चल्यम् । [535] पदार्थौघः—पदार्थानां समूहः । [536] अनतिस्पृष्टः—अत्यन्तमपीडितः ।

---

[533] यात्युन्मनिभावं (ग,च) यदात्मन्युन्मनीभावं (ख) तथा तत् (छ)
[534] भावस्य भावं (छ) समर्पितेऽग्र्य (छ) [536] रनतिस्पृष्टं (छ) रनतिस्पृष्ट (छ)

537 तथा वासिष्ठे—

संसर्गं प्रियवर्गस्य शिवस्यैवेति भावयन् ।
अहङ्कारप्रहाणेन भावशुद्धिं च विन्दति ॥

538 किञ्च विमर्शनसाहस्र्याम्—

सर्वेषामर्पको भावः तं भावं परमे शिवे ।
समर्पितवतः सम्यक् किमन्यदवशिष्यते ॥

539 वातुले—

सर्वाङ्गं लिङ्गमेव स्यात् अन्नपानाद्यमर्पितम्।
प्रसादस्तृप्तिरेव स्यात् सर्वं लिङ्गमयं भवेत् ॥

540 तत्रैव—

भोक्ता भोग्यं भोजयिता सर्वमेतच्चराचरम् ।
भावयन् शिवरूपेण शिवो भवति वस्तुतः ॥

शिष्यस्थलम् (६९)—

541 एवं अर्पितलिङ्गत्रैविध्यस्थलं एकीभूतलिंगं प्रसादिनि उपदेशमुखेन शिष्यभावं प्राप्तभेदः कथम् ? इत्याकाङ्क्षायाम्—अनन्तरं शिष्य-स्थलमित्युच्यते ॥

542 मुण्डकोपनिषदि—

सम्प्राप्यैनमृषयो ज्ञानतृप्ताः कृतात्मानो वीतरागाः प्रशान्ताः
ते सर्वगं सर्वतः प्राप्य धीराः युक्तात्मानः सर्वमेवाविशन्ति ॥

---

[537] शिवस्यैवेति—शिवसम्बन्धीति । [540] भोक्ता-भोगानुभववान् । भोजयिता भोगप्रेरकः । एतत्त्रयरूपं—सर्वं चराचरमेतत् शिवरूपेण भावयन् इत्यन्वयः ।
[542] एनं—गुरुम् । सर्वगं-सर्वत्रव्याप्तं शिवम् ।

---

[539] लिंगमयो भवेत् (ग,च) [542] सम्प्राप्येनमृ (ग,च) वीतरागः (छ) धीरः [छ] युक्तात्मनस्सन्तः सर्वं (ग,च)

543 तथा वातुले—

आक्रुष्टास्ताडिता वाऽपि ये विषादं न यान्ति हि ।
ते योग्याः संयताः शिष्याः शिवसंस्कारकर्मणि ॥

544 शिवाद्वैते—

प्रह्वीभावं समासाद्य मनोवाक्कायकर्मभिः ।
गुरुभक्तिः सदा यस्य स शिष्य इति कथ्यते ॥

545 तत्रैव—

ऋजवो मृदवः शुद्धाः विनीताः स्थिरचेतसः ।
शौचाचारसमोपेताः शिष्यास्त्वत्र प्रकीर्तिताः ॥

546 शम्भुप्रभायाम्—

प्रशान्तं गुरुमभ्येत्य शिवज्ञानामृताम्बुधिम् ।
भजते सततं यस्तु स शिष्य इति कथ्यते ॥

शुश्रूषास्थलम् (७०)—

547 एवं शिष्यभावापन्नलिंगं प्रसादिनः अंगे शुश्रूषाभावं प्राप्तभेदः कथम् ? इत्याकाङ्क्षायाम् —शुश्रूषास्थलमित्युच्यते ॥

548 प्रश्नोपनिषदि—

स तत्र तपसा ब्रह्मचर्येण श्रद्धया सम्पन्नः महिमानमनुभवति ॥

---

543 संयताः–इन्द्रियसंयमविशिष्टाः । 544 प्रह्वीभावं–अनुकूलताम् । 546 गुरुं भजते सेवते इत्यन्वयः । 548 महिमानं गुरोरानन्दानुभवम् ।

---

543 योग्याः संयुताः (छ) 544 प्रह्विभावं (ग,च) 545 शुद्धः (ग,च) शिष्यास्तेऽत्र (ग,च) 546 अयं श्लोकः ग,च-पुस्तकयोः न दृश्यते ।

549 किञ्च केनोपनिषदि—

यावदुपाधिपर्यन्तं गुरुं शुश्रूषयेत् ॥

550 किञ्च पारातश्रुतौ—

तस्माच्छुश्रूषुः पुत्राणाँ हृद्यतमः नेदिष्ठो नेदिष्ठो ब्रह्मणो भवति ।

551 तथैवोक्तं सिद्धान्तशेखरे—

गुरुशुश्रूषणं कार्यं गुरोर्वाक्यानुवर्तनम् ।
सदागुरुपरो नित्यं गुरोराज्ञां न लङ्घयेत् ॥

552 किञ्च सूतसंहितायाम्—

परमाद्वैतविज्ञाननिष्ठस्य परयोगिनः ।
शुश्रूषा शुद्धविद्यायाः साधनं न हि संशयः ॥

553 मानवपुराणे—

शिवे क्रुद्धे गुरुस्त्राता गुरौ क्रुद्धे न कश्चन ।
तस्मादिष्टं गुरोः कार्यं कायेन मनसा गिरा ॥

554 यजुर्वेदे—

आचार्याय प्रियं धनमाहृत्य ॥

सेव्यस्थलम् (७१)—

555 एवं शुश्रूषाभावापन्नलिङ्गं प्रसादिनः शरीरे इतरेतराध्यासरहित-

---

[550] शुश्रूषुः गुरुसेवारतः । नेदिष्ठः अन्तिकतमः । [552] परमाद्वैतं–शिवाद्वैतम् । [553] गुरोरिष्टमित्यन्वयः ।

---

[549] कैवल्योपनिषदि (छ) [550] परातश्रुतौ (छ) [552] शुश्रूषाः शुद्धा (ग,च)
[553] मनसा गिरौ (ग,च) [554] अयं भागः ग,च-पुस्तकयोः न दृश्यते ।

गुरुशिष्यसामरस्यं प्राप्तभेदः कथम् ? इत्याकांक्षायाम्—अनन्तरं सेव्यस्थलमित्युच्यते ।

556 मुण्डकोपनिषदि—

भिद्यते हृदयग्रन्थिः छिद्यन्ते सर्वसंशयाः ।
क्षीयन्ते चास्य कर्माणि तस्मिन् दृष्टे परावरे ॥

557 तथैवोक्तं वातुले—

तस्मिन् दृष्टे परे लिङ्गे निष्कले निरुपाधिके ।
अस्य जीवस्य कर्माणि क्षीयन्ते सकलानि वै ॥

558 अविद्याहृदयग्रन्थिः भिद्यते शतधाऽपि च ।
संशयाः बहुसङ्कल्पाः छिद्यन्ते च सहस्रधा ॥

559 ग्रन्थान्तरे—

उपायैर्न शिवो भाति भान्ति ते तत्प्रसादतः ।
स एवाहं स्वप्रकाशः भाति विश्वप्रकाशकः ॥

इति श्रीमत्परमशिवयोगिराट्परिव्राजकाचार्य श्री तोण्टदार्यविरचिते परमवीरशैवाद्वैतबोधिनि एकोत्तरशतस्थलश्रुतिमालाविवरणाख्यकैवल्यसारे लिङ्गस्थलनिरूपणे कायानुग्रहस्थलं नाम तृतीयं प्रकरणं सम्पूर्णम् ॥

---

[557] निष्कले—कलातीते । [558] बहुसङ्कल्पाः—बहुविधाः स्वतन्त्राः निष्फलाः सङ्कल्पाश्चेत्यर्थः । [559] ते—शिवप्रकाशकाः उपायाः । स एव—तादृशशिवस्वरूपेणैव, अहं—अहमिति भासमानः अयं जीवः ।

---

[557] वातूले (छ) [559] शिवे भाति (छ)

॥ श्री शिवाय नमः ॥

जङ्गमलिङ्गस्थलम्—चतुर्थं प्रकरणम्

द्वादशविधप्राणलिंगस्थले प्रथमं जीवात्मस्थलम् (७२)—

560 एवं तनुगुणलिंगत्रैविध्यमेकीभूतलिङ्गं प्राणलिंगिनि जीवभावनिवृत्तिं कृत्वा लिंगसज्जीवसम्यक्त्वं प्राप्तभेदः कथम् ? इत्याकाङ्क्षायाम्—अनन्तरं जीवात्मस्थलमित्युच्यते ।

पूर्वोत्तरसंगत्युपपादनम् —

561 अथैवम्भूतप्रसादिनि स्वस्य साकारत्रितये लिङ्गत्वेन भक्तो भूत्वा, तद्भक्तलिंगे जङ्गममेव चैतन्यमिति ज्ञात्वा, तस्मिन् जंगमलिङ्गे अनुभवभक्त्या समरसभूतप्राणलिङ्गी आत्मलिङ्गत्रैविध्येन प्राणलिंगी भूत्वा, प्राणलिंगार्चकः सन् शिवयोगसमाधिं प्राप्य, निजरूपलिंगत्रैविध्येन लिङ्गं निजमनुसन्धाय, तल्लिङ्गनिजेन प्रसादलिङ्गत्रैविध्ये स्थित्वा तत्प्रसादलिंगमेवाङ्गमिति ज्ञात्वा, पादोदकलिंगत्रैविध्ये समरसत्वं गतः सन्, प्राणलिंगिस्वरूपं प्राप्तः ॥

562 वृद्धजाबालोपनिषदि—

सकलङ्कत्व-जन्मवत्त्व-दुःखित्वादिकं जीवस्वरूपं, तदनभिज्ञत्वमहङ्कारः, सः तेनाविष्टः स्वर्गनरकभोक्ता संसारसागरनिमग्नः मिथ्याभिमानी जीवः किल्बिषाश्रयः पुनःपुनरुत्पद्यते ॥

---

562 जीवस्वरूपं—बद्धजीवस्वरूपमित्यर्थः । किल्बिषं—अविद्यामूलं पापम् । उत्पद्यते—पाञ्चभौतिकदेहसम्बन्धरूपं जन्म प्राप्नोति ।

---

562 दुःखत्वादिकं (च) मिथ्याभिमानिजीवः (छ)

563 किञ्च बृहदारण्यकोपनिषदि—

वालाग्रशतभागस्य शतधा कल्पितस्य च ।
जीवो भागः स विज्ञेयः स चानन्त्याय कल्पते ॥

564 तथैवोक्तं स्वायम्भुवसूत्रे—

कलोद्वलितचैतन्यः विद्यादर्शितगोचरः ।
रागेण रञ्जितश्चापि बुद्ध्यादिकरणैर्युतः ॥

565 मायाद्यवनिपर्यन्ते तत्त्वभूतात्मवर्त्मनि ।
भुङ्क्ते तत्र स्थितो भोगान् भोगैकरसिकः पुमान् ॥

566 किरणागमे—

अनादिमलसम्बन्धात् किञ्चिदज्ञो मयोदितः ।
अनादिमलमुक्तत्वात् सर्वज्ञोऽसौ ततः शिवः ॥

567 ग्रन्थान्तरे—

जीवः शिवः शिवो जीवः सज्जीवः केवलः शिवः ।
पाशबद्धो भवेज्जीवः पाशमुक्तः सदाशिवः ॥

568 पुनरन्यत्र—

हंसहंसेति यो ब्रूयात् हंसो नाम सदाशिवः ॥

---

[563] वालः—कण्टकविशेषः । [564] उद्वलितं—अभिव्यञ्जितम् । [566] किञ्चिद्ज्ञोऽणुर्मयोदितः इति ग-पाठः उचितः । [567] सज्जीवः सत्स्वरूपः जीवः ।

---

[564] कलोद्दलित (ग,च) किरणागमेऽपि (छ) [566] किञ्चिद्ज्ञोऽणुर्मयो (ग, च)
[567] सजीवं केवलं (छ)

अन्तरात्मस्थलम् (७३)—

569 एवं जीवभावनिवर्तकलिङ्गं प्राणलिंगिनि आत्मविवेकं प्राप्तभेदः कथम् ? इत्याकाङ्क्षायाम्—अनन्तरं अन्तरात्मस्थलमित्युच्यते ।

570 कठवल्ल्युपनिषदि—

अग्निर्यथैको भुवनं प्रविष्टः रूपं रूपं प्रतिरूपो बभूव ।
एकस्तथा सर्वभूतान्तरात्मा रूपं रूपं प्रतिरूपो बभूव ॥

571 किञ्च ब्रह्मोपनिषदि—

एको देवः सर्वभूतेषु गूढः
सर्वव्यापी सर्वभूतान्तरात्मा ।
कर्माध्यक्षः सर्वभूताधिवासः
साक्षी चेता केवलो निर्गुणश्च ॥

572 तथैवोक्तं सूतसंहितायाम्—

चराचरात्मकमिदं यत्र विश्वं महेश्वरे ।
अध्यात्मचिन्तया ग्राह्ये सूत्रे मणिगणा इव ॥

573 ग्रन्थान्तरे—

वर्तमानोऽपि न पुमान् युज्यते वस्तुभिर्गुणैः ।
शोकहर्षभयक्रोधलोभमोहस्पृहादिभिः ॥

---

571 चेता–चित्स्वरूपः । 573 देहे एव वर्तमानोऽपि शुद्धश्चेत् न युज्यते इत्यन्वयः ।

---

571 भूतादिवासः (छ) 572 आध्यात्म (छ) 573 न पुमान् न युज्यते (च)

574 किञ्च शिवसूत्रे—

पुर्यष्टकसमायोगात् विचरन् सर्वमूर्तिषु ।
रङ्गोऽन्तरात्मा विज्ञेयः नृत्यतः परमात्मनः ॥

परमात्मस्थलम् (७४)—

575 एवं अन्तरात्मस्वरूपापन्नलिङ्ग प्राणलिंगिनः विवेकस्वरूपपरमात्मा-
नमावृत्य स्थितभेदः कथम् ? इत्याकाङ्क्षायाम्—अनन्तरं पर-
मात्मस्थलमित्युच्यते ।

576 वृद्धजाबालोपनिषदि—

दहराकाशमध्यस्थसहस्रदलशोभिते ।
स्फुरत्केसरसंश्लिष्टकर्णिके च सरोरुहे ॥

577 सोमसूर्याग्निमण्डले निवातदीपोपस्थायी निस्सङ्गः सर्वकर्म-
साक्षी परमात्माऽवतिष्ठते ॥

578 किञ्च नारायणोपनिषदि—

दहरं विपाप्मं परवेश्मभूतं
यत्पुण्डरीकं पुरमध्यसंस्थम् ।
तत्रापि दहरं गगनं विशोकः
तस्मिन् यदन्तः तदुपासितव्यम् ॥

---

[574] पुर्यष्टकेति । शब्दःस्पर्शश्च रूपश्च रसो गन्धश्च पञ्चमः । बुद्धिर्मनस्त्व-
हङ्कारः पुर्यष्टकमुदाहृतम् । [576] दहराकाशः—चिदाकाशः । [577] उपस्थायी
—सदृशः । [578] दहरं—दहराकाशः । परवेश्म—परमात्मस्थानम् । पुरं देहः ।

---

[574] नृत्यन्तःपर (छ) [576] संक्लिष्ट (छ) [577] निस्संगसर्वकर्म (छ)
मात्माऽवतिष्ठति (छ) [578] दहरं विपापं (ग,च) परमेश्म (च)

579 तथैवोक्तं ग्रन्थान्तरे—

संज्ञापितस्य वै नास्ति न रूपं न च कल्पना ।
स सर्वभूतानुगतः परमात्मा सनातनः ॥

580 अङ्गलग्नेऽपि वातादौ स्पर्शाद्यनुभवं विना ।
जीवतश्चेतसो रूपं तद्रूपं परमात्मनः ॥

581 आत्माऽयं केवलः स्वस्थः शान्तः सूक्ष्मः सनातनः ।
अस्ति सर्वान्तरे साक्षी चिन्मात्रः तमसः परः ॥

582 वातुले—

स पश्यति शरीरं तत् शरीरं तं न पश्यति ।
तौ पश्यति परः कश्चित् तावुभौ तं न पश्यतः ॥

निर्देहागमस्थलम् (७५)—

583 एवं आत्मलिङ्गत्रैविध्यमेकीभूतलिङ्गं प्राणलिंगिनः निर्देहस्वभावचारित्र्यं प्राप्तभेदः कथम् ? इत्याकाङ्क्षायाम्—अनन्तरं निर्देहागमस्थलमित्युच्यते ।

584 छान्दोग्योपनिषदि—

एष आत्मा अपहतपाप्मा विजरो विमृत्युः विशोकोऽविजुगुप्सोऽपिपासुः सत्यकामः सत्यसङ्कल्पः ॥

---

579 संज्ञा तु तस्य वै इति ग-पाठः युक्तः । 580 स्पर्शाद्यनुभवशून्यम् ।
581 स्वस्थः–निश्चलः । सनातनः नित्यः । 582 सः जीवः । परः–परमात्मा ।
तौ–जीवशरीरे । तं परमात्मानम् । 584 अविजिघत्सः इति ग-पाठः मूले ।

---

579 संज्ञा तु तस्य (ग,च) 581 आत्मा यः केवलः (ग,च) आस्ते सर्वान्तरे (ग,च)
582 शरीरं तं पश्यति (च) 584 विशोकोऽविजिघत्सो (ग,च)

585 तथा सिद्धान्तरहस्ये—

पृथिव्यां यानि भूतानि जिह्वोपस्थपराणि च ।
जिह्वोपस्थपरित्यागी निर्देहः स महेश्वरः ॥

586 तथा शैवपुराणे—

शिवपूजोपकरणं देहं यः कुरुते नरः ।
सोऽचिरेणैव कालेन विदेहो जायते नरः ॥

587 किञ्च स्कान्दे—

तत्फलं देहलाभस्य येन संसेव्य शङ्करम् ।
न पुनर्देहसम्बन्धं देही यत् प्राप्नुयादिति ॥

588 वासिष्ठे—

वासनारहितैरन्तरिन्द्रियैराहरन् क्रियाः ।
न विक्रियामवाप्नोति भवक्षोभशतैरपि ॥

निर्भावागमस्थलम् (७६)—

589 एवं निर्देहचारित्रीभूतलिंगं प्राणलिंगिनि निर्भावचारित्रं प्राप्तभेदः कथम् ? इत्याकाङ्क्षायाम्—अनन्तरं निर्भावागमस्थलमित्युच्यते ।

590 मैत्रेयोपनिषदि—

यथा निरिन्धनो वह्निः स्वयमेवोपशाम्यति ।
तथा वृत्तिक्षयाद्भावः स्वयोनावुपशाम्यति ॥

---

[586] विदेहः—देहबन्धरहितः । [588] आहरन्—कुर्वन् । [590] निरिन्धनः—काष्ठरहितः । वृत्तिः—बहिः प्रसरः । स्वयोनौ—परमशिवे ।

---

[585] निर्देही स महे (ग,च) [587] देहि यत्प्रा (ग,च) [588] रहरन् क्रियाः (छ) सविक्रिया (च) [590] स्वयोनावुपशाम्यते (छ)

591 तथैवोक्तं वासिष्ठे—

यदा न भाव्यते भावः क्वचित् जगति वस्तुनि ।
तदा हृदम्बरे शून्ये कथं चित्तं प्रजायते ॥

592 तत्रैव—

न जायते न म्रियते किंचिदत्र जगत्त्रये ।
न च भावविकाराणां सत्ता क्वचन विद्यते ॥

नष्टागमस्थलम् (७७)—

593 एवं निर्भावचारित्रापन्नलिङ्गं प्राणलिङ्गिनि विलीनतच्चरित्रं सदागमविरहितत्वं प्राप्तभेदः कथम् ? इत्याकाङ्क्षायाम्— अनन्तरं नष्टागमस्थलमित्युच्यते ।

594 मैत्रेयोपनिषदि—

तावन्मनो निरोद्धव्यं हृदि यावत् क्षयं गतम् ।
एतद्ज्ञानं च मोक्षं च शेषास्तु ग्रन्थविस्तराः ॥

595 तथैवोक्तं शिवरहस्ये—

पुनर्भवाधिकारश्च मुक्तस्येह न विद्यते ।
यथा दग्धस्य बीजस्य प्ररोहो नात्र दृश्यते ॥

---

[592] यः परमात्मा इति शेषः । भावविकाराणां अन्येषामपि । [594] क्षयं गतम् । मन इति शेषः ।

---

[591] तथा हृदम्बरे (छ)

596 तथा योगजागमे—

अक्रियैव परा पूजा मौनमेव परो जपः ।
अचिन्तैव परं ध्यानं अनिच्छैव परं फलम् ॥

597 तत्रैव—

योगश्च निद्रा, क्रतवश्चरित्रं,
स्वेच्छासनं देवमहानिवेद्यम् ।
लीलार्पणं देवपवित्रदानं,
जपः प्रलापः, शयनं प्रणामः ॥

598 पुनस्तत्रैव—

कृतिः सेवा, गतिर्यात्रा मतिश्चिन्ता वचः स्तुतिः ।
अहो सर्वात्मना शम्भोः सुधियां सर्वथाऽर्चनम् ॥

599 शिवरहस्ये—

या या चेष्टा समुत्पन्ना जायते शिवयोगिनाम् ।
सा सा पूजनमीशस्य सर्वदा तद्गतात्मनाम् ॥

600 ग्रन्थान्तरे—

तुर्यके तु परावस्था तुर्यातीते तु निर्जना ।
सा नष्टा या दशा दृश्या नष्टयोः दृष्टिदृश्ययोः ॥

---

[597] योगः ध्यानप्रधानः । क्रतवः–पूजाः । चरित्रं–परिशुद्धो व्यवहारः । स्वेच्छासनं–स्वेच्छानुसारेण वर्तनम् । देवस्य पवित्रारोपणोत्सवः । [598] शम्भोरिति सर्वत्रान्वेति । [600] तुर्यके–तुरीयावस्थायाम् । या दशा

---

[596] मौनमेव परं जपः (ग,च) [598] अहो सर्वात्मनः शम्भोः (छ) सुधीयां (ग,च)
[600] दृश्यनष्टयोः (क)

601 किञ्च वातुले—

शब्दब्रह्म ज्ञानं, निःशब्दब्रह्म, सत्क्रियानिष्ठा ।
शब्दब्रह्म यदुक्तं निःशब्दब्रह्म तच्चरति तूष्णीम् ॥

आदिप्रसादिस्थलम् (७८)—

602 एवं निरूपितलिङ्गत्रैविध्यमेकीभूतलिङ्गं प्राणलिंगिनि सुखप्रसाद-स्वरूपं प्राप्तभेदः कथम् ? इत्याकाङ्क्षायाम्—अनन्तरं आदि-प्रसादिस्थलमित्युच्यते ॥

603 परमहंसोपनिषदि—

सर्वेषामिन्द्रियाणां गतिमुपरमते य आत्मन्येव स्थीयते यत् पूर्णानन्दैकबोधसद्ब्रह्माहमस्मीति कृतकृत्यो भवति ॥

604 कठवल्ल्युपनिषदि—

अणोरणीयान् महतो महीमान्
आत्मागुहायां निहितोऽस्य जन्तोः ।
तमक्रतुं पश्यति वीतशोकः
धातुः प्रसादान्महिमानमीशम् ॥

605 तथैवोक्तं शिवरहस्ये—

गुरुवाक्यामृतास्वादात् अपुनर्भवहेतुकात् ।
य आनन्दमवाप्नोति स प्रसादीति कथ्यते ॥

दृश्या इति छेदः । [601] ज्ञानस्य शब्दब्रह्मेति, सत्क्रियानिष्ठायाः निःशब्द-ब्रह्मेति च संज्ञा । [604] गुहायां—हृदयाकाशे । अक्रतुं—क्रतुफलगोचरम् । धातुः—तस्यैव परब्रह्मणः । महिमानं—प्रकाशस्वरूपम् ।

---

[601] तच्चरति तुष्टिम् (ग,च) [603] आत्मनैवावस्थीयते(ग,च) [605] स प्रासादीति(ग,च)

606 शैवरत्नाकरे—

शिवभावप्रसङ्गेन प्रसादी सोऽभिधीयते ।
यस्य प्रियेषु वीतस्य सर्वत्रोपरतं मनः ॥

607 ग्रन्थान्तरे—

यस्यातिविश्रुतार्थानां इन्द्रियाणां प्रभावतः ।
शिवभावप्रसन्नः स्यात् स प्रसादीति गीयते ॥

608 किञ्च सिद्धान्तशेखरेऽपि—

परेण भावयोगेन प्रसीदति महेश्वरः ।
तस्मादस्य शिवो भावः स प्रसादीति कथ्यते ॥

609 वातुले—

अस्यात्मनः क्रियाः सर्वाः लिङ्गार्पिततया स्थिताः ।
स्वस्मिन्नेव स्वयं याति विश्रान्तिं सुखलक्षणम् ॥

अन्त्यप्रसादस्थलम् (७९)—

610 एवमादिप्रसादस्वरूपापन्नलिङ्गं प्राणलिंगिनि प्राणप्रसादस्वरूपं प्राप्तभेदः कथम् ? इत्याकाङ्क्षायाम्—अनन्तरं अन्त्यप्रसादस्थलमित्युच्यते ॥

---

606 वीतस्य–सङ्गशून्यस्य । 607 विश्रुताः–प्रसिद्धाः । 608 परेण–अत्युत्कृष्टेन । शिवो भावः–शिवमयोभावः । 609 अस्य–प्रसादिनः । आत्मनः–स्वस्य ।

---

607 स प्रसादीति गम्यते (ग,च) 608 तस्माद्यस्यशिवभावः (ग,च)
609 स्वयं यान्ति (ग,च) विश्रान्तिं च सुलक्षणम् (ग,च)

611 कैवल्योपनिषदि—

जाग्रत्स्वप्नसुषुप्त्यादि प्रपञ्चं यत् प्रकाशते ।
तद्ब्रह्माऽहमिति ज्ञात्वा सर्वबन्धैः प्रमुच्यते ॥

612 तथैवोक्तं वातुले—

जाग्रत्स्वप्नसुषुप्त्यादिसर्वावस्थासु सर्वदा ।
लिङ्गार्पितोपभोगेन निर्लेपोऽयं न संशयः ॥

613 शिवाद्वैते—

संविदेव परा तृप्तिः भावपर्यन्तभासुरा ।
तयैव तृप्तो यस्सोऽन्त्यप्रसादीति निगद्यते ॥

614 किञ्च वासिष्ठे—

चिन्मात्रत्वं प्रयातस्य तीर्णमृत्योः स्वचेतसः ।
यो भवेत् परमानन्दः केनासावुपमीयते ॥

सेव्यप्रसादिस्थलम् (८०)—

615 एवं अन्त्यप्रसादस्वरूपापन्नलिङ्गं प्राणलिंगिनि तृप्तिं प्राप्तभेद कथम् ? इत्याकाङ्क्षायाम्—अनन्तरं सेव्यप्रसादिस्थलमित्युच्यते ।

616 मैत्रेयोपनिषदि—

अथ य एष सम्प्रसादः अस्मात् शरीरात् समुत्थाय

---

612 लिङ्गसमर्पितस्य वस्तुनः उपभोगेनेत्यर्थः । 613 संवित्–सम्यग् ज्ञानम् । भावपर्यन्तभासुरा–ध्यानान्ते भासमाना । 616 सम्प्रसादः–समीचीनः प्रसादः ।

---

611 'कैवल्योपनिषदि' इति नास्ति (छ) 614 प्रयातस्यातीर्ण (छ) मृत्युस्वचेतसः (छ)
616 अथ एष (ग,च)

परञ्ज्योतिरूपमुपसम्पद्य स्वेन रूपेणाभिनिष्पद्यते एष आत्मेति होवाचैतदमृतमेतदभयमेतद्ब्रह्मेति ॥

617 शिवसूत्रे—

तृप्तिः सङ्कोचविषयः पूर्णभावात् परात्मनः ।
तथैव तृप्तः तृप्तः स्यात् न सुधास्वादनादिभिः ॥

618 शिवाद्वैते—

ज्ञानामृतेन तृप्तस्य किमन्यैः भोज्यराशिभिः ।
ज्ञानमेव परानन्दं प्रकाशयति शैवकम् ॥

619 किञ्च शिवधर्मोत्तरे—

ज्ञानामृतेन तृप्तस्य भक्त्या च विवशात्मनः ।
नैवास्ति किंचित् कर्तव्यं अस्ति चेन्न स तत्त्ववित् ॥

620 शैवरत्नाकरे—

ज्ञानामृतेन तृप्तस्य कृतकृत्यस्य योगिनः ।
अन्तर्न च बहिस्तुष्ट्या कृतमस्ति कदाचन ॥

621 ज्ञानोत्तरेऽपि—

नान्तःशरीर एवायं बाह्य एव न संस्थितः ।
महानन्दप्रसादोऽयं सर्वत्रैवावभासते ॥

617 तथैव–तेनैव प्रकारेण । 618 शैवकं ज्ञानमेवेत्यन्वयः । 620 बहिस्तृष्णा-कृत्यमिति 'ग' पाठः युक्तः ।

---

617 सुधासाधनादिभिः (ग,च) 620 तमश्लोकानन्तरं 619 तमः श्लोकः दृश्यते (क,च)

622 किञ्च वासिष्ठे—

आनन्दलक्षणा तृप्तिः निरुपाधितया स्थिता ।
तदुत्थानन्दसान्द्रत्वं ज्ञानामृतमुदीरितम् ॥

623 तत्त्वसारे—

पिण्डे मुक्ताः पदे मुक्ताः रूपे मुक्ताः षडानन ! ।
रूपातीते तु ये मुक्ताः ते मुक्ताः तृप्तिमागताः ॥

दीक्षापादोदकस्थलम् (८१)—

624 एवं प्रसादलिङ्गत्रैविध्यमेकीभूतलिङ्गं प्राणलिंगिनः मलत्रयनिर्हरणार्थं पादोदकस्वरूपं प्राप्तभेदः कथम् ? इत्याकाङ्क्षायाम्—अनन्तरं दीक्षापादोदकस्थलमित्युच्यते ॥

625 ऐतरेयोपनिषदि—

अथाधिविद्यम् । आचार्यः पूर्वरूपम् । अन्तेवास्युत्तररूपम् । विद्या सन्धिः । प्रवचनं सन्धानम् ।

626 ऋग्वेदे—

आप्मानं तीर्थं क इह प्रवोचद्येन पथा प्रपिबन्ते सुतस्य सहस्रधा पञ्चदशान्युक्था यावद् द्यावापृथिवी तावदित्तत् सहस्रधा महिमानः सहस्रं यावद् ब्रह्म अधिष्ठितं तावति वाक् ॥

---

622 तदुत्थं–तृप्त्युत्थम् । सान्द्रत्वं–पूर्णत्वम् । 623 पिण्डे–देहे । पदे–स्थाने ।
626 आप्मानं–पादोदकरूपम् । उक्था–नियतनिष्ठा ।

---

626 पञ्चदशान्युक्ता (छ) तावति वाक् (छ)

627 तथैवोक्तं शिवरहस्ये—

अविभक्तसुधास्वादा निर्वृतिर्या परात्परा ।
दुर्लभा देहिनां साक्षात् दीक्षापादोदकं हि तत् ॥

628 योगशास्त्रे—

निरूढशिवसद्भावरसेन विमलेन यः ।
परेण पावनीभूतः किं तस्यान्यत्क्रियादिकैः ॥

629 किञ्च शिवरहस्ये—

शोषणं पापपङ्कस्य दीपनं ज्ञानतेजसः ।
गुरुपादोदकं चित्रं संसारद्रुमनाशनम् ॥

शिक्षापादोदकस्थलम् (८२)—

630 एवं दीक्षापादोदकस्वरूपापन्नलिंगं शिक्षागुरुतत्त्वे दृष्टपादोदकस्वरूपं प्राप्तभेदः कथम् ? इत्याकाङ्क्षायाम्— अनन्तरं शिक्षापादोदकस्थलमित्युच्यते ॥

631 तैत्तिरीयोपनिषदि—

चरणं पवित्रं विततं पुराणं येन पूतस्तरति दुष्कृतानि ।
तेन पवित्रेण शुद्धेन पूताः अतिपात्मानमरातिं तरेम ॥

---

[627] अविभक्तः–अपृथक्कृतः । निर्वृतिः–सुखम् । [628] निरूढः–दृढतया स्थितः । [629] संसारद्रुमः–संसाररूपो वृक्षः । [631] विततं–सर्वत्र व्याप्तम् । अतिपाप्मानं–अतिशयितं पापराशिम् ।

---

[627] दुर्लभो (ग,च) देहिना (ग,च) [628] तस्यान्यक्रियादि (ग,च)

632 पारातश्रुतौ—

लोकस्य द्वारमर्चिमत्पवित्रम्
ज्योतिष्मद्भ्राजमानं महस्वत् ।
अमृतस्य धारा बहुधा दोहमानम्
चरणं नो लोके सुधितां दधातु ॥

633 तथैवोक्तं सिद्धान्तशेखरे—

अविद्यामूलनाशाय जन्मकर्मनिवृत्तये ।
ज्ञानवैराग्यसिद्ध्यर्थं गुरुपादोदकं पिबेत् ॥

634 शिवसूत्रे—

प्रत्यक् स्रोतसि सतत प्रवृत्तनिजधाम्नि निर्मले गगने ।
अवगाह्यानन्दमये स्नातो निःशेषमृष्टदृश्यमलः ॥

635 किञ्च स्वात्मयोगप्रदीपिकायाम् —

तत्तद्धृषीकविषयाख्यतरङ्गसङ्घ-
सङ्घट्टजं निजमनोमरतोपनीतम् ।
यत्सौख्यविन्दुमुपजीवति जीवलोकः
सोऽनन्तसत्यसुखबोधसुधाब्धिरस्मि ॥

ज्ञानपादोदकस्थलम् (८३)—

636 एवं शिक्षापादोदकस्वरूपापन्नलिङ्गं त्रिपुटिरहितं सन्महाज्ञानगुरु-

---

[632] अर्चिमत्—कान्तिमत् । महस्वत्—परब्रह्मस्वरूपम् । सुधितां—सद्बुद्धि-मत्ताम् । [634] प्रत्यक्स्रोतसि—प्रत्यगात्मरूपे प्रवाहे । [635] हृषीकं—ज्ञानेन्द्रियम् ।

---

[634] निजदाम्नि (ग,च) [635] विन्दुमु स जीवति (छ)

तत्त्वपरमानन्दस्वरूपं प्राप्तभेदः कथम् ? इत्याकाङ्क्षायाम्—अनन्तरं ज्ञानपादोदकस्थलमित्युच्यते ॥

637 छान्दोग्योपनिषदि—

पञ्चेन्द्रियस्य पुरुषस्य यदेव स्यादनावृतम् ।
तदस्य स्रवते प्रज्ञा गुरोः पादादिवोदकम् ॥

638 परमहंसोपनिषदि—

तेन नित्यान्निवृत्तः तन्नित्यबोधः तत्स्वयमेवावस्थितिः तच्छान्तमचलमद्वयानन्दविज्ञानघन एवास्मि, तदेव मम परमधाम ॥

इति श्रीमत्परमशिवयोगिराट्परिव्राजकाचार्य श्री तोण्टदार्यविरचिते परमवीरशैवाद्वैतबोधिनि एकोत्तरशतस्थलश्रुतिमाला-विवरणाख्यकैवल्यसारे लिंगस्थलनिरूपणे जङ्गमलिङ्गस्थलं नाम चतुर्थं प्रकरणं संपूर्णम् ॥

637 अनावृतं—आवरणरहितं स्वस्वरूपम् । स्रवते—प्रवहति । 638 तेन—ज्ञानपादोदकेन । नित्यात्—नित्यताभावनायाः । नित्यबोधः—नित्यज्ञान-स्वरूपः ।

637 'गुरोः पादादिवोदकम्' इति भागः च-पुस्तके द्विः वर्तते ।

॥ श्री शिवाय नमः ॥

प्रसादलिङ्गस्थलम् —पञ्चमं प्रकरणम्

नवविधशरणस्थले प्रथमं क्रियानिष्पत्तिस्थलम् (८४)—

639 एवं पादोदकलिङ्गत्रैविध्यमेकीभूतलिङ्गं शरणस्य सत्क्रियायां निष्पत्तिस्वरूपं प्राप्तभेदः कथम्? इत्याकाङ्क्षायाम्—अनन्तरं क्रियानिष्पत्तिस्थलमित्युच्यते।

पूर्वोत्तरसंगतिविवरणम् —

640 अथैवंविधप्राणलिंगी परमानन्देन परिणामप्रसादलिंगे स्वस्वरूपं विस्मृत्य निष्पत्तिलिङ्गत्रैविध्ये शरणो भूत्वा शरणलिंगयोः सतिपतिन्यायमनुसृत्य सकलकरणोपभोगं निवार्य तामसस्वरूपं निराकृत्य आकाशलिंगत्रैविध्यमुपास्य निर्देशस्थले स्थित्वा तनुकरणसंसारभ्रान्तिं व्युदस्य शीलसंपादनेन प्रकाशलिंगत्रैविध्येन सम्पन्नो भूत्वा सकलकर्मनिवर्तकः शिवैक्यं गतः सन् शरणत्वं प्राप्तः।

641 क्षुरिकोपनिषदि—

यथा निर्याणकाले तु दीपो दग्ध्वा लयं व्रजेत्।
तथा सर्वाणि कर्माणि योगी दग्ध्वा शिवं व्रजेत्॥

---

641 निर्याणकाले–नाशकाले। दग्ध्वा–वर्तिकादिकमिति शेषः। लयं–स्वयमित्यादिः। सर्वाणि–सञ्चितादीनि। व्रजेत्–प्राप्नुयात्।

---

641 निर्वाणकाले–इति मूलपाठः। दग्धालयं (ग,च) योगिदग्धाशिवं (ग,च)

642 तथैवोक्तं योगजागमे—

फलप्रकाशकं पुष्पं फलं पुष्पविनाशकम् ।
ज्ञानप्रकाशकं कर्म ज्ञानं कर्मविनाशकम् ॥

भावनिष्पत्तिस्थलम् (८५)—

643 एवं क्रियानिष्पत्तिस्वरूपापन्नलिंगं शरणस्याङ्गे संयोगं प्राप्य प्राणस्याग्रे दृश्यमानभावान्तर्भावत्वेन लक्ष्यं सत् तद्भावनिष्पत्तिस्वरूपं प्राप्तभेदः कथम् ? इत्याकाङ्क्षायाम्—अनन्तरं भावनिष्पत्तिस्थलमित्युच्यते ।

644 हंसोपनिषदि—

तस्मान्मनोविलीने मनसि गते सङ्कल्पविकल्पे दग्धे पुण्यः पापे, सदाशिवों शक्त्या आत्मनः सर्वत्रावस्थितैः शान्तप्रकाशयतीति वेदवचनं भवति भवति ॥

645 किञ्च कठवल्ल्युपनिषदि—

इन्द्रियेभ्यः परं मनः मनसः सत्त्वमुत्तमम् ।
सत्त्वादपि महानात्मा महतोऽव्यक्तमेव च ॥

646 **अव्यक्तात्तु परः पुरुषः व्यापको लिङ्गमेव च ।**
यद् ज्ञात्वा मुच्यते जन्तुः अमृतत्वं च गच्छति ॥

---

[642] प्रकाशकं—उत्पादकम् । [644] तस्मात्—क्रियानिष्पत्तेर्हेतोः । सदाशिवों—प्रणवस्वरूपः सदाशिवः । [645] सत्त्वं-बुद्धितत्त्वम् । अधि—अधिकः ।

---

[644] सङ्कल्पे विकल्पे (ग,च) शक्त्यात्मानः (ग,च) सदाशिवो (च)
[646] अव्यक्तात्परः (छ)

647 पुनस्तत्रैव —

इन्द्रियेभ्यः परा ह्यर्थाः ह्यर्थेभ्यश्च परं मनः ।
मनसस्तु पराबुद्धिः बुद्धेरात्मा महान् परः ॥

648 महतः परमव्यक्तं अव्यक्तात् पुरुषः परः ।
पुरुषान्न परं किञ्चित् सा काष्ठा सा परा गतिः ॥

649 तथैवोक्तं किरणागमे —

चिरेण साध्यमानस्य भावकैर्विगतक्रमैः ।
स्थिरीभावो हि भावस्य भावनिष्पत्तिरिष्यते ॥

650 शैवरत्नाकरे —

अभ्यासक्रमतः सिद्धे भावे वृत्तिनिरोधकः ।
शिवभावः परो भाति भक्तस्य क्षीणचेतसः ॥

ज्ञाननिष्पत्तिस्थलम् (८६)—

651 एवं भावे निष्पन्नलिङ्गं शरणस्य त्रिपुटीनाशानन्तरं तच्छरण-ज्ञानान्तरे स्वयमेव स्थित्वा तद्ज्ञाननिष्पत्तिस्वरूपं प्राप्तभेदः कथम् ? इत्याकाङ्क्षायाम्—अनन्तरं ज्ञाननिष्पत्तिस्थलमित्युच्यते ।

---

[648] पुरुषः—लिङ्गतत्त्वम् । [649] भावकैः—भावनाभिः । [650] सिद्धे । सतीति शेषः । वृत्तिनिरोधकः—क्रियाप्रवृत्तिनिरोधहेतुः ।

---

[649] साध्यमानस्य (छ) स्थितिभावो हि (छ) [650] शिवभावपरो (ग,च) एतच्छ्लोकानन्तरं ग,च-पुस्तकयोः श्लोकद्वयं दृश्यते यथा—

"इन्द्रियाणि पराण्याहुः इन्द्रियेभ्यः परं मनः ।
मनसस्तु परा बुद्धिः यो बुद्धेः परतस्तु सः ॥
एवं बुद्धेः परं बुध्द्वा संस्तभ्यात्मानमात्मना ।
जहि शत्रुं महाबाहो! कामरूपं दुरासदम् ॥ इति ।

652 चुलिकोपनिषदि —

ब्रह्माद्याः स्थावरान्ताश्च पश्यन्तो ज्ञानचक्षुषः ।
तमेकमेव पश्यन्ति परिशुद्धाश्चितं द्विजाः ॥

653 किञ्च अमृतबिन्दूपनिषदि —

गवामनेकवर्णानां क्षीरस्याप्येकवर्णता ।
क्षीरवत् पश्यते ज्ञानं लिङ्गिनस्तु गवां यथा ॥

654 तथैवोक्तं योगसंग्रहे —

ज्ञानस्य परिनिष्पत्तिः निर्ममत्वादिकैर्गुणैः ।
निश्चयो नान्यथाज्ञानात् परमात्मस्पृशो भवेत् ॥

655 तत्त्वसारे —

न रक्तं न च वा पीतं न शुक्लं कृष्णमेव च ।
सर्वैर्गुणैर्विनिर्मुक्तं ज्ञानातीतं परात्परम् ॥

पिण्डाकाशस्थलम् (८७)—

656 एवं निष्पत्तिलिङ्गत्रैविध्यमेकीभूतलिंगं शरणस्य पिण्डे पिण्डस्वरूपं प्राप्य तत्पिण्डं निरवयवस्वरूपं प्राप्तभेदः कथम् ? इत्याकाङ्क्षायाम्—अनन्तरं पिण्डाकाशस्थलमित्युच्यते ।

657 ऐतरेयोपनिषदि —

आकाशशरीरं ब्रह्म सत्यात्मप्राणारामं मन आनन्दम् ।
शान्तिसमृद्धममृतम् इति प्राचीनयोग्योपास्व ॥

---

[654] परिनिष्पत्तिः–पूर्णसिद्धिः । भवेदिति शेषः । परमात्मविषयीकृतात् ज्ञानादित्यन्वयः । [655] परात्परं तत्त्वमित्यर्थः । [657] योगिन्नुपास्वेतिपाठे

---

[652] पश्यन्तु ज्ञान (छ) शुद्धां चित्तं द्विजाः (ग,च) [657] प्राचीनयोगिन्नुपास्व(ग,च)

658 तथैवोक्तं शिवरहस्ये —

शरीरे परमाकाशं परात्परतरं शिवम् ।
भावयेत् भावसंशुद्धेः पिण्डाकाशः स उच्यते ॥

659 किञ्च सूक्तावल्याम् —

षट्त्रिंशता सङ्घटितान्तरायत्वगादिसप्तावरणान्वित‍ाय ।
नादात्मलिङ्गस्थितिमङ्गलाय नमः शरीराय शिवालयाय ॥

बिन्द्वाकाशस्थलम् (८८)—

660 एवं पिण्डनिरवयवत्वापन्नलिंगं शरणस्य पिण्डमध्यस्थचिति बिन्द्वाकाशस्वरूपं प्राप्तभेदः कथम्? इत्याकाङ्क्षायाम्— अनन्तरं बिन्द्वाकाशस्थलमित्युच्यते ।

661 बृहदारण्यकोपनिषदि —

य एषोऽन्तर्हृदयाकाशः तस्मिन् शेते सर्वस्य वशी सर्वस्येशानः सर्वस्याधिपतिः ॥

662 किञ्च तैत्तिरीयोपनिषदि —

य एषोऽन्तर्हृदय आकाशः तस्मिन्नयं पुरुषो मनोमयः अमृतो हिरण्मयः ॥

हे प्राचीनयोगिन् ब्रह्म एवंरूपमिति उपासनं कुरु इत्यन्वयः । [658] परात्–प्रकृतेः । भावयेत्–ध्यानं कुर्यात् । सः–एवंभावुकः । [659] शरीराय–सिद्धपुरुषशरीरायेत्यर्थः । [661] वशी–वशकर्ता । [662] हिरण्मयः–हिरण्यमयः ।

---

[659] आरभ्य [663] पर्यन्तं ग-पुस्तके नास्ति ।

663 तथैवोक्तं किरणागमे —

सदाशिवादितत्त्वानां कारणं व्यापकः शिवः ।
बिन्दुरूपः शिवो ध्येयः बिन्द्वाकाश इतीर्यते ॥

664 निःश्वासकारिकायाम् —

बिन्दुमध्यगतं सूक्ष्मं सुपिरं ज्योतिरूपकम् ।
दृष्ट्वा तं सर्वभूतात्मा स शान्तिपददीपकम् ॥

महाकाशस्थलम् (८९)—

665 एवं बिन्द्वाख्यनिरवयवलिंग शरणस्य ज्ञानलक्ष्यस्याश्रयीभूतचैतन्ये निरस्तज्ञानज्ञेयभावं तत् निरवयवस्वरूपं प्राप्तभेदः कथम् ? इत्याकाङ्क्षायाम्—अनन्तरं महदाकाशस्थलमित्युच्यते ।

666 बृहदारण्यकोपनिषदि —

अदः पूर्णमिदं पूर्णं पूर्णात् पूर्णतरं महत् ।
पूर्णस्य पूर्णमादाय पूर्णमेवावशिष्यते ॥

667 ओं खं ब्रह्म खं पुराणम् ॥

668 तथैवोक्तं वासिष्ठे —

सर्वं व्योमकृतं व्योम्ना व्योम्नि व्योम विलीयते ।
भुज्यते व्योमनि व्योम व्योम व्योमनि शाश्वतम् ॥

---

[664] बिन्दुः–बिन्द्वाकाशः । सुपिरं–ब्रह्मनाळः । दीपरूपं तं दृष्ट्वेत्यन्वयः । [666] अदः–पृथक्तया भासमानम् । [667] खं–आकाशस्वरूपम् । [668] व्योम्ना–आकाशशरीरेण परब्रह्मणा । भुज्यते–संरक्ष्यते ।

669 तत्रैव—

सर्वोपाधिविहीनस्य साक्षात्कर्तुमशक्यतः ।
महाकाशतया सर्वं दृश्यते तस्य वस्तुतः ॥

क्रियाप्रकाशनस्थलम् (९०)—

670 एवं आकाशलिंगत्रैविध्यमेकीभूतलिंगं शरीरस्य सर्वक्रियासु स्वयमेव प्रकाशत्वं प्राप्तभेदः कथम् ? इत्याकाङ्क्षायाम्—अनन्तरं क्रियाप्रकाशस्थलमित्युच्यते ॥

671 मुण्डकोपनिषदि —

क्रियावन्तः श्रोत्रियाः ब्रह्मनिष्ठाः
स्वयं जुह्वन्त एकर्षिं श्रद्धयन्तः ।
तेषामेवैतां ब्रह्मविद्यां वदेत तत्
शिरोव्रतं विधिवद्यैस्तु चीर्णम् ॥

672 तथैवोक्तं शिवरहस्ये —

अतीवोत्तमभावेन प्रसन्नविमलात्मनाम् ।
या चोदिता निवृत्तिः स्यात् सा क्रियायाः प्रकाशिता ॥

673 किञ्च रुद्रयामले —

दृश्यजातमशेषं च शिवत्वेनैव पश्यतः ।
क्रियाकलापस्तस्यैव चिद्रूपं चाखिलं भवेत् ॥

---

[671] जुह्वन्तः–प्राणाग्निहोत्रं कुर्वन्तः । एकर्षि–परं ब्रह्म । यत् चीर्णं आचरितं व्रतं, तदेव शिरः अन्तिममित्यर्थः । [672] चोदिता–शास्त्रबोधिता ।
[673] क्रियाकलापस्सर्वोऽपि तस्य ज्ञानस्वरूपो भवेदित्यन्वयः ।

---

[669] महाकाशतनुस्सर्वं (ग,च) [671] विधिवादैस्तु (छ) [672] या चोदितनिवृत्तिः (छ)
[673] च खिलं (छ)

भावप्रकाशनस्थलम् (९१)—

674 एवं क्रियायां स्वयमेव क्रियास्वरूपं प्राप्य प्रकाशभूतलिंग शरणस्य मनोभावमध्ये भावस्वरूपं स्वयमेव भूत्वा प्रकाशत्वं प्राप्तभेदः कथम् ? इत्याकाङ्क्षायाम्— अनन्तरं भावप्रकाश-स्थलमित्युच्यते ॥

675 हंसोपनिषदि—

भावः प्रकाशते येन यत्र भावः प्रलीयते ।
तद् ब्रह्माहमिति ज्ञात्वा सुखी भवति संयमी ॥

676 तथैवोक्तं विज्ञानभैरवीये —

शिवभावप्रकाशेन नष्टे भेदतमस्यथ ।
पुनः स एव विमलः शिवमेव प्रकाशते ॥

677 किञ्च रुद्रयामले —

अनाहते ततः शून्ये सुस्थितं युगपन्मनः ।
आद्यन्तशून्यनिरतः शिवभावः प्रकाशते ॥

678 स्वावबोधे च —

यद्येवं परमो भावः प्रत्यग्भूतः प्रकाशितः ।
स याति परमं भावं स्वकं साक्षात् प्रकाशितम् ॥

---

[675] प्रकाश्यते इति घ-पाठः साधुः । [676] भेदतमसि–भेदरूपे तमसि । शिव एवेति ग-पाठः साधुः । [677] शून्यरूपे अनाहतस्थाने ।
[678] प्रत्यग्भूतः–प्रत्यगात्मरूपः ।

---

[676] मनः स एव (ग,च) [677] आद्यन्तशून्ये नि (छ) [678] यदैवं परमो (ग,च)

ज्ञानप्रकाशनस्थलम् (९२)—

679 एवं भावप्रकाशित्वापन्नलिंगं शरणस्य भावभाविभावितमिति त्रिपुटिनाशानन्तरं स्वयमेव महाज्ञानं भूत्वा स्वस्मिन्नेव स्वयंप्रकाशत्वं प्राप्तभेदः कथम् ? इत्याकाङ्क्षायाम्—अनन्तरं ज्ञानप्रकाशस्थलमित्युच्यते ।

680 मुण्डकोपनिषदि —

मायामात्रमिदं द्वैतं अद्वैतं परमार्थतः ।
विकल्पो विनिवर्तेत कल्पितो यदि केनचित् ॥

681 उपदेशादिना पाशे ज्ञाते द्वैतं न विद्यते ॥

682 तथैवोक्तं सूतसंहितायाम् —

द्वैतं मायामयं प्राह श्रुतिः सत्यार्थवादिनी ।
वास्तवं प्राह चाद्वैतं सर्वमानातिगामिनी ॥

683 किञ्च वासिष्ठे —

ब्रह्मज्ञाने समुत्पन्ने विश्वोपाधिविवर्जिते ।
सर्वं संविन्मयं भाति तदन्यन्नैव दृश्यते ॥

---

680 कल्पितो विकल्प इत्यन्वयः । 681 पाशे–संसारपाशे । 682 सर्वमानातिवादिनी–सर्वप्रमाणमूर्धन्यभूता । 683 संविन्मयं–ज्ञानमयम् । तदन्यत्–ब्रह्मातिरिक्तम् ।

---

680 यदि केन चेत् (छ) 682 सत्यार्थवादिनि (ग,च) प्राह च द्वैतं (छ) गामिनि (ग,च) 683 तदन्यं नैव (ग,च)

684 स्वावबोधेऽपि —

न किञ्चित् चिन्तयेद्योगी उदासीनपरो भवेत् ।
नकिञ्चिच्चिन्तनादेव स्वयं तत्त्वं प्रकाशते ॥

इति श्रीमत्परमशिवयोगिराट्परिव्राजकाचार्य श्री तोण्टदार्यविरचिते
परमवीरशैवाद्वैतबोधिनि एकोत्तरशतस्थलश्रुतिमालाविवरणाख्य-
कैवल्यसारे लिङ्गस्थलनिरूपणे प्रसादलिंगस्थलं नाम
पञ्चमं प्रकरणं सम्पूर्णम् ॥

684 उदासीनपरः–औदासीन्ये आसक्तः । नकिञ्चिच्चिन्तनादेव–बाह्य-विषयमात्रचिन्तनाभावे सति । स्वयं–प्रतिबन्धकाभावादिति भावः ॥

॥ श्री शिवाय नमः ॥

महालिङ्गस्थलम्—षष्ठं प्रकरणम्

नवविधैक्यस्थलेषु प्रथमं स्वीकृतप्रसादैक्यलम् (९३)—

685 एवं प्रकाशलिंगं ऐक्ये परिणामग्राहकत्वं प्राप्य सोऽपि तस्मिन् लिङ्गे परिणामग्राहकत्वं प्राप्य भिन्नभावपरित्यागेन परमानन्दपरिणामत्वं प्राप्तभेदः कथम् ? इत्याकाङ्क्षायाम्—अनन्तरं स्वीकृत-प्रसादिस्थलमित्युच्यते ॥

पूर्वोत्तरसंगतिः –

686 अथैवं प्रसादलिंगपरिणामः शरणः अधिष्ठानसामरस्येन महालिंगैक्यं गन्तुमुद्युक्तः व्यापकलिंगत्रैविध्यनिष्ठतया प्रतीतः सन् तथाविधैक्ये सर्वाचारसम्पत्तेरेव कारणत्वात् अधिष्ठानलिङ्ग-त्रैविध्ये निजस्वरूपमवगम्य एकभाजनसहभोजनयोरर्पितसामरस्येन अतीतलिंगत्रैविध्यनिष्ठत्वेन निरवयवो भूत्वा स्थायित्वमेव परशिवस्वरूपत्वमिति सिद्धम् ॥

687 बृहदारण्यकोपनिषदि —

यत्रास्य सर्वमात्मैवाभूत् तत् केन कं पश्येत्, तत्केन कं जिघ्रेत्, तत्केन कं श्रावयेत्, तत्केन कं स्पृशेत्, तत्केन कमास्वादयेत् ॥

---

687 यत्र–यस्यामवस्थायाम् । अस्य–योगिनः । आत्मैव–परब्रह्मैव । केन साधनेन । कं–परब्रह्मेतरम् ।

---

687 यत्र त्वस्य सर्वं (ग,च)

688 किञ्च वृद्धजाबालोपनिषदि —

भुक्तशेषं भगवतः त्रैलोक्यं सचराचरम् ॥

689 किञ्च मुण्डकोपनिषदि —

संनिहितं गुहाचरं नाम महत्पदं अत्रैतत्सर्वमर्पितमेतत् प्राणं निमेषश्च यत् ॥

690 किञ्च तलवकारोपनिषदि —

यद्वाचाऽनभ्युदितं येन वागभ्युद्यते तदेव ब्रह्म त्वं विद्धि नेदं यदिदमुपासते, यच्चक्षुषा न पश्यति येन चक्षूंषि पश्यति तदेव ब्रह्म त्वं विद्धि नेदं यदिदमुपासते, यच्छ्रोत्रेण न शृणोति येन श्रोत्रेणेदं श्रुतं तदेव ब्रह्म त्वं विद्धि नेदं यदिदमुपासते, यत्प्राणेन न प्राणिति येन प्राणः प्राणीयते तदेव ब्रह्म त्वं विद्धि नेदं यदिदमुपासते ॥

691 तथैवोक्तं शिवयोगदीपिकायाम् —

आदाय बाह्यविषयान्
इन्द्रियमार्गैरहङ्कृतौ चेतः ।
अर्पयति सा च बुद्धौ बुद्धेः
साक्षी ततः पुमान् भुंक्ते ॥

---

[688] भुक्तशेषं–प्रसादरूपम् । [689] गुहाचरं–दहराकाशमध्यस्थम् । [690] अनभ्युदितं–नोक्तम् । अभ्युद्यते–वदति । [691] अहंकृतौ अर्पयतीत्यन्वयः । पुमान्–जीवः । भुंक्ते–अनुभवति ।

---

[691] रहंकृता चेतः (छ)

692 किञ्च शिवसूत्रे —

स्वात्मार्पणं विकल्पानां अर्पणं शिवधामनि ।
तृप्तिसङ्कोचविलयविकासशिवचित्सुखम् ॥

693 लिङ्गसारे —

जन्मत्रयविदं वक्ष्ये स्थित्युत्पत्तिविनाशनम् ।
सङ्कल्पितार्पितं भावं अर्पितत्रयमुत्तमम् ॥

694 आधिव्याधिमहाशखं त्रिविधं लिङ्गार्पितं सदा ।
बाल्ययौवनवृद्धत्वं त्रिविधं लिङ्गार्पितं सदा ॥

695 विस्मयं जननं निद्रा सर्वं लिङ्गे समर्पितम् ।
कृष्णं श्वेतं च पीतं च स्वयं लिङ्गे समर्पितम् ॥

696 उत्पत्तिस्थितिपर्यन्तं सुखदुःखेषु सर्वथा ।
सम्पदश्च व्युदासोऽहं सर्वद्रव्यं समर्पितम् ॥

697 वासिष्ठे —

नान्यत् पश्यति योगीन्द्रः नान्यज्जानाति किञ्चन ।
नान्यच्छृणोति संदृष्टे चिदानन्दमये शिवे ॥

---

692 विकल्पानां-सन्देहानाम् । चित्सुखं-सुखमयज्ञानस्वरूपम् ।
696 व्युदासः-तिरस्कारः । अहं-आत्मा चेति । 697 ज्ञानानन्दमये शिवे सम्यक दृष्टे साक्षात्कृते सति । अन्यत् तद्व्यतिरिक्तं किञ्चिदपि ।

---

692 शिवदामनि (ग,च) 693 स्थित्योत्पत्ति (छ) 694 वृद्धत्वं भवेल्लिंगा (ख)
696 सर्वदा (ग,च)

698 तत्रैव —

न वाञ्छिता न त्यजिता ज्ञेयं प्राप्यं स्वभावतः ।
सरितः सागरेणैव भोक्तव्या भोगभूमयः ॥

शिष्टोदनस्थलम् (९४)—

699 एवं परमानन्दप्रसादजनितसुखमालिंग्य तृप्तिलिंगमैक्ये स्वयं स्वस्वरूपत्वेन स्थितभेदः कथम् ? इत्याकाङ्क्षायाम्—अनन्तरं शिष्टोदनस्थलमित्युच्यते ॥

700 बृहदारण्यकोपनिषदि —

एतद्वै तदक्षरं गार्गि ! ब्राह्मणा अभिवदन्ति अस्थूलमनणु अह्रस्वमदीर्घं अथात आदेशो नेति नेति ॥

701 तथैवोक्तं वातुले

नेति नेतीति नेतीति शेषितं यत् परं पदम् ।
निराकर्तुमशक्यत्वात् तदस्मीति सुखी भवेत् ॥

702 चन्द्रावलोकने —

चित्तत्वैकस्वरूपस्य न स्यात् ज्ञेयादिकं क्वचित् ।
यद्यत् स्थितं तत्तदस्य भासा ज्ञानमयं मतम् ॥

---

[698]न वाञ्छता न त्यजतेति ग-पाठः उचितः । [700]अभिवदन्ति—सत्यं वदन्ति । आदेशः उपदेश इति यावत् । [701] नेति नेति इति निराकर्तुमशक्यत्वात् इत्यन्वयः । [702] चित्तरूपत्वमेकमेव स्वरूपं यस्य तस्य । भासा—तेजसा ।

---

[698] न वाञ्छता (ग,च) सरित्सागरेणैव (च) [700] गार्गी (ग,च) ब्रह्मण (छ) अभिवदन्ते (छ) [701] नेतीति नेतीति (छ)

703 किञ्च सूतसंहितायाम् —

गुरूपदेशेन शिवं विलोकयेत्
विलोकनेनापि शिवं विलोकयेत् ।
विलोकनं चापि विसृज्य केवलं
स्वभावभूतं स्वचिदेव शिष्यते ॥

चराचरलयस्थलम् (९५)—

704 एवं निजस्वरूपस्थितलिङ्गैक्ये चराचरोभयनास्तित्वं प्राप्तभेदः कथम् ? इत्याकाङ्क्षायाम्—अनन्तरं चराचरनास्तिस्थलमित्युच्यते ।

705 चुलिकोपनिषदि—

यस्मिन् सर्वमिदं प्रोतं ब्रह्म स्थावरजङ्गमम् ।
तस्मिन्नेव लयं याति बुद्बुदाः सागरे यथा ॥

706 तथैवोक्तं वासिष्ठे —

नैकता नान्यथा चैव न महत्ता न चाणुता ।
वेदनत्वं स्वसंवेद्यं यत्र नास्ति चराचरम् ॥

707 तत्रैव —

यत्किञ्चिद्वाङ्मयं लोके जगत् स्थावरजङ्गमम् ।
चराचरं जगद्विश्वं मदन्यन्नास्ति किञ्चन ॥

---

703 विलोकनेनापि—स्वयमिति शेषः । स्वचिदेव—स्वज्ञानमेव । 705 प्रोतं—अनुस्यूतम् । तस्मिन्नेव—परे ब्रह्मण्येव । 706 नान्यतेति 'ग' पाठः युक्तः ।

---

703 यद्भावभूतं स्वचिदेव (ख)

708 किञ्च सर्वज्ञानोत्तरे—

क्रिमिकीटपतङ्गेषु स्थावरे जङ्गमे तथा ।
न किञ्चिदस्ति वस्तुत्वं सर्वदैव प्रतिष्ठितम् ॥

भाण्डस्थलम् (९६)—

709 एवं व्यापकलिङ्गत्रैविध्यमेकीभूतलिङ्गं ऐक्यस्य सर्वाङ्गमिति भाण्डे लीनं सत् सर्वाचाराख्यसकलकरणद्रव्याणां आश्रयस्थानत्वं प्राप्त-भेदः कथम्? इत्याकाङ्क्षायाम्—अनन्तरं भाण्डस्थलमित्युच्यते॥

710 कैवल्योपनिषदि —

मय्येव सकलं जातं मयि सर्वं प्रतिष्ठितम् ।
मयि सर्वं लयं याति तद्ब्रह्माद्वयमस्म्यहम् ॥

711 किञ्च तैत्तिरीयोपनिषदि —

यतो वा इमानि भूतानि जायन्ते, येन जातानि जीवन्ति, यत्प्रयन्त्यभिसंविशन्ति, तद्विजिज्ञासस्व, तद्ब्रह्मेति ॥

712 किञ्च प्रश्नोपनिषदि —

विज्ञानमात्मा सह देवैः सर्वैः
प्राणा भूतानि संप्रतिष्ठन्ति यत्र ।
तदक्षरं वेदयते यस्तु सौम्य !
स सर्वज्ञः स सर्वमेवाविवेश ॥

---

[708] पतङ्गेषु—पक्षिषु । प्रतिष्ठितं—सुस्थिरं वस्तुत्वं नास्तीत्यन्वयः । [710] अद्वयं—एकमेव । [711] यत्—यत्र प्रयन्ति लयं यान्ति अभिसंविशन्ति एकीभवन्ति । [712] संप्रतिष्ठन्ति । दृढतया वर्तन्ते । वेदयते—वेत्ति । अधिवसति—व्याप्नोति ।

713 तथैवोक्तं वातुले —

सर्वत्यागान्तरे नास्ति ज्ञानमात्मप्रदर्शकम् ।
यच्छून्यमेव भाण्डं स्यात् तत्र तत्राधितिष्ठति ॥

714 स्तोत्रार्णवे —

विकसति स्ववपुर्भवदात्मकं
समुपयान्ति जगन्ति ममाङ्गताम् ।
व्रजति सर्वमिदं द्वयभवितं
स्मृतिपदोपगमप्यनुपास्यताम् ॥

भाजनस्थलम् (९७)—

715 एवं सर्वकारणानीति सर्वाचारसाधनानि व्याप्य भाण्डस्वरूपं प्राप्तलिङ्गं तस्यैक्यस्य स्वयमेव भाजनस्वरूपत्वं प्राप्तभेदः कथमित्याकाङ्क्षायाम्—अनन्तरं भाजनस्थलमित्युच्यते ।

716 ईशावास्योपनिषदि —

हिरण्मयेन पात्रेण सत्यस्यापिहितं मुखम् ।
तत्त्वं पूषन्नपावृणु सत्यधर्माय दृष्टये ॥

717 तथैवोक्तं वासिष्ठे —

अखण्डपरिपूर्णं यत् सच्चिदानन्दलक्षणम् ।
तद्येन ज्ञाप्यते तादृक् ज्ञानं स्वाभिन्नभाजनम् ॥

---

713 सर्वत्यागान्तरे–सर्वत्यागसदृशम् । 714 भवदात्मकं–त्वत्स्वरूपम् । अङ्गत्वं–शरीरत्वम् । व्रजति–तिरोभवति । स्मृतिपदा उपगतमपि ।
716 सत्यस्यापि जनं प्राणिभावः हितं प्राप्तः ।

---

714 समुपयाति (छ) वृजति सर्वं (छ) 716 पिहितं जनम् (छ)

718 किञ्च शिवधर्मोत्तरे —

यद्धौतं ज्ञानसलिलैः स्वात्मानन्दप्रमार्जितम् ।
तत्पात्रं सर्वपात्राणां उत्तमं परिकीर्तितम् ॥

अंगलेपनस्थलम् (९८)—

719 एवं ऐक्यलिङ्गयोः सामरस्येनाविरलीभूतलिङ्गं ऐक्यस्य सर्वाङ्गे लेपत्वं प्राप्तभेदः कथम् ? इत्याकाङ्क्षायाम्—अनन्तरं अङ्ग-लेपनस्थलमित्युच्यते ॥

720 तैत्तिरीयोपनिषदि —

यस्मिन्निदं सञ्च विचैति सर्वं
यस्मिन् देवा अधिविश्वे निषेदुः ।

721 किञ्च ज्ञानबिन्दूपनिषदि —
पुष्पमध्ये यथा गन्धः पयोमध्ये तु सर्पिषः ।
तिलमध्ये तथा तैलं पाषाणेऽपि तु काञ्चनम् ॥

722 एवं सर्वाणि भूतानि मणिः सूत्र इवात्मनि ।
स्थिरबुद्धिरसंमूढः ब्रह्म ब्रह्मणि संस्थितः ॥

723 तिलेषु च यथा तैलं पुस्पे गन्ध इवाश्रये ।
पुरुषस्य शरीरे तु स बाह्याभ्यन्तरे स्थितः ॥

---

[718] धौतं—क्षालितम् । [720] सञ्चविचैति—वृद्धिक्षयौ याति । अधिनिषेदुः—समरसीभवन्ति । [722] ब्रह्म—लिङ्गैक्यमापन्नः परे ब्रह्मणि संस्थितः ।

---

[718] तत्पात्रः सर्व (ग,च) उत्तमः (ग,च) [723] बाह्याभ्यन्तरे (छ)

724 तथैवोक्तं वातुले —

स बाह्याभ्यन्तरं साक्षात् लिङ्गं ज्योतिः परं स्वकम् ।
तिले तैलमिवाभातं अरण्यामिव पावकः ।।

725 क्षीरे सर्पिरिव स्रोतसि अम्बुवत् स्थितमात्मनि ।।

स्वपराज्ञास्थलम् (९९)—

726 एवं अधिष्ठानलिंगं त्रैविध्यमेकीभूतलिंगं ऐक्ये इदमहमित्युभयं ज्ञात्वा प्राप्तभेदः कथम् ? इत्याकाङ्क्षायाम्—अनन्तरं स्वपराज्ञास्थलमित्युच्यते ।।

727 बृहदारण्यकोपनिषदि —

यथा प्रियया स्त्रिया संपरिष्वक्तः न बाह्यं किञ्चन वेद नान्तरं, एवमेवायं पुरुषः प्राज्ञेनात्मना संपरिष्वक्तः न बाह्यं किञ्चन वेद नान्तरम् , तद्वदसौ तदात्तकाममात्मकामं अकामं रूपं शोकान्तरम् ।।

728 श्च जाबालोपनिषदि —

यस्यामतं तस्य मतं मतं यस्य न वेद सः ।
अविज्ञातं विजानतां विज्ञातमविजानताम् ।।

---

[727] संपरिष्वक्तः—आलिंगितः । प्राज्ञेन—त्रैकालिकज्ञानयुतेन । शोकान्तरं—अन्यदपि वा यत्किञ्चिद्दुःखविशेषम् । [728] अमतं—अज्ञातम् ।

---

[724] बाह्याभ्यन्तरं (छ) तिलं तैल (क) [727] तद्वदसौ तथात्मकाम (छ)
[728] विज्ञानमविज्ञानताम् (च)

729 सर्व ज्ञानोत्तरे —

स्वयं स्वस्य परो नैव न परः स्वस्य विद्यते ।
इति धार्येऽपि संलीने तस्मिन् ज्ञेयं न तस्य हि ॥

730 किञ्च वासिष्ठे —

सर्वज्ञता सा शिवता सावस्था परमात्मिका ।
सा सत्यता सा च तृप्तिः न यत्र स्वपरेक्षणम् ॥

भावाभावलयस्थलम् —

731 एवं इदमहमिति उभयज्ञत्वं प्राप्तलिङ्गैक्यभावनिर्भावोभयराहित्यं प्राप्तभेदः कथम् ? इत्याकाङ्क्षायाम्—अनन्तरं भावाभावनष्ट-स्थलमित्युच्यते ॥

732 अमृतबिन्दूपनिषदि —

न निरोधो न चोत्पत्तिः न बद्धो न च साधकः ।
न मुमुक्षुः न वै मुक्तः इत्येषा परमार्थता ॥

733 योगजागमे —

भावाभावद्वयातीतं स्वप्नजागरणातिगम् ।
मृत्युजीवननिर्मुक्तं तत्त्वं तत्त्वविदो विदुः ॥

---

729 धार्ये निश्चीयमाने ज्ञानेऽपि संलीने सति । 730 यत्र यस्मिन् पुरुषे ।
733 स्वरूपतो भावाभावयोरतीतम्, विषयतः स्वप्नजागरातीतं चेत्यर्थः ।

---

730 सर्वज्ञाता (छ) 731 अनन्तरं भावभावस्थल (छ) 733 भावाभावाद्वया (छ)

734 किञ्च वासिष्ठे —

अहंभावो यदा नास्ति निरहन्ता तदा न हि ।
न यत्राहं न निरहं तद्भावाभावनाशनम् ॥

735 तत्रैव —

त्वन्ताऽहन्तात्मता यत्र परता नास्ति किञ्चन ।
न क्वचिद्भेदकलना न भावाभावरञ्जना ॥

ज्ञानशून्यस्थलम् (१०१)—

736 एवं भावनिर्भावोभयरहितलिङ्गं ऐक्यस्य मूलज्ञानमालिङ्गय, तद् ज्ञानमेव स्वयं भूत्वा, तद् ज्ञानं निजस्वरूपे स्थित्वा, शून्यत्वं प्राप्तभेदः कथम् ? इत्यकाङ्क्षायाम्— अनन्तरं ज्ञानशून्यस्थलमित्युच्यते ॥

737 तेजोबिन्दूपनिषदि —

अशून्यं शून्यभावं तु शून्यातीतं हृदि स्थितम् ।
न ध्यातं न च वाऽध्यातं यत् ध्येयाध्येयमेव च ॥

738 सर्वं च यत्पदं शून्यं न परं न परापरम् ।
अचिन्त्यामप्रबुद्धं च न सत्यं न च तद्विदुः ॥

---

[734] न हि इति । ध्वंसं प्रति प्रतियोगिनः कारणत्वादिति न्यायेनेत्यर्थः ।
[737] न ध्यातं ध्यानातीतम् । [738] अप्रबुद्धयमिति (ग) पाठः युक्तः । बुद्धयगोचरमित्यर्थः ।

---

[724] न यत्राहं न निराहं (क) [735] परता नास्ति काचन (ग,च) न क्वजिद्भेदकल्पना (ग,च) [737] न ध्येयाध्येय (ग,च) [638] मप्रबुध्यं (ग,च)

739 तथैवोक्तं योगजागमे —

ज्ञानाचारसमायुक्ताः ज्ञाननिर्धूतकल्मषाः ।
ज्ञानिनः शिवभावेन ज्ञानशून्यैक्यभागिनः ॥

740 किञ्च निःश्वासकारिकायाम् —

उल्काहस्तो यथा कश्चित् द्रव्यमालोक्य तां त्यजेत् ।
ज्ञानेन ज्ञेयमालोक्य पश्चात् ज्ञानं परित्यजेत् ॥

741 वासिष्ठे —

आत्मनो निर्विकारस्य क्व ज्ञानं क्व च वा क्रिया ।
वेदका न बहिर्भावाः अतः शून्यमिदं जगत् ॥

742 कामिकागमे —

यथा घृते घृतं न्यस्तं क्षीरे क्षीरं यथैव च ।
केवलत्वं तथा प्राप्तं न किञ्चिदपि तद्भवेत् ॥

---

[739] ज्ञानस्वरूपेणाचारेणेत्यर्थः । [740] तां उल्काम् । ज्ञानं–ज्ञानसाधनमिति यावत् । [741] आत्मज्ञानसम्पादकाः । [742] केवलत्वं–शुद्धब्रह्मस्वरूपत्वम् । सः किञ्चिदपि अन्यत् न । किन्तु तदेव ब्रह्मैव भवेत् इत्यर्थः ।

---

[740] निश्वास (ग,च) [741] आत्मानुनिर्वि (छ) को ज्ञानं क्व च (छ) बहिर्भाव अथ (छ)

743 शून्यं शून्यं पुनः शून्यं त्रिशून्यं पश्यति क्षणात् ।
सर्वशून्यं निराभासं सामरस्यं तदा भवेत् ।

फलश्रुतिः —

744 श्रीतोण्टदार्यरचितं एकोत्तरशतस्थलम् ।
कैवल्यसारपठनात् सद्य एव विमुक्तिभाक् ॥

इति श्रीमत्परमशिवयोगिराट्परिव्राजकाचार्य श्री तोण्टदार्यविरचिते परमवीरशैवाद्वैतबोधिनि एकोत्तरशतस्थलश्रुतिमाला-विवरणाख्यकैवल्यसारे लिंगस्थलनिरूपणे जङ्गमलिङ्गस्थलं नाम षष्ठं प्रकरणं संपूर्णम् ॥

॥ कैवल्यसारः सम्पूर्णः ॥

[743] पश्यतीत्यस्य यदेत्यादिः । त्रिशून्यं—भूतभविष्यद्वर्तमानात्मककालत्रय-शून्यम् । निराभासं—रूपान्तरेण भानशून्यम् । [744] यस्मिन् कैवल्यसारे एकोत्तरशतस्थलं विवृतं, तस्यास्य कैवल्यसारस्य पठनादित्यन्वयः ॥

इति—डाक्टर् एच्. पि. मल्लेदेवरुनाम्ना विरचिता
श्रीकैवल्यसारलघुटिप्पणी समाप्ता

अनुबन्धाः

—०—

१. विषयाणां अकारादिसूचनी
२. प्रमाणानां अकारादिसूचनी
३. प्रमाणतया उद्धृतानां ग्रन्थानां ससङ्केतविवरणा अकारादिसूचनी
४. उपन्यस्तानां दृष्टान्तानां सूचनी
५. ग्रन्थप्रयुक्तानां केषांचित् पारिभाषिकपदानां सूचनी

कैवल्यसारस्य विषयाणाम्
अकाराद्यनुक्रमणिका

—o—

प्रमाणानां आकरसहिता अकारादिसूचनी

—o—

प्रमाणानि	आकरः	ग्रं.वि.सं.
अक्रियैव पुरा	यो.आ	596
अखण्डपरिपू	शि.अ	353
अखण्डपरिपूर्णं	वासि	717
अग्निर्यथैको	क.उ	570
अघोरापाप	वा.आ	203
अङ्कुरःसुन्दरे	कू.पु	60
अङ्गं नमःपदं	शि.वि	91
अङ्गलग्नेऽपि	ग्रं.अ	580
अज्ञस्याल्प	वासि	172
अज्ञानं पूर्व	स्कां.पु	165
अणोरणीया	क.उ	604
अतत्त्वसंसार	वा.आ	429
अतप्ततनुः	का.आ.	75
अतीन्द्रियैरवि	वा.आ	237
अतीवोत्तम	शि. र	672
अत्यन्तदृढया	स्कां.पु	473
अथ किमेतैः	मै.उ	70
अथ य एषः	मै.उ	616
अथ यथैतस्मिन्	प्र.उ	520
अथलिङ्गान्	उ.ता.उ	348
अथाधिविद्यम्	ऐ.उ	625

ग

घ

च

त

प्रमाणतया उद्धृतानां ग्रन्थानां ससङ्केतवितरणा अकारादिसूचनी

— o —

	अ
अ.ना	अमृतनादोपनिषत्
अ.ब्रा.उ	अमृतबिन्दूपनिषत्
अं.ब्रा.उ	अन्तर्यामिब्राह्मणोपनिषत्
अ.वि.सा	अचिन्त्यविश्वसादाख्यम्
अ.वे.	अथर्वणवेदः
अ.शिखो.	अथर्वशिखोपनिषत्
अ.शि.उ.	अथर्वशिरउपनिषत्
अ.शी.उ	अथर्वशीर्षोपनिषत्
	आ
आदि.पु	आदित्यपुराणम्
आ.पु	आग्नेयपुराणम्
	ई
ई.उ	ईशावास्योपनिषत्
	उ
उ.का	उत्तरकामिकागमः
उ.ता.उ	उत्तरतापनीयोपनिषत्
	ऋ
ऋग्वे	ऋग्वेदसंहिता
ऋग्वे.आ	ऋग्वेदाहरणम्
	ऐ
ऐ.उ	ऐतरेयोपनिषत्
	क
क.उ	कठवल्ल्युपनिषत्
कामि.आ	कामिकागमः
का.श्रु	काठकीयश्रुतिः
कि.आ	किरणागमः
कू.पु	कूर्मपुराणम्
के.उ	केनोपनिषत्
कौ.ब्रा.उ	कौषीतकीब्राह्मणोपनिषत्
क्षु.उ	क्षुरिकोपनिषत्
	ग
ग्रं.अ	ग्रन्थान्तरम्
	च
चं.अ	चन्द्रावलोकनम्
चु.उ	चुलिकोपनिषत्
	छ
छां.उ	छान्दोग्योपनिषत्
	ज
जा.उ	जाबालोपनिषत्
ज्ञा.उ	ज्ञानोत्तरम्

त	
तं.आ	तन्त्रान्तरम्
त.उ	तलवकारोपनिषत्
त.सा	तत्त्वसारः
तं.सा	तन्त्रसारः
ता.सं	तात्पर्यसंग्रहः
ते.बिं.उ	तेजोबिन्दूपनिषत्
तै.उ	तैत्तरीयोपनिषत्
द	
दे.का.उ	देविकालोत्तरम्
ध	
ध्या.बिं	ध्यानबिन्दूपनिषत्
न	
ना.उ	नारायणोपनिषत्
नि.का	निश्वासकारिकाः
प	
प.ना	पद्मनाभिः
प.हं.उ	परमहंसोपनिषत्
पा.श्र	पारातश्रुतिः
पुरा.	पुराणम्
प्र.उ	प्रश्नोपनिषत्
ब	
बृ.उ	बृहदारण्यकोपनिषत्
बृ.का.उ	बृहत्कालोत्तरम्
बृ.जा	बृहज्जाबालोपनिषत्
ब्रं.उ	ब्रह्मोपनिषत्
ब्रं.गी	ब्रह्मगीता
ब्रं.पु	ब्रह्मपुराणम्
भ	
भ.गी	भगवद्गीता
म	
म.पा	मतङ्गपारमेश्वरम्
म.भा	महाभारतम्
मा.पु	मानवपुराणम्
मुं.उ	मुण्डकोपनिषत्
मृ.आ	मृगेन्द्रागमः
मै.उ	मैत्रेयोपनिषत्
य	
य.वे	यजुर्वेदः
य.वे.श.रु	यजुर्वेदशतरुद्रीयम्
यो.अ	योगार्णवः
यो.आ	योगजागमः
यो.दी	योगदीपिका
यो.श	योगशतकम्
यो.शा	योगशास्त्रम्
यो.सं	योगसंग्रहः
यो.सा	योगसारः
र	
रु.या	रुद्रयामलम्
ल	
लिं.स	लिङ्गसारः
लैं.	लैङ्गयम्

उपन्यस्तानां दृष्टान्तानां अकारादिसूचनी

— o —

दृष्टान्ताः ग्रन्थविभागसंख्या

च

ज

त

द

न

प

फ

कैवल्यसारस्थ–पारिभाषिकपदानाम्
अकारादिसूचनी

ह